

PÜSKI LEVENTE: VILÁGHÁBORÚ, FORRADALOM, ELLENFORRADALOM –
A HELYI KÖZIGAZGATÁSTÓL A NAGYPOLITIKÁIG

SPECULUM HISTORIAE DEBRECENIENSE 36.
(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Sorozatszerkesztő:

PAPP KLÁRA

PÜSKI LEVENTE

**Világháború,
forradalom, ellenforradalom –
A helyi közigazgatástól
a nagypolitikáig**

DEBRECEN, 2023

A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETÉNEK
KIADVÁNYA

A borítót tervezte:

GYARMATI IMRE
grafikus

A fedőlapon: Bethlen István és kísérete 1926 márciusában, Genfben.
A hátlapon: Berencsy János polgármester és a hajdúnánási fogadóbizottság
a helyi vasútállomáson az 1910-es években.

A kötetet lektorálta:

BARTÓK BÉLA
egyetemi docens

Technikai szerkesztő:

HERMÁN ZSUZSANNA

A kötet kiadását támogatta:

a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete,
a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája

ISSN 2060-9213
ISBN 978-963-490-515-8

© Debreceni Egyetem Történelmi Intézete

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József

TARTALOM

Előszó	7
Hajdúnánás az első világháborúban	13
Változás és folytonosság – Földes község 1919/20-ban	27
Az ellenforradalmiság jegyében: nemzetgyűlési választások a Hajdúságban és Debrecenben 1920 nyarán	43
Arisztokrata politikusok – a történeti Magyarországtól a trianoni államig	69
Bethlentől Tiszáig: A Nemzeti Egyesülés Pártja megalakulása	81
Forradalomtól ellenforradalomig. A közelmúlt értelmezése az első nemzetgyűlésen (1920–1922)	95
Egy elmaradt házszabályreform az első nemzetgyűlés idejéből ...	115
Végjáték és kezdet. Az első nemzetgyűlés pártstruktúrája 1922 első felében	127
A világháborús emlékezés reprezentatív személyisége a Horthy korszakban: Habsburg József főherceg	159
A tanulmányok eredeti megjelenési helye	173
Névmutató	175

ELŐSZÓ

Már-már közhelyszámba menő megállapítás, hogy az első világháború, illetve az azt követő átmeneti időszak teljesen átformálta a politikai és társadalmi élet addigi, megszokott kereteit. A harcok befejeződését követően előbb az őszirozsás forradalom révén előtérbe került csoportok, majd a Tanácsköztársaság kommunista vezetői kívánták egy gyökeresen új rendszerrel felváltani az addigi politikai-hatalmi viszonyokat. 1919/20 fordulójára a magukat ellenforradalminak tartó irányzatok kerültek túlsúlyra, ami azonban távolról sem jelentette azt, hogy teljes egészében vissza lehetett volna kanyarodni a háború előtti állapotokhoz. Már csak azért sem, mivel – döntően a háborús vereséggel, illetve a trianoni békével összefüggésben – a történeti állam sem bizonyult fenntarthatónak. Lényegében véve Bethlen István kormányfőségével, pontosabban az 1922-es évvel indultak olyan folyamatok, melyek számos téren lezárták az átmenetiséget,¹ és egyfajta konszolidált szituáció létrejöttéhez vezettek.² Az 1914–1922 közötti évek jelentőségét, vonzerejét kutatói szem-

---

¹ Ennek fogalmához Rainer M János: *Politikai és más átmenetek a 20. századi Magyarországon*. In. *Vörös és fehér: Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától*. Szerk. Berecz Anita–Gál Máté–Péterffy Gergely Eger, 2020. 11.

² Bethlen miniszterelnökségét már a két világháború közötti írások is a konszolidáció fogalmával kapcsolták össze, amely 1945 után történészi körökben lényegében véve általánossá vált. A kifejezés használatán túlmutatóan, annak tartalmi meghatározásánál a napjainkra leginkább elfogadott értelmezés első interpretációja: Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció*. Budapest, 1982.

pontból többek között éppen ez adja, amikor a politikai, gazdasági és társadalmi feszültségek felhalmozódása válsághelyzetek sorozatát generálta, melyek eltérő tartalmú és sikerű válaszokhoz vezettek, mikro és makroszinten egyaránt.

Jelen sorok szerzője soha nem tartotta magát a világháborús és az azt követő forradalmi éra szakértőjének, ezért szóba sem kerülhetett egyfajta „nagy elbeszélés”, vagy szintézis elkészítése. Ehelyett a figyelem az szűkebb keretű és egyértelműen behatárolható témák felé fordult, minden esetben valamely konkrét probléma feldolgozására fókuszálva. Bár az egyes írásoknak alapvetően a politikatörténet jelentette a fő irányát, de azt tágabban értelmezve, bizonyos fókig a politikai társadalomtörténetírás felé elmozdulva.³ A tanulmányok publikálása már korábban megtörtént, jelen kötetben történő elhelyezésükre azonban nem megjelenésük szerinti sorrend, hanem a tárgyalt történések időbelisége, valamint az egymáshoz való esetleges tematikai kapcsolódásuk alapján került sor.

Az első két tanulmány inkább egyfajta háttérrel foglalkozó történetnek tekinthető, melyeknél a térbeli lokalitás jelentette a kutatási keretet.⁴ Pontosabban az önkormányzati/közigazgatási alapegységek, s ezen belül olyan kérdésekre keresve a választ, hogy egy alföldi nagyközség és kisváros (Földes, Hajdúnánás) vezetése miképp igyekezett közösségi feladataikat ellátni, mennyiben érvényesült a körülményekhez való alkalmazkodás kényszere, illetve milyen jellegű döntési autonómiával rendelkeztek, az 1914–1920 közötti, a kortársak számára is sorsfordítónak tűnő időszakban. Ezt a tematikai vonalat viszi tovább a harmadik írás, mely azt elemzi, hogyan, milyen körülmények között és eredménnyel zajlottak le 1920 júliusában a nem-

---

³ Ehhez lásd Sipos Balázs: *Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése. Egynének és közösségek Magyarországon 1848–1948*. Budapest, 2022. 184.

⁴ A lokalitásfogalom értelmezéséhez: Vonyó József: A hely és az ember. Az emberközpontú történetírás lehetséges szempontjai. In: *Az ember helye a hely embere. Emberközpontú történetírás helytörténeti kutatás. A helytörténetírás módszertani kérdései*. Szerk. Lengvári István, Pilkhoffer Mónika, Vonyó József, Budapest–Pécs, 2019. 10–18. Gyáni Gábor: Helytörténet, régiótörténet és országos történet. *Fogalmi és historiográfia szemle*, Uo. 28–29.

zetgyűlési választások a Hajdúságban és Debrecenben. A Horthy-kori választások ilyen lokális megközelítésű vizsgálata persze nem új jelenség, a specifikumot főleg az a kérdésfelvetés jelenti, miszerint miképp történhetett meg, hogy az Országos Kisgazda és Földművespárt kifejezetten mérsékelt sikert ért el a térségben, Debrecenben pedig egyértelműen alulmaradt egy önmagát alapvetően katolikusnak tekintő tömörüléssel, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjával szemben.

A történeti állam megszűnése és a forradalom győzelme gyökeresen új körülményeket hozott magával a régi, 1918 előtti politikusgarnitúra számára. Az 1918-ben megszűnt képviselőház arisztokrata tagjainak rövid időn belül választaniuk kellett társadalmi pozíciójukat és nemzeti identitásukat illetően is, s a negyedik munka éppen ezt a döntéshelyzetet, illetve az arra adott válaszokat állítja a középpontba. Az ötödik tanulmány pedig Bethlen István 1919 eleji párt-szervezkedését, valamint önmagának a forradalmi erőkhöz és tágabb értelemben a rendszerátalakításhoz való viszonyát veszi górcső alá. Miután a kötet alapvetően kronologikus tárgyalási rendet követ, el is érkeztünk a Horthy-korszakhoz. Az 1920-as év kulcsfontosságúnak tekinthető abban az értelemben is, hogy a politikai élet résztvevőinek nemcsak a rendszerátalakítás/megőrzés problematikájával, hanem azzal is szembesülniük kellett, hogy milyen eszmei-ideológiai alapok mentén szerveződjön meg az új ország. A következő írás a diskurzustörténet felé elmozdulva azt kívánja áttekinteni, hogy az első nemzetgyűlés tagjai milyen képet nyújtottak a közelmúltról, hogyan látták a jövőt és azt milyen nyelvi-fogalmi keretekben kívánták értelmezni. Az első nemzetgyűlésnek számos konkrét feladattal kellett szembesülnie, melyekre jórészt csak erősen részlegesen válaszok születtek. A kudarctörténetek egyikét jelentette az új házszabályok megalkotásának a kérdése. A hetedik tanulmány éppen azt kívánja bemutatni, hogy a törvényhozók – belső működését tekintve – milyen parlamentben gondolkodtak és mi vezetett el végül ahhoz, hogy a reform megvalósítása áttolódott a következő ciklusra, amely egyértelműen Bethlen Istvánt hozta kedvező döntéshozó pozícióba. S időben előrehaladva így jutunk el ismét Bethlenhez. Ahhoz a politikushoz, aki 1921-ben is következetesen ragaszkodott ahhoz az elképzeléséhez, miszerint az általa kívánatosnak

tartott államberendezkedés kialakításának elengedhetetlen feltétele egy irányában lojális, és alapvetően konzervatív elvek mentén szerveződő kormánypárt léte. S itt kínálkozott a következő kérdés – erről szól a nyolcadik tanulmány –, hogy milyen erőviszonyok és politikai tagolódás jellemezte a törvényhozást a bizonyos szempontból a pártalakulás terén döntően bizonyuló 1921–22-es időszakban.

Az egyes írások megszületésénél motivációs szempontot jelentett, hogy az adott időszokról, vagy a tágabb témáról szóló, meglévő ismereteket újra lehet-e gondolni vagy elmélyíteni. Ilyenformán a bethleni pártalapításoknál Romsics Ignác nagyszabású monográfiája⁵ jelentette a legfőbb inspiráló tényezőt, az első nemzetgyűlés alatti pártviszonyoknál pedig Sipos Józsefnek a Kisgazdapártra vonatkozó publikációi.⁶ Sőt a hárszabályok kapcsán saját korábbi kutatásaimat vittem tovább, jelezve, hogy a Horthy-kori parlamentről szóló könyvemben leírtak is folytathatóak. A történeoszt azonban saját érdeklődésén, habitusán túl külső tényezők is munkára ösztönözhetik, köztük az évfordulók, ami már a jelenkorba való beágyazottság problematikája felé mutat. Nem az emlékezetpolitikai elvárásoknak való közvetlen megfelelés igényéről van szó, inkább csak arról, hogy az évfordulók tágabb értelemben figyelemfelhívó jelleggel is bírnak, s persze gyakran egyértelmű felkérésekkel kapcsolódnak össze. Ennek következtében, amikor 2016-ban vállaltam a részvételt egy, a „Nagy Háborút” középpontba állító rendezvényen, olyan témát kellett találnom, amely valamilyen módon illeszthető volt addigi tudásomhoz és forrásismereteimhez. Így jutottam el a Habsburg család egyik prominens tagjához, és egy olyan kérdéshez, hogy milyen szerepe volt József főhercegnek a világháborúról szóló Horthy-kori emlékezetpolitika alakításában. S bár akkor ilyen szempont szóba sem kerülhetett, de utólag kiderült, a róla szóló a tanulmány megfelelő lezárása lehet ennek a kötetnek.

A könyvben – ismételtelen jelezve – nem új írások, hanem korábban már megjelent tanulmányok rendszerezett formában történő

---

⁵ Romsics Ignác: *Bethlen István*. Budapest, 1991.

⁶ Elsősorban: Sipos József: Az Egységes Párt megalakításának történeti problémáiról. = *Múltunk*, 2002/1. sz. 243–256.

megjelentetéséről van szó. Ebből következően az egyes munkák főszövege eredeti formájában szerepel és nem került sor az első megjelenésük óta eltelt időben napvilágot látott újabb kutatási eredmények beépítésére. A jegyzetelés tartalmi szempontból szintén változatlan maradt, formailag azonban egységesítve lett, valamelyest ezzel is erősítve a kötet kohézióját. Utóbbi azonban nem változtat azon, hogy a közölt tanulmányoknál valamiféle szoros tematikai elv vagy koncepció konzekvens érvényesítése helyett inkább a tárgyalt korszak és annak sajátos rendkívülisége/átmenetisége valamint – a jelzett korlátok ellenére – a sokszínű prezentáció és értelmezés lehetőségének jelzése került középpontba.

HAJDÚNÁNÁS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

Az első világháború kitörése, majd a négy évig folyó öldöklő küzdelem gyökeresen új helyzetet jelentett a magyarországi önkormányzatok számára, jóllehet a hajdúnánásiak figyelmét eleinte más kérdések kötötték le. Június végén önkormányzati választásokra került sor, melyet általános tisztújításnak kellett volna követnie. A vármegyei hivatalos lapban előírászerűen meg is jelentek az állaspályázatok⁷ – a polgármesterivel együtt összesen 13 posztot kellett betölteni – de a helyzetet bonyolította, hogy időközben a város új nyugdíj-, valamint szervezési szabályrendeletet készített, melyen azonban a vármegyei vezetés számos módosítást kezdeményezett és a belügyminiszteri jóváhagyás is hiányzott róla. Így viszont nem lehetett életbe léptetni és a választásokat megtartani. Végül olyan átmeneti megoldás született, hogy a meghirdetett állásokat helyettesekkel töltötték be, ami a július 31-i közgyűlésen úgy realizálódott, hogy ugyanazok vitték tovább az adott ügyeket, akik korábban is.⁸ A helyzetet tovább bonyolította, hogy 1914 októberében a város első számú vezetője, Csohány László lemondott posztjáról.⁹ Az érintett alapvetően idős korával és hosszú szolgálati idejével, valamint erősödő betegségeivel indokolta a távozását. A felhozott érvek persze önmagukban is elégségesnek tűnnek egy nyugdíjazáshoz, de nem zárható ki, hogy az a szempont sem, miszerint Csohány úgy érezte, a világháború kitörése után olyan új

---

⁷ Hajdúvármegye Hivatalos Lapja, 1914. júl. 16. 112.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára-Hajdúböszörményi Fióklevéltára. V. B. 371/a. közgyűlési jegyzőkönyvek (továbbiakban MNL HBML-HF közgyűlés) IX. k. 1914. július 31. 196.

⁹ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1914. okt. 30. 205.

és megnövekedett feladatokkal kell szembenéznie, melyeket már nem kívánt elvállalni. A szükséghelyzetben a testület végül úgy döntött, hogy a helyzet rendezéséig Kovács Ferenc főjegyző vigye tovább az ügyeket. Bár október folyamán az önkormányzat egy küldöttséget is menesztett a minisztériumba a szabályrendelet ügyének megsürgetése végett,¹⁰ végül az a furcsa, bár pragmatikus döntés született, hogy a polgármesteri állás esetében engedélyezik a választás megejtését. Az állásra előzetesen Berencsy János volt a legesélyesebb, nem véletlenül. A viszonylag fiatal, eredetileg budapesti illetőségű Berencsy 1907-ben nyitott ügyvédi irodát a városban és a hamar a település tekintélyes és befolyásos polgárai közzé küzdötte fel magát. Helyzetét különösen az erősítette meg, hogy ő volt a Függetlenségi Párt nánási szervezetének a vezetője, amely saját lappal is rendelkezett.¹¹ Ennek ellenére a városi polgárok bizonyos fokig megosztottak voltak a polgármester személyét illetően, amit jelzett, hogy külön kérésre titkos szavazáson döntöttek a négy pályázóról.¹² A választást egyértelmű többséggel Berencsy nyerte, de egy másik jelölt, Vitéz József debreceni ügyvéd is szép számmal kapott voksokat.¹³ A szavazás eredményeképp eldőlt, hogy ki fogja vezetni a várost a világháború éveiben, ami egyébként politikai szempontból érdemleges változást nem hozott. Az új polgármester a Függetlenségi és 48-as Párt mérsékelt szárnyához tartozott, aki egyfelől kész volt mindenben támogatni a Tisza-kormányt, másfelől határozottan szembefordult a Károlyi Mihály vezette új, függetlenségi irányú pártalakulattal.¹⁴ A poszt elnyerésének mellesleg személyes konzekvenciái is voltak, Berencsynek ugyanis valamikor 1914 végén be kellett vonulnia katonai szolgálatra, ahol a galíciai frontra vezényelték, és a polgármester választáson is csak úgy tudott jelen lenni, hogy szabadságot kapott. Végül 1915 májusában – minden bizonnyal pozíciójára tekintettel – leszerelték és a háború nagyobb részét tisztviselőként élte meg.¹⁵

---

¹⁰ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1914. nov. 20. 209.

¹¹ *Hajdúnánás története*. Szerk.: Rác István, Hajdúnánás, 1973. 310–311. Hajdúnánási Újság, 1915. január 21. 1.

¹² MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1915. jan. 20. 216–217.

¹³ Az összesen 113 szavazatból Berencsy 68-at, Vitéz József pedig 36-ot kapott.

¹⁴ *Hajdúnánás története*, 1973. 313.

¹⁵ *Hajdúnánási Újság*, 1915. május 20. 4.

A nyugdíj- és a szabályrendeletet 1915-ben átdolgozta az önkormányzat,¹⁶ azt a felsőbb hatóságok is jóváhagyták,¹⁷ így rendeződött a függőben lévő állások ügye. Az 1916. február 4-i tisztújító közgyűlés nem hozott különösebb meglepetést. A 12 tisztviselő között csak három új személy volt – a többenél az addigiak lettek megerősítve – és a rendőrbiztosi állást kivéve mindegyik esetben közfelkiáltással döntöttek a közgyűlés tagjai.¹⁸ A történet folytatásaként 1917. december elején volt még egy részleges képviselőtestületi választás, ami azonban teljese érdektelenségbe fulladt.¹⁹ A lakosság inkább a háborús gondokkal volt elfoglalva, a választójoggal rendelkező férfiak többsége egyébként is katonai szolgálatot teljesített, így azután érdemleges kampány nem volt, és rendkívül kevesen mentek el szavazni.²⁰

A városvezetéssel, a helyi közigazgatás működésével kapcsolatos ügyek sorsát némileg befolyásolta ugyan a háború kitörése, de azok rendezésére anélkül is sort kellett keríteni. Más területeken azonban jelentős változásokra került sor. A feladatok persze kevésbé politikaiak voltak, ami azt jelentette, hogy a közgyűlés közvetlenül nem, illetve alig foglalkozott a háború menetével, a fronthelyzet alakulásával és a hozzájuk kapcsolódó belpolitikai változásokkal. Egyrészt a buzdító jellegű nyilatkozatok fő színterét a Hajdúnánás címen hetente megjelenő helyi lap jelentette. A lap – különösen az első időkben – aktív szerepet vállalt a háborús propagandában²¹ és az önkormányzati élettel, a városvezetéssel kapcsolatos híreit is ezekbe beleágyazva helyezte el. Ezt annál inkább meg kellett tennie, mivel díjazás ellenében vállalt kötelezettsége volt az, hogy tudósítson a közgyűlés fontosabb ha-

¹⁶ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1915. aug. 12. 245.

¹⁷ A Hajdúnánási Újság szerint 1916 elejére még csak a vármegyei megerősítés volt ismert. Hajdúnánási Újság, 1996. jan. 20. 3.

¹⁸ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1916. február 4. 270–271. Hajdúnánási Újság, 1916. febr. 10. 2.

¹⁹ MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára-Hajdúböszörményi Fióklevéltára. V. B. 374/c. Polgármesteri közigazgatási iratok, (továbbiakban MNL HBML-HF polgármester) 86. d. 560/1917. közgyűlési jegyzőkönyv, 1917. dec. 28.

²⁰ A helyi lap szerint volt olyan jelölt, aki 6 szavazattal lett testületi tag. Hajdúnánási Újság, 1917. dec. 13. 1.

²¹ Hajdúnánás története, 1973. 312.

tározatairól, döntéseiről, ráadásul a felelős szerkesztő, Váczy József gimnáziumi tanár maga is helyet foglalt a testületben, így közvetlen információi voltak a mindenkori várospolitikáról. Másrészt a közgyűlés tagjainak – az előbbivel összefüggésben – vigyázniuk kellett arra, nehogy olyan kijelentés hangozzon el részükről, melyből utóbb kellemetlenségeik támadhatnak. Így azután bármiféle negatív, vagy realitárból való vélemény csak közvetett módon kaphatott teret. A képviselőtestület 1915. június 4-i ülésén a polgármester külön kitért Przemysl visszafoglalásának sikerére, miközben melleleg megjegyezte, hogy a vár korábbi elvesztésének „leverő hatása” volt.²² A képviselőtestület ugyanakkor láthatóan megdöbbenették a nem várt mértékű háborús áldozatok, melynek jeleként 1917 februárjában döntés született arról, hogy emlékkövet állítanak a „háborúban elesett hősöknek”.²³

Amennyire a szűkös forrásokból megállapítható, a városi alkalmazottak közül többeket is behívtak, de a vezető tisztviselők többsége a helyén maradt és – a közbiztonság fenntartása, valamint az egészségügyi ellátás kivételével – szakember –, illetve munkaerőhiány miatt nem voltak nagy fennakadások az igazgatási-közzolgálati feladatok ellátása terén. Természetesen bizonyos ügyek eleve kívül esetek a városvezetés hatáskörén. Ide tartozott minden, a hadsereggel közvetlenül összefüggő kérdés, mint a bevonultatások lebonyolítása, a szabadságolások, illetve a behívottak hazaengedése, jóllehet számtalan ilyen irányú kérelem érkezett a polgármesteri hivatalhoz. Az élelmiszerek hatósági árainak megállapítása döntően kormányzati hatáskörbe került, a rekvirálások gyakorlati végrehajtásának megszervezése és irányítása is a felsőbb hatóságok feladata volt. Ezzel együtt számos bürokratikus-szervezési munka hárult a városvezetésre. A hadbavonultak, majd az elesettek hozzátartozóinak háborús segély járt és az igényjogosultlak összeírása, a segélyek kiutalása már a helyi szervekre hárult. A város határában több hadifogolytábor is létesült, és a munkaerőhiány enyhítése céljából a hadifoglyok egy része nánási gazdákhöz került. Adminisztrációjukat, valamint az utánuk fizetendő összegek beszedését ugyancsak a városi szervek

---

²² MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1915. jún. 4. 231.

²³ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1917. febr. 11. 330.

végezték el. Ugyancsak a nánási közigazgatásra hárult a hadiszolgáltatásokért fizetett térítések kapcsán felmerült panaszok összeírása és az illetékes szervekhez való továbbítása.²⁴

1916-tól a kötelezettségek olyan mértékű kibővüléséről beszélhetünk, hogy a mezőgazdasági termelés folytonosságának, valamint a lakossági áruellátásnak a biztosítása önkormányzati feladattá vált. Hajdú vármegye alispánja 1916. februári rendeletében egyértelműen a városvezetést tette felelőssé azért, hogy biztosítva legyenek a tavaszi munkák eszköz- és munkaerő-szükségei. A testület ennek érdekében a tavasz folyamán – Pákozdy rendőrkapitány vezetésével – külön Gazdasági Intézőbizottságot hozott létre.²⁵ Persze meglehetősen sokrétű munkáról volt szó és időnként szokatlanak tűnő nehézségek is felmerültek. A szőlőskertek gazdáinak már 1915-ben súlyos rézgálachiánnyal kellett szembesülniük, 1917 tavaszán pedig a képviselőtestület – a vetésekben okozott károk miatt – nagyarányú varjú- és szarkairtás szükségességéről tárgyalt.²⁶

Az ismétlődő rekvirálások és a rohamosan emelkedő élelmiszerárakkal összefüggő felvásárlások miatt a helyi társadalomnak már 1915 elejétől növekvő mértékű áruhiánnyal kellett szembenéznie, amely addig szokatlan, központi készletgazdálkodás kialakítását igényelte. Utóbbi azt jelentette, hogy a város különböző forrásokból próbált nagyobb mennyiségeket vásárolni az alapszükségleti cikkekből, majd azokat – a jegyrendszer alapján – szétosztani a lakosok között. Az ehhez szükséges anyagi forrásokat rendszerint hitelből fedezték, és termékfajták szerint kezelték, így volt külön úgynevezett zsír, liszt stb. pénztár.²⁷ A korabeli források az ilyen központi gazdálkodás kapcsán a következő áruféléket említették: cukor, zsír, liszt, hús, petróleum. Emellett – nagyobb, határ menti erdő hiányában – a tűzifaellátás is külön gondot okozott. A városvezetés Berencsy polgármester kezdeményezésére időnként egészen sajátos megoldá-

---

²⁴ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1914. dec. 17. 212.

²⁵ Hajdúnánás története, 1973. 312.

²⁶ Hajdúnánási Újság, 1916. máj. 25. 4. MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1917. márc. 19. 342.

²⁷ MNL HBML-HF közgyűlés, X. k. 1919. jan. 13. 16.

sokkal próbálkozott. A közgyűlés 1916 novemberében úgy döntött, hogy a tél folyamán a város költségén vásárolnak 200–300 darab sertést, levágják őket és így oldják meg a zsír- és szalonnal ellátást, a húst pedig szalámiként feldolgozva értékesítik majd.²⁸ Az, hogy milyen eredménnyel zárult az akció, nem tudni, de sikeres lehetett, mert a későbbiekben is alkalmazták. Az 1917. november 1-i városi közgyűlésen a részt vevő képviselők elégedetten konstatálták, hogy a legutóbbi sertésvásárlásoknál az előzetesen kalkulált összeghez képest 40 000 korona nyereséget sikerült elérni, amely egyértelműen Berencsy János szervező tehetségének, vállalkozó kedvének és szorgalmának köszönhető. Legott gyorsan el is különítettek belőle közel 5000 koronát a vásárlásban közreműködők jutalmazására.²⁹

Még sikeresebbnek bizonyult a polgármester másik vállalkozása. Első ízben 1916 márciusában merült fel annak a lehetősége, hogy a város a saját kezelésben lévő – főleg belterületi – földjei egy részét saját gazdálkodásba vegye, és azon egyfajta kertgazdaságot létesítsen. Az itt termelt – elsősorban káposztát – részben a lakossági ellátás javítására, részben piaci értékesítésre lehet azután használni.³⁰ A kertgazdaság 1916-ban valóban beindult – valószínűleg a tervezett kórház helyének kijelölt négy holdon – és anyagilag a város egyik legsikeresebb vállalkozása lett. Az 1916. november 16-i képviselőtestületi ülésen a tagok már buzgón dicsérték a kertgazdaságot és annak tíz holdra való bővítését szorgalmazták, de hasonlóan pozitív visszajelzéseket kapott az akció a képviselőktől 1917 decemberében is.³¹ Sajtóforrások szerint ekkortáj már 15 holdnyi terület állt rendelkezésre, bár tényleges termelés csak 10 holdon folyt, ami főleg káposztát, babot, lencsét és burgonyát jelentett.³²

A városvezetés erőfeszítése ellenére, a lakosságnak az alapszükségleti cikkekkel való ellátása terén mindig voltak komoly hiányos-

---

²⁸ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1916. nov. nov. 29. 319.

²⁹ MNL HBML-HF polgármester, 86. d. 560/1917. közgyűlési jegyzőkönyv, 1917. nov. 11.

³⁰ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1916. márc. 12. 276.

³¹ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1916. nov. 29. 319. MNL HBML-HF polgármester, 86. d. 560/1917. közgyűlési jegyzőkönyv, 1917. dec. 28.

³² Hajdúnánási Újság, 1918. jan. 17. 2.

ságok. A közvilágítást már 1914 őszétől korlátozni kellett, 1918-ra azután a petróleum teljesen hiánycikké vált. 1916 nyarán hiába történt meg 100 mázsa cukor megrendelése, ennek ténylegesen csupán a fele érkezett meg.³³ 1917 elején pedig az okozott közfelháborodást, ami azonban nem kapott hivatalos fórumot, hogy a leszállított liszt kukacos, illetve ehetetlen volt.³⁴

A városi vezetésnek az élelmiszerkérdésen valamint a különféle bürokratikus teendőkön túl más területeken is szembesülnie kellett a háború következményeivel. A társadalmi szolidaritás jegyében különböző gyűjtési, illetve adományszerző akciók indultak meg, melyekből Hajdúnánás sem vonhatta ki magát. Egyrészt a tömeges méretű bevonulások a legtöbb családot itt is közvetlenül érintették,³⁵ másrészt az efféle kampányokat a vármegyei vezetés is erősen szorgalmazta.³⁶ A városi vezetők maguk is igyekeztek részt venni az efféle kezdeményezésekben, sőt élükre állni, melynek jegyében 1916 novemberében Berencsy polgármester vezetésével megalakult a nánási hadsegélyező egylet. Ezeknek a kezdeményezéseknek az értékét azonban csökkentette, hogy a hatékonyságukat nehezen lehetett lemérni: a helyi lakosság nagyon kevés információt kapott arról, az összegyűjtött pénz és áru hogyan, milyen elosztásban jutott el az érintettekhez. A nánási önkormányzat, bár a hadsegélyezési akciókhoz hivatalosan nem járult hozzá, más kezdeményezésekben részt vett. 1914 őszén kisebb összegű adományokat szavazott meg különböző egyesületek felhívásaira, majd 1915-ben bekapcsolódott az orosz megszállás alól felszabadult Zemplén vármegyei területek újjáépítését célzó országos akcióba. Ennek részeként a Szálnok község javára társadalmi mozgalom keretében összegyűjtött 6479 koronát a testület a városi pénztárból 8000-re egészítette ki.³⁷

---

³³ Hajdúnánási Újság, 1916. aug. 17. 3.

³⁴ Hajdúnánási Újság, 1917. okt. 31. 2.

³⁵ A mintegy 17 ezres lakosságból 3 ezer férfi szolgált katonaként. Buczkó József: „Szállást adtunk hűségesek, magyar véreinknek.” *Székelly menekültek Hajdúnánáson 1916–1918.* Hajdúnánás, 2011. 70.

³⁶ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1914. aug. 11. 198.

³⁷ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1915. szept. 22. 248.

Az 1916 évi erdélyi román betörés hatására székelyek tízezrei menekültek az ország belső, biztonságos területei felé. A menekültáradatot a belügyminisztérium adminisztratív eszközökkel próbálta meg valamiféle keretek közé szorítani, melynek részeként a Csík és Maros-Torda vármegyeiek részére Hajdú és Szabolcs lett szálláshelyül kijelölve.³⁸ Bár a helyi hatóságok előzetesen 800–1000 fővel számoltak, ténylegesen ennél jóval nagyobb méretekről volt szó. Az 1917. március 19-i közgyűlés szerint addig mintegy 3200-an érkeztek Hajdúnánásra, s a velük való törődést a városvezetés is kiemelt feladatként kezelte.³⁹ Elszállásolásuk elsősorban társadalmi akció keretében történt, élelmezésükre gyűjtés indult meg, melyet az önkormányzat pénzügyi támogatás megszavazásával segített, de ennek a rendezésére külön testület jött létre.⁴⁰ A menekültek hazakerülése ugyan már 1916 végén elkezdődött, de a folyamat igencsak elhúzódtott és csak 1918 tavaszán ért véget.⁴¹

Miután az alföldi térség Monarchia-szerre nagy volumenű mezőgazdaságáról és élelmiszertermeléséről volt ismert, erre építve a háború éveiben egyéb, nemzetközi szervezésű szociális akciókra is sor került. 1917-ben németországi, 1918-ban ausztriai iskolás gyermekek elhelyezésére indult kezdeményezés a városban, abból kiindulva, hogy nekik itt jobb ellátásban lesz részük, mint odahaza. A két akció gyakorlati lebonyolítása úgy történt, hogy a gyermekek – önkéntes felajánlások alapján – nánási családnál lettek elhelyezve a nyári szünidőre, akik teljes ellátást biztosítottak azoknak, akik hozzájuk kerültek. Ezért utóbb elvileg díjazásban részesültek, de ennek összegéről és a kifizetések mikéntjéről nincsenek részletes információk. Az úgynevezett nyaralztatások egyébként meglehetősen szerény keretekben mozgtak és mindkettő körülbelül 18–20 gyermeket érintett.⁴²

Pénzügyi téren a legnagyobb terhet a városvezetésnek a hadikölcsönök jelentették. A hirtelen megnövekedett állami kiadásokat a

---

³⁸ A témát részletesen feldolgozta: Buczkó 2011.

³⁹ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1917. márc. 19. 343.

⁴⁰ Buczkó, 2011. 67.

⁴¹ Hajdúnánási Újság, 1918. május 2. 3.

⁴² MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1917. jún. 6. 358. és 1917. szept. 2. 369. Hajdúnánási Újság, 1918. aug. 29. 3 és 1918. szept. 26. 3.

kormányzat ugyanis jelentős részben kötvények kibocsátása révén kívánta fedezni. Bár eleinte magánszemélyeknek is jó üzletnek tűnt ezekbe fektetni a pénzüket,⁴³ hiszen viszonylag kedvező kamatozást kínáltak, az erősödő infláció közepette idővel egyre nyilvánvalóbbá váltak a hátrányai. Az önkormányzat számára azonban nem lehetett kérdés a részvétel, hiszen a felsőbb hatóságok egyértelműen ilyen irányba presszionálták a helyi vezetést, sőt az egészet egyfajta hazaszeretetnek állították be. Összesen nyolc alkalommal zajlott le kötvénykibocsátás, úgy, hogy 1914 végén került sor az elsőre 1918 nyarán – ismereteink szerint – az utolsóra, míg a kettő közötti időszakban nagyjából évente kettőt bonyolítottak le. A hajdúnánási testület eleinte nagy buzgalommal vett részt ezekben az akciókban, de mivel a város költségvetése nem bírta volna el ezt a plusz terhet, ezért a szükséges összegeket rendszerint különféle alapok terhére felvett hitelekből biztosították. A város az első alkalommal (1914 novemberében) 50 ezer koronát jegyzett részben az árvaszéki tartalék-, részben a kórházalap javára. A másodiknál (1915 júniusában) már 100 ezres nagyságról volt szó, ugyancsak a város kezelésében lévő alapok, záloglevelek és különféle hitelek felhasználásával. A harmadiknál pedig (1915 novemberében) a Sarkadi Juliánna-féle alap mellett a munkássegély-pénztár révén biztosítottak 54 ezer koronát. Ezt követően azonban csak elszórt és hézagos források vannak arról, hogy a város milyen mértékben kapcsolódott be a jegyzésekbe. Az, hogy – eltérően a többi hajdúsági várostól – teljesen kimaradt volna belőlük, nem valószínű, az viszont joggal feltételezhető, hogy a nánási vezetés csökkenő buzgalommal fektette pénzét a hadikötvényekbe.

A kölcsönjegyzések ugyan nem közvetlenül a városi pénztárak terhelték, ami nem azt jelentette, hogy a háborús évek ne jártak volna együtt a pénzügyi nehézségek megnövekedésével. A legfőbb gondot az jelentette, hogy a bevonulások miatt csökkent a lakosság adózási képessége, és a saját kezelésben lévő ingatlanok jövedelmezősége is erőteljesen visszaesett. A képviselőtestület számára már 1914 végétől állandó gondot jelentett, hogy a különböző épületeik

---

⁴³ A Hajdúnánási Újság szerkesztősége a viszonylag magas, évi 6%-os kamattal próbálta csábítani az embereket a jegyzésre. Hajdúnánási Újság, 1914. nov. 12. 1.

bérlésére alig volt jelentkező, a földbérlők pedig egymás után kérték, hogy vagy csökkentsék az általuk fizetendő összeget, vagy tegyék ki őket bérleményeikből. A nehézségeket a természeti csapások is fokozták. 1915 tavaszán a Nyický-réten a sok csapadék következtében olyan magas lett a talajvíz, hogy teljesen tönkre tette az évi gabonatermést. Az 1915. június 4-i közgyűlésnek az egyik fő témáját az adószedéssel kapcsolatos gondok, valamint az elmaradó bérlési díjak jelentették. A megemelkedett talajvíz 1916 tavaszán is komoly gondokat okozott, olyannyira, hogy a város kezelésében lévő tégláégető működését fel kellett függeszteni. A mostoha körülmények, valamint a körkémence rossz állapota miatt felmerült annak a lehetősége, hogy egy új téglagyár kellene, melynek finanszírozására azonban nem volt pénz. Végül – amint az várható volt ilyen körülmények között – maradt a régi tégláégető, a fenntartási gondokkal együtt. A terhek növekedése, pontosabban a hagyományos bevételek csökkenésének a bevált módját a pótható kivétele jelentette. A teljesség kedvéért persze hozzá kell tenni, hogy a még békebelinek tekinthető 1914. évi költségvetés is eléggé magas plusz bevétellel számolt: a földnél 72%-os, az egyébnél pedig 82%-os póthatóval.⁴⁴

*Hajdúnánás költségvetése az I. világháború időszakában*⁴⁵

Év	Bevétel ⁴⁶	Kiadás	Hiány	Pótható mértéke
1914	126 217	247 307	121 090	72 és 82%
1915	122 830	259 437	136 606	80%
1916	128 962	282 901	153 939	93%
1917	134 626	305 127	170 500	100%
1918	155 314	332 373	177 059	100%

⁴⁴ A pótható fogalmához és alkalmazásához. Püski Levente: Gazdasági mélyponton – Hajdúnánás az 1930-as években. In: *Vidék és város: Ellentétek és kölcsönhatások a 20. századi Magyarországon*. Szerk. Pallai László, Hajdúnánás, 2013. 90–91.

⁴⁵ Az összehasonlíthatóság kedvéért minden esetben a vármegye közgyűlés által elfogadott keretszámokat vettük figyelembe. MNL HBML IV. B. 902/A. Hajdú vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, 17. k. 116. 18. k. 217. 19. k. 86. és 119.

⁴⁶ Az összegek minden esetben koronában vannak megadva.

Hajdúnánás városa a súlyos pénzügy nehézségek ellenére végig fenn tudta tartani pénzügyi gazdálkodását, s a kiadási oldalt sikerült stabil szinten tartani: az abszolút számokban megfogható növekedés ugyanis inkább az inflációval magyarázható. Kétségtelen persze, hogy a 90–100% körüli pótdadó már igen súlyos lakossági terheket jelez, ami különösen a birtokos parasztság azon részénél volt katasztrofális, ahol a férfiak behívása miatt nem rendelkeztek elegendő munkaerővel, miközben a műveletlenül maradt és így hasznot nem hozó földek után is kellett fizetni a közterheket. A pótdadó eleve magas mértéke azonban csak viszonylag mérsékelten emelkedett a háború éveiben, különösen annak második felében. Miután részletes költségvetési kimutatások egyik évről sem maradtak fenn, így azt lehet valószínűsíteni, hogy sikerrel jártak a városvezetés azon törekvései, miszerint részben új jövedelmi forrásokkal pótolják a kieső bevételeket. Erre vonatkozóan a közgyűlés 1915. augusztus végén döntést hozott új járulékfajta bevezetéséről. Sajtóforrások szerint a kártya-, a szódavíz-adó stb. mellett a legnagyobb bevételt a későbbiekben az ingatlan-átruházási illeték jelentette. Mellettük érdemes még kiemelni a város két friss beruházását: a már tárgyalt konyhakertészeti gazdaságot, valamint az ugyancsak önkormányzati tulajdonban működő szeszfőzdét, mivel mindkettő pótlólagos jövedelmi forrást biztosított.

A háborús évek értelemszerűen kemény és feszített gazdálkodást követeltek meg a város vezetésétől, illetve az addigi infrastruktúrális fejlesztéspolitika átrendezését. Elvileg úgy tűnhet, hogy a rossz körülmények semmilyen beruházásnak nem kedveztek, a helyzet azonban ennél összetettebb volt. A közbirtokosság részére építendő új bikaakolt még sikerült megvalósítani, valószínűleg azért, mert az előkészítő munkálatok még a háború kitörése előtt elindultak. Számos más projekt realizálását azonban le kellett állítani. Jóllehet már versenytárgyalást is hirdettek a villanyvilágítás bevezetéséről, az ügy szép csendben eltűnt a süllyesztőben. A vármegye már évek óta szorgalmazta további tanyasi iskolák építését, ami hasonló sorsra jutott, az iskolaépítési alapot pedig elnyelték a háborús kiadások. Ezt a közgyűlés többsége láthatóan nem különösebben bánta, a tervbe vett kórházépítés elmaradásának azonban súlyos következményei lettek. A bevonulások következtében csupán egyetlen orvos maradt a városnak, aki nem tudott megbirkózni a megnövekedett munkával,

a romló életkörülmények, illetve táplálkozás által gerjesztett, egymás után megjelenő népbetegségekkel. Már az is jelezte a gondokat, hogy 1914-ben, tehát még a háború kitérése előtt vörhenyjárvány söpört végig a városon, melynek következtében egy ideig beteg katonákat sem lehetett elhelyezni Nánáson. 1917-ben tüdővész és bélhurut pusztított, 1918 őszén pedig előbb vérhas, majd spanyoljárvány ütötte fel a fejét. Utóbbiak olyan súlyos helyzetet teremtettek, hogy a városi orvos valamiféle átmeneti járványkórház felállítását szorgalmazta. Egy kórház persze önmagában nem jelenthetett csodaszert, de sok helybeli lakos gondolt rá úgy, mint az egészségügyi fejlődés egyik kulcselemére.⁴⁷

A nánási közgyűlésen több olyan elképzelés is felmerült, melyek valós szükségletet céloztak ugyan meg, de az adott körülmények között kivitelezhetetlennek bizonyultak. Miután 1916 tavaszán az enyhe tél miatt nem sikerült feltölteni a jégvermeket, a városi közgyűlés megtárgyalta, azután elvetette egy helyi jéggyár felépítésének a tervét. 1917 márciusában a Bocskay utca fásítása, sőt egy halastó építése is napirendre került, hogy azután ugyanolyan sorsra jusson, mint a jéggyár. Több sikerrel kecsegtetett viszont az iskola-hálózat bővítésének a lehetősége, miután lakossági részről láthatóan megvolt az igény egy polgári leányiskola elindítására. Úgy tűnik, infrastrukturális téren is rendelkezésre álltak a szükséges feltételek és az iskola 1918 szeptemberében csak azért nem kezdette meg a működését, mivel a felsőbb hatóságok még nem hagyták jóvá annak szervezési szabályzatát.⁴⁸ A városvezetés talán legnagyobb szabású és pénzügyileg is az egyik legsikeresebb vállalkozásának a szeszfőzde létrehozása bizonyult. Egy helyi szeszfőzde létesítésének a gondolatával már 1916. november 29-i ülésén foglalkozott a képviselőtestület.⁴⁹ Egyelőre nem ismert, hogy milyen tényezőknek kö-

---

⁴⁷ Gál Istvánné még 1916-ban állt elő egy földománnyal a kórház felépítésének előmozdítására, míg Magyar Gáborné 1918 őszén egyik házát a hadiárvának vagy a kórház felépítésére ajánlotta fel. Berencsy János, a város tiszti ügyésze pedig – 40 éves szolgálata emlékére – 2000 koronás alapítványt kívánt tenni a városi közkórház javára. Hajdúnánási Újság, 1918 szept. 19. 2. MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1916. aug. 20. 295. MNL HBML-HF polgármester, 92. d. 3124/1918.

⁴⁸ Hajdúnánási Újság, 1918. ápr. 18. 2. 1918 okt. 3. 3.

⁴⁹ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1916. nov. 29. 319–320.

szönhetően sikerült a fejlesztést a rendkívüli körülmények ellenére megvalósítani, olyannyira, hogy az üzem 1918-ban már működött és nyereséget termelt a város számára, jöllehet a beruház inkább csak távlati üzleti jelentőséggel bírt, hiszen annak jövedelmét egyelőre az építésre felvett kölcsönök törlesztésére kellett fordítani.

A sokféle háborús kötelezettség mellett olyan ügyekkel is kellett a helyi közigazgatásnak foglalkoznia, melyek igencsak távol álltak a háborús társadalmi szolidaritás eszményétől. A Hajdúnánási Újság már 1914 novemberében az elszaporodó tolvajlásokról panaszkodott,⁵⁰ melyek idővel egyre tömegesebb méreteket öltöttek. A közbiztonságot a városban elsősorban a rendőrség és a részben erre is használható hajdúk jelentették, ami előbbinél egy 13 fős szervezetet, utóbbinál pedig hat alkalmazottat jelentett.⁵¹ (A határban a mezőőrök voltak hivatottak a termények védelmére.) A helyzet a világháború második felére fajult el igazán, melyhez a tömeges elszegényedés, sőt elnyomorodás, valamint a közerkölcsöknek ahhoz társuló romlása mellett az is hozzájárult, hogy a helyi rendfenntartó szervezetek nem tudtak megfelelni a megnövekedett feladatoknak. A rendőrök sorban kapták meg a behívókat – 1914-ben összesen heten kerültek hadiszolgálatra közülük – a polgármester azon kísérlete pedig, hogy valamiféle polgárőrség felállításával erősítse a közbiztonságot, lényegében véve kudarcot vallott. A közgyűlés 1917-ben a csendőrség segítségét kérte,⁵² ami, annak ellenére, hogy a debreceni csendőrség egyik őrsze a városba került, csak részleges segítséget jelentett. 1918 őszére a közbiztonság romlása olyan méreteket öltött, hogy a képviselőtestület felettébb szokatlan és drasztikus rendszabályok és intézkedések életbe léptetésével próbálkozott. Annak érdekében, hogy a jelentkezési hajlandóságot növeljék, a mezőőrök és szőlőpásztorok bérét duplájára emelték.⁵³ Döntést hoztak arról, hogy a szüretnek egységesen megállapított időpontja lesz és tervbe vették a szőlőskertek bekerítését is.⁵⁴ Legfeljebb az jelenthetett némi vi-

---

⁵⁰ Hajdúnánási Újság, 1914. nov. 5. 4.

⁵¹ MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1913. jún. 2. 147.

⁵² MNL HBML-HF közgyűlés, IX. k. 1917. ápr. 11. 348.

⁵³ Hajdúnánási Újság, 1918. szept. 19. 2.

⁵⁴ Hajdúnánási Újság, 1918. szept. 26. 3. és okt. 17. 2.

gaszt a városvezetés számára, hogy súlyosabb bűncselekményekre a háborús viszonyok közepette sem került sor.

A világháború kitörése, majd évekig tartó elhúzódása új és előre nem látható feladatok sorozatával szembesítette a városvezetést, pontosabban a helyi közigazgatást. Bár az önkormányzatiság legfőbb szerve, a közgyűlés továbbra is működött és elvileg a legfontosabb – főleg pénzügyi jellegű – döntések ott születtek meg, a város vezetése egyértelműen a tisztviselői kar, illetve a polgármester kezébe került. A képviselőtestületi tagok még azon alkalmakkor is igen gyér számban jelentek meg, amikor az éves költségvetés tárgyalásáról és elfogadásáról volt szó.⁵⁵ A Berencsy János polgármester vezette apparátus igyekezett megfelelni a több irányból jelentkező követelményeknek. Ennek ellenére a városvezetés munkájának a megítélése a lakosság körében nem tekinthető egyöntetűen pozitívnak, ami részben az élelmiszerellátás terén tapasztalható zavaroknak, valamint annak volt köszönhető, hogy az apparátus felettébb nagy készséget mutatott a felsőbb szervek részéről érkező rendeletek maradéktalan végrehajtása, különösen a rekvirálások gyakorlati keresztül vitele terén.⁵⁶ A polgármester népszerűségét az sem javította, hogy az 1918-as forradalom kitörését követően politikai okokból is szembekerült a forradalmi erőekkel. Miután Berencsy – részben saját döntése alapján – távozott a város éléről, korábbi tevékenységének a megítélése a mélypontra került, és különféle mendemondák kaptak lábra az alatta folyt gazdálkodásról.⁵⁷ Bár utóbbival kapcsolatban további kutatások szükségesek, az tagadhatatlan, hogy a háború éve alatt a városi költségvetés működőképességét sikerült fenntartani, úgy, hogy a pénzügyi terhek inkább csak a háború első időszakában növekedtek erőteljesen. Berencsy pedig polgármesterként számottevő találékonyságot és ügyességet mutatott fel egyes beruházások keresztül vitele – konyhakertészet, szeszfőzde –, valamint az árubeszerzések terén.

---

⁵⁵ Hajdúnánási Újság, 1916. nov. 2. 2. 1918. szept. 19. 2.

⁵⁶ Berencsy polgármester és Pákozdy rendőrkapitány 1918 februárjában meg is kapta a polgári érdemkereszt 2., illetve 3. fokozatát. Hajdúnánási Újság, 1918. febr. 14. 2.

⁵⁷ MNL HBML-HF közgyűlés, X. k. 1919. jan. 13. 15. Kovács Ferenc főjegyző ellen fegyelmi eljárás is megindult időközben.

VÁLTOZÁS ÉS FOLYTONOSSÁG – FÖLDES KÖZSÉG 1919/20-BAN

Az 1919/20 folyamán formálódó új államberendezkedés legitimációjának fontos részét képezte, hogy a Tanácsköztársaságot és a részben vele párhuzamosan zajló, részben azt követő román megszállás időszakát önmaga negatív előképeként határozta meg. A folyamat részeként számos olyan kiadvány látott napvilágot, amely azok erőszakos, elnyomó jellegét hangsúlyozta. Ismert tény, hogy ennek részeként kísérelt történet arra is, hogy statisztikailag számszerűsíthető módon felmérjék a vörösteror áldozatait, valamint a román hadsereg okozta gazdasági károkat. A II. világháborút követően különböző okok miatt, de mindkét téma kikerült a történetírás figyelméből. Az utóbbi közel egy évtizedben azonban egyre több olyan szakmunka látott napvilágot, melyek a két időszak brutalitását – Baltazár Dezső református püspök megfogalmazásában a vörös és fekete terrort – tárgyalták,⁵⁸ illetve tágabb értelemben arra fókuszáltak, hogyan élte meg a vidéki társadalom 1919/1920 vészterhes hónapjait.⁵⁹ Az ered-

---

⁵⁸ Bár szorosan véve nem tartozik a témához, de a teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy hasonló tendencia figyelhető meg az ellenforradalmi irányzatok előretörését kísérő fehérterror vonatkozásában is.

⁵⁹ Bödök Gergely: Vörös és fehér – terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921. = *Kommentár*, 2011. 3. sz. 15–31. Bene János: Nyíregyháza román megszállása 1918–19-ben. In. *Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom háttérképe – 1919 vidéken*. Szerk. Nagy Szabolcs, Veszprém, 2013. 79–93. Konok Péter: Két terror Magyarországon. 1919–1920. = *Rubicon*, 2011. 2. sz. 42–55. Cseh Géza: Vörös és fehérterror Szolnokon. = *Rubicon*, 2011. 2. sz. 32–35. Cseh Géza: A román megszállás áldozatai Jász-Nagykun-Szolnok megyében. = *Rubicon*, 2011. 5. sz. 50–51. Romsics Ignác: A Tanácsköztársaság és a Duna-melléki „parasztforradalom”. = *Rubicon*, 2011. 2. sz. 4–15.

mények számos ponton bővítették, árnyalták a meglévő, igencsak hiányos ismereteket, egyúttal azonban megerősítették a közfelfogást, miszerint a Tanácsköztársaság és a román megszállás időszaka valóban elnyomást és súlyos megpróbáltatást jelentett a helyi közösségek számára. Bár az állítás minden bizonnyal érvényesnek tekinthető a Tiszántúlra és ezen belül a hajdúsági régióra,⁶⁰ jelen tanulmányunkban mégis olyan települést állítottunk középpontba, amely számos tekintetben rendhagyónak tekinthető.

A XX. század elején Földes nagyközség közigazgatásilag Hajdú vármegyéhez, azon belül pedig a hajdúszoboszlói járáshoz tartozott. A források hiányos volta miatt már az I. világháborús évek helyi történéseit sem könnyű feladat rekonstruálni, ami fokozottan igaz az őszirózsás forradalomtól a román megszállás végéig, 1920 júniusáig tartó időszakra.⁶¹ S itt nem pusztán arról van szó, hogy bizonyos hivatalos iratok utóbb, az I. vagy a II. világháború végének forgatagában eltűntek/megsemmisültek. Az 1918/20. közötti zűrzavaros, átmeneti hónapokban a földesi vagy akár a magasabb szintű közigazgatási szervek sem törekedtek arra, hogy működésüket a korábban megszokott módon dokumentálják. A községi vezetés pedig utóbb maga is inkább a tárgyalt időszak eseményeinek a felejtésére törekedett. Utóbbira jellemző példa Herpay Gábor könyve. A neves levéltáros-történész 1936-ban a település önkormányzatának felkérésére szakszerűen megírt munkát jelentetett meg Földes történetéről. A forradalmi, valamint a román érát azonban egyszerűen kihagyta, s az egyébként is vázlatosan megírt világháborús éveket követően azonnal a vitézi rend megalapításnak ismertetésére tért át,⁶² ami valószínűsíthetően megbízói kívánságra történt. Utóbbit erősíti, hogy a főbírók felsorolásánál, Szöllösy Gábor neve 1916–1924 között foly-

---

⁶⁰ Kerepeszki Róbert: Vörösteror a Tiszántúlon. = *Rubicon*, 2011. 2. sz. 24–31. Kerepeszki Róbert: Rettenetes rablás. Román megszállás a Tiszántúlon. = *Rubicon*, 2011. 5. sz. 36–42. Bődök Gergely: Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919–20-ban. = *Kommentár*, 2016. 1. sz. 68–86.

⁶¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Brigovác László levéltárosnak a meglehetősen szétszórott források megtalálásában és rendszerezésében nyújtott segítségéért.

⁶² Herpay Gábor: *Földes község története*. Debrecen, 1936. 172–176.

tatólagosan szerepel, kihagyva a posztot valószínűsíthetően 1918 decembere és 1920 májusa között betöltő Koroknay Gergelyt.⁶³

Egyes megyei jelentések ugyan arról szólnak, hogy Földesen is sor került tömegmegmozdulásra,⁶⁴ ezek azonban nem tudtak tartós hatást kifejteni. Annyi bizonyos, hogy az 1918 őszi forradalmat követően Koroknay révén egy, mellesleg számottevő vezetési tapasztalatokkal és ismertséggel rendelkező ember került a főbírói székbe és több bizottságot új személyekkel egészítettek ki.⁶⁵ A helyi közigazgatási struktúra és ügymenet azonban gyökeresen nem változott meg, s egyértelműen túlzottnak tűnnek azok a korabeli híresztelések, amelyek az egész előljáróság elzavarásáról szóltak.⁶⁶ Előbbit erősíti, hogy az 1919. január 14-i képviselőtestületi ülésen sor került a közéletmezési előadói poszt felállítására. Ezt a később kommunis-taként ismertté váló Jenei Imre kapta meg azzal az indoklással, hogy mint volt helyi nemzetőr-parancsnok „érdemeket szerzett a hazatért katonák megnyugtatása körül”, márpedig „a rend és nyugalom fenntartása” fontos szempontként kezelendő.⁶⁷ 1919. február 16-án látott napvilágot a Berinkei-kormány által kibocsátott 1919: XVIII. néptörvény „a földművelő nép földhöz juttatásáról”. A végrehajtás előkészítésére valamikor február–március folyamán a megye településein megkezdődött a földigénylések összeírása, de Földesen a hagyományos helyi vezető csoportok gyakorlatilag kontrollálni tudták a folyamatot. A bizottság helyettes elnöke egy régi nemesi családból származó gazdálkodó, mellesleg a Horthy-korszak nagy részében a

---

⁶³ Herpay, 1936. 177. Koroknay egy konszolidált időszakban, 1910–16 között volt már főbíró, így aligha tételezhető fel, hogy pusztán személyével szembeni ellenszenvről lett volna szó.

⁶⁴ Fehér András: Agrárkérdés és parasztmozgalmak Hajdú megyében a polgári demokratikus köztársaság időszakában (1918–1919). In: *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének évkönyve I.* Szerk. Varga Zoltán, Debrecen, 1962. 137.

⁶⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (továbbiakban MNL HBML) V. 625. b. 6. k. 1918. december 31. Koroknay ekkor már főbíró, megválasztásáról azonban nem maradt fenn dokumentum.

⁶⁶ Fehér, 1962. 137.

⁶⁷ MNL HBML V. 625. b. 6. k. 1919. január 14.

község főbírájaként tevékenykedő Bene Antal lett. A procedúra során csupán 26 személyt írtak össze, melyből hat esetben – Koroknayval az élen – a név mellett bevallottan ott szerepelt a földbirtoikos meghatározás, három személy pedig közalkalmazotti státusszal bírt. (Egy nyugalmazott főjegyző, valamint az állásban lévő főjegyző, és az adóügyi jegyző.)⁶⁸

A Tanácsköztársaság értelemszerűen Földesen is hatalomváltást eredményezett, a radikálisabb társadalmi átalakulást kívánó csoportok megerősödése nélkül. Fodor Imre, aki korábban éveken keresztül, majd 1919 nyarán ismét főjegyzőként tevékenykedett, 1919 augusztus végén – alispáni kérésre – következőképp ismertette a kommunista éra történéseit. „A községi direktórium tagjai, Balogh Mihály, Pálfi Antal és Lukács Sándor községi lakosok voltak, azonban működésük tartalma alatt megmaradtak a régi törvényes korlátok között és semmi olyan rendelkezést nem hajtottak végre, mely a köz- és személy-, valamint a vagyon biztonságot a legcsekélyebb mértékben is veszélyeztette volna, így többek között a túszok kiállítására távirati rendelet végrehajtását is megtagadták. ... A direktórium tagjai akadályozták meg a köz- és takarékpénztáraknak a vörösök részéről tervbe vett kiürítését is.” Jellemző módon Fodor csupán egyetlen incidensről számolt be, amikor az egyik bérlőtől hét sertést „elkommunizáltak”, de ezt is külső hatásnak tulajdonította.⁶⁹ Az április 8-i, községi tanácsválasztásról szóló hivatalos sajtótájékoztató szerint „Földes község kivételével mindenütt győzött a hivatalos lista. A direktórium a földesi választást, ahol szabálytalanság történt, megsemmisítette és vasárnapra új választást tűzött ki”.⁷⁰ Nem ismert a történet pontos háttere, sem az új választás eredménye, de a leírtak a tömör fogalmazás ellenére bizonyos fokig egybecsengenek a főjegyző által adott értékeléssel. A tanácskormány politikájának egyik kulcselemét a magántulajdon-ellenesség, illetve regionális viszonylatban az agrárviszonyok átalakítása jelentette (volna). A nagybir-

⁶⁸ MNL HBML IV. B. 906/b. 157. csomó, 180/1919.

⁶⁹ MNL HBML IV. B. 906/b. 162. csomó, 1746/1920.

⁷⁰ *A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban. 1919.* Szerk. Komoróczy György, Fehér András, Gazdag István, Farkas Dezső, Debrecen, 1959. 165.

tokrendszer felszámolásának és a helyükön termelészövetkezetek létesítésének feladata a birtokrendező bizottságokra várt. A megyei testület április 10-én alakult meg, majd számos helyi testület is megkezdte működését. Utóbbiak tevékenysége azonban csak nagyon vontatottan haladt, s egyedül Balmazújvároson jöttek létre ténylegesen termelészövetkezetek.⁷¹ (Igaz a román támadás következtében idő sem nagyon volt az új gazdasági üzemek létrehozására.) Így nem meglepő, hogy Földesen semmiféle érdemi előrelépés nem történt a földtulajdonviszonyok átalakítása terén, amit erősített a nagybirtokok már jelzett hiánya is.⁷²

A szokatlannak tűnő földesi eseményekre a források behatárolt volta miatt egyelőre nem lehet alaposabb értelmezést nyújtani, néhány következtetés azonban így is levonható. Bár az 1905/06-os időszakra visszanyúlóan a településen volt szociáldemokrata jellegű agrármunkás szervezkedés, majd később 1919 elején a kommunista párt is megvetette a lábát,⁷³ ezek a radikális mozgalmak nem tudtak számottevő bázist kialakítani a maguk számára. Vélhetően összefüggésben azzal a ténnyel, hogy Földesen nem voltak hagyományos értelemben vett nagybirtokok, s a határban lévő földek több kézen osztódtak meg. Pontosabban eredetét tekintve itt egy kuriális nemesi községről beszélhetünk, melynek élén egy, a helyi társadalomba erősen beágyazódott, a közéleti szerepvállalástól nem idegenkedő, s több család összefonódására épülő gazdálkodó réteg állt. S úgy tűnik, alapjaiban ennek a rétegnek a befolyása, tekintélye a nagypolitikában bekövetkező radikális változások hatására sem kérdőjeleződött meg.

A katonai helyzet gyors változása következtében a kommunista uralom hamar véget ért a vármegyében. A román csapatok támadását követően Debrecen április 23-án esett el, majd a hónap végéig a

---

⁷¹ *Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története.* Szerk. Tokody Gyula. Debrecen, 1970. 120.

⁷² A szocializálás első határát 100 holdnál húzták meg, de Földesen csak néhány személy került be ebbe a kategóriába, mivel a legnagyobb birtokosok nem magán-személyek voltak. Ellenben jelentősebb földterülettel rendelkezett maga a község, a földesi közbirtokosság, valamint a legelőbirtokosság, és a Kállay-Alapítvány.

⁷³ *Hajdú-Bihar megye és Debrecen,* 1970. 48. 59. és 98.

megye többi települése is a román haderő ellenőrzése alá került. A gyors előrenyomulás ellenére több helyen került sor összecsapásra a vörös egységekkel, Földes határában azonban harcok nem folytak.⁷⁴ Bár egyes társadalmi csoportok kezdetben örömmel fogadták a tanácsrendszer megszűnését, hamar kiderült, az uralom jellege megváltozott ugyan, ám annak elnyomó volta nem. Kerepeszki Róbert szerint az 1919 márciusától kezdődően egy év alatt a térségben „annyi nélkülözés, anyagi és emberi veszteség, fizikai és lelki terror érte a helyi lakosságot, hogy az utókor emlékezete ezt az évet a nagy magyar történelmi tragédiákhoz hasonlította.”⁷⁵ Jóllehet új vezetőket állítottak a vármegye élére, a román katonai uralom helyi szinten lényegében véve a Tanácsköztársaság előtti, hagyományos közigazgatási struktúra restaurálásával járt együtt. Földes esetében ez a korábbi előljárást jelentette Koroknay főbíróval és Fodor főjegyzővel az élen. A megyei vezetés már május folyamán sebtiben tájékozódni kívánt a helyi viszonyokról. A vármegyei tisztifőügyész május 22-re készített is egy beszámolót, melyben – addigi tapasztalatait összegezve – úgy nyilatkozott, hogy „Földes községben hasonló helyzetet találtam, mint Hajdúszováton, ez a község úgy a vörös terrortól, mint a román megszállástól keveset szenvedett”.⁷⁶ Az állapotfelmérés azonban nem állt meg itt. Már korábban szó volt róla, hogy a helyi hivatalnokoknak jelentést kellett készíteniük arról, hogy mi történt a településükön a tanácsrendszer alatt, a megyénél viszont egy füst alatt a román hadsereg jelenlétének következményeiről is tájékozódni kívántak. Fodor Imre korábban már idézett jelentésében azonban semmiféle nagyobb negatív esetről nem írt. Állítása szerint a kommunizmus miatt utóbb csupán egy incidens történt. A korábban más összefüggésben már említett Jenei

---

⁷⁴ A község ilyen értelemben szerencsésnek mondhatta magát, mert a szomszédos Tetélnél már jelentősebb összecsapásra került sor a románok és a vöröskatonák között, melynek részeként mindkét fél gyakorlatilag kifosztotta a települést.

⁷⁵ Kerepeszki, 2011. (Rettenetes rablás) 36. Kevesbé plasztikusan, de Veress Géza is a megszállás elnyomó jellegét hangsúlyozta. *Hajdú-Bihar megye és Debrecen*, 1970. 143–146.

⁷⁶ MNL HBML IV. B. 906/b. 159. csomó, 3901/1919.

Imrét tartóztatták le a románok, miután az illető egy vörös hadsereg szervezése érdekében felajánlotta szolgálatait a budapesti kormánynak, „levele azonban az előrenyomuló román katonaság kezére került”. A rekvirálások következtében számottevő veszteség érte az állatállományt, de más negatívumról nem számolt be. „Épületben, emberéletben kár nem esett”, s bizonyos gazdasági eszközöket elvittek ugyan, de azokat a község később visszakapta – írta a főjegyző.⁷⁷ Véleménye tehát alapvetően összhangban volt a főügyész értékelésével. A közvetlen megszállást persze nem lehetett elkerülni, s Földesen végül egy gyalogos század, valamint kisebb egységek kerültek elszállásolásra. Erőszakos cselekményekre azonban nem került sor, az egyetlen atrocitást az jelentette, hogy 1920 márciusában a románok kivonulásuk során magukkal vitték a főjegyzőt, aki azonban nyolc nappal később sértetlenül kiszabadult.

A fentiekből könnyen lehetne azt a konklúziót levonni, hogy a település békésen, különösebb gond és incidens nélkül vészeltte át ezeket a hónapokat. Bár az állítás részben kétségtelenül igaz, az a fajta stabilitás, ami a tárgyalt időszakban a helyi társadalmi és politikai viszonyokat alapvetően jellemezte, természetesen nem jelentett teljes állandóságot, mozdulatlanságot. A megye más térségeihez hasonlóan a község számára is komoly kihívást és idővel növekvő feszültségforrást jelentett a román katonai vezetés követeléseinek teljesítése. Később, 1920 közepén készült egy hivatalos, viszonylag részletező felmérés, melynek elkészítése aligha felelhetett meg mindenben a szakszerűség követelményének, mégis a leginkább használható anyag a gazdasági károk mértékének meghatározására. Az adatok szerint a román katonaság érdeklődése számos területre kiterjedt. Ide sorolható a különféle gépek és gazdasági eszközök elhurcolása, a térítés nélküli napszámok és fuvarok, az elszállásolás következtében a köz- és magánépületekben esett károk, a legsúlyosabb terhet azonban – várható módon – az élelmiszerszállítások jelentették, különösen a szemestermények és állatok formájában. Előbbi értelemszerűen főleg kenyérgabonát takart, az állatállományon belül pedig mindenekelőtt a ló és szarvasmarha állomány

---

⁷⁷ MNL HBML IV.B. 906/b. 162. csomó, 1746/1920.

szenvedett el nagyobb veszteséget. A főjegyző megpróbálta pénzre is átváltani a községet ért károkat. A kimutatás a gépek és eszközök értékét 100 380 koronára, a fuvart és napszámot 268 760 koronára, a köz és magánépületekben esett károkat 97 104 koronára, az elszállásolás közvetlen költségeit pedig 137 135 koronára tette. A felsoroltak 603 379 koronára rúgtak a mindent egybevéve 2 097 688 koronás összegből.⁷⁸ Ez azt jelenti, hogy az előzetesen várható módon a veszteségek meghatározó részét, mintegy 71%-át (1 494 309 korona) az élelmiszerszállítások/rekvirálások jelentették. Természetesen ezek az adatok, bár önmagukban is informatív jellegűek, érdemi következtetések levonására csak a megye többi településével történő összehasonlításban nyújtanak lehetőséget.

A fenti tételek úgy alakultak ki, hogy a község vezetése rendszeres küzdelmet folytatott a terhek csökkentése érdekében. 1919. szeptemberi és októberi keltezésű iratok szerint Földesnek eredetileg 20 vagon szemes terményt kellett volna leszállítania a románok részére, ám sikerült 10 vagonra lecsökkenteni és ezt ténylegesen teljesítették is. Valójában pürroszi győzelemről volt szó, ami egy másik eset kapcsán derült ki. Ugyanezen év őszén Debrecen városa a lakosság ellátása végett gabonát kért a vármegye településeitől. A teljesítés elmaradását követően a városi vezetés a román hatóságok segítségét kérte, mire utóbbiak összesen 760 vagonnyi gabona leszállítását írták elő. A földesiek azonban egyéb kötelezettségeik miatt megpróbálták kivonni magukat az akcióból. A főjegyző kimutatása szerint ugyanis jelzett időszakban ténylegesen 17 vagon lett leszállítva a románoknak (lásd a fenti adatot), ami azonban újabb – később teljesítendő – 7 vagonnal egészült ki. A megyei vezetőket azonban nem győzte meg az érvelés és végül 40 vagon írtak elő a községnek.⁷⁹ Sajnos a források nem szólnak arról, hogy utóbbi előírásból végül ténylegesen mennyi realizálódott. A felsorolt esetek is jelzik, hogy a viszonylagos nyugalom komoly ellátási gondokkal és

---

⁷⁸ MNL HBML IV. B. 906/b. 162. csomó, 1211/1920.

⁷⁹ MNL HBML IV. B. 906/b. 161. csomó, 1379/1919. 53/1920. és 11/1920. Meg kell jegyezni, hogy az egyes iratok nem feltétlenül a keletkezési idejük szerinti sorrendben találhatóak meg.

élelemhiánnyal társult. Még 1919 júniusában a községben – felsőbb utasításra – számba vették az ellátatlan lakosokat. Ennek során 554 személyt és 2364 családtagot írtak össze, miközben a település népessége az 1920. évi népszámlálás szerint 5425 főt tett ki, tehát a lakosság mintegy 54%-át ellátatlannak tartották. Mellesleg ide került besorolásra a helyi gyógyszerész és a két orvos is, ami arra utal, hogy az önkormányzat nem tudta folyósítani a fizetésüket.⁸⁰ A krónikus gondok következtében a képviselőtestület 1919 szeptemberében 260 mázsa kenyérgabona vásárlásáról hozott döntés, aminek realizálása azonban – a körülmények ismeretében – eléggé kilátástalan vállalkozásnak tűnt.⁸¹ Végeredményben 1919 nyarától mintegy egy éven át a községi vezetés legfontosabb feladatai közé tartozott a kenyérgabona, vetőmag, só, zsír és tűzifaszükséglet biztosítása.

Az antant hatalmak és a bukaresti kormány megállapodása következtében a román csapatok egészen 1920 márciusáig maradhattak a Tiszántúlon. Távozásuk megkönnyebbülést jelentett a földesi lakosság számára is és lehetőséget arra, hogy a közigazgatási viszonyok és általában véve a közállapotok visszatérjenek a normális mederbe. A folyamat természetesen nem ment egyik napról a másikra, és a helyi vezetésnek számos olyan ügyel kellett szembenéznie, melyek gyökerei a román érára nyúltak vissza, de lezárásuk hosszabb időt vett igénybe.

A román megszállás alá került területeken értelemszerűen semmilyen magyar reguláris haderő nem működhetett, a pacifikáció hatékonyabb biztosítása érdekében azonban a román hatóságok engedélyezték az addigi rendfenntartó szervek – rendőrség, csendőrség – korlátozott hatókörű működését. Még így is szokatlan döntésnek tekinthető, hogy röviddel a román megszállás bekövetkezése után Földesen egy csendőrség felállítására került sor.⁸² A háborús vereség, a fokozódó nélkülözések, valamint a forradalmi közhangulat hatására a községben, ha nagyobb kilengésekre nem is került sor, de egyér-

---

⁸⁰ MNL HBML IV. B. 901/f. 2. doboz. 164. sz. irat.

⁸¹ MNL HBML V. 625. b. 6. k. 1919. szeptember 20.

⁸² MNL HBML V. 625. b. 6. k. 1919. június 4. A képviselőtestületi jegyzőkönyv csak közvetett módon utalt az őrs létrehozására.

telmüen meggyengült a közbiztonság. Erre utal, hogy a lépést ilyen irányú helyi kérelmek támogatták meg.⁸³ A csendőrség jelenlétét a főjegyző már tárgyalt beszámolója pozitívan értékelte, ami a községi vezetés egyetértésével is találkozott. Olyannyira, hogy a csendőrsőshöz a románok távozása után is ragaszkodtak.⁸⁴ Az egység fenntartásához persze kezdettől fogva a községnek is hozzá kellett járulnia, a főgondot azonban az elszállásolásukhoz szükséges megfelelő lakóépület biztosítása jelentette. Eredetileg a 48-as olvasóköri helyiségét kapták meg, ez azonban csak átmeneti lehetőségként jöhetett szóba. A későbbiekben többféle megoldás is felmerült, így 1920 második felében a községi vezetés az egyik óvodát(!) kívánta átadni a részükre.⁸⁵ A javaslatot a vármegye jóváhagyta, ám a vallás- és közoktatásügyi minisztérium nemes egyszerűséggel megvétózta. A hosszadalmas hercehurca végül csak 1921 áprilisában rendeződött, méghozzá úgy, hogy a csendőrség az időközben nyugdíjba ment főjegyző szolgálati lakásába költözhetett be.⁸⁶

Elvileg feltételezhető lenne, hogy a román uralommal járó sokféle teher és teendő nem hagyott időt a közigazgatási testületeknek az egyéb reformtörekvések előhozatalára, de a gyakorlat mást mutatott. A hajdúszoboszlói járás helyettes főszolgabírója 1919. augusztus 20-án felhívást bocsátott ki, hogy az érintett képviselőtestületek tárgyalják meg a járási székhelynek Hajdúszoboszlóról történő áthelyezését. Az akció valójában komoly előzményekkel bírt és nem is alaptalanul.⁸⁷ A székhelyet Hajdú vármegye törvényhatósági bizottsága még 1901-ben helyezte át Hajdúszoboszlóra, tehát a járás területén kívülre. A határozat megváltoztatásáért több település – Püspökladány, Kaba, és éppen Földes – 1906-ban akciót indított, de

---

⁸³ Sajnos az iratoknak csak a jegyzéke maradt fenn. MNL HBML IV. B. 906/b. 557. k. 1473. és 2700. számú irat.

⁸⁴ MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. május 17.

⁸⁵ A csendőrség egyúttal az óvónői lakást is megkapta volna. MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. szeptember 29.

⁸⁶ MNL HBML V. 625. b. 6. k. 1919. június 4. 1920. május 17. 1920. november 12. 1921. március 12. és 1921. április 1.

⁸⁷ A jogalapot a vármegyék háztartásáról szóló, 1883: XV. tc. 16. §-a jelentette.

csupán részleges eredményt ért el.⁸⁸ Az, hogy pont 1919 nyarának szokatlan körülményei között vált aktuálissá az ügy ismételt előhozatala, valószínűleg személyi tényezőkkel magyarázható. Ercsey Lajos főszolgabíró ugyanis 1919. június 30-ával nyugdíjba került, és munkáját a továbbiakban Weszprémy Barna látta el, helyettes főszolgabíróként.⁸⁹ A mostani felhívás nyomán előbb úgy tűnt, hogy Püspökladány és Földes az előbbire, a többi község pedig a Kabára történő áthelyezést pártolja, de Püspökladány gyorsan más településeket is megnyert a maga számára. Döntés az adott körülmények között – érthető módon – nem született. A törvényhatósági bizottság azonban a román csapatok távozása után visszatért a kérdésre, és 1920. szeptember 30-án olyan állásfoglalás született, hogy a székhely marad Szoboszlón.⁹⁰ Bár emögött racionális megfontolások is meghúzódtak – a járási adóhivatal ugyancsak Szoboszlón működött –, az ügy változatlanul nem kerül nyugvópontra. Olyannyira nem, hogy utóbb többek között az érintett földesi előljáróság is több ízben protestált a határozat megváltoztatásáért.⁹¹ S a történet csattanója, hogy 1929-ben valóban bekövetkezett a járási székhely Püspökladányba történő áthelyezése.⁹²

Az ellátási nehézségek, az ismétlődő rekvirálások felszínre hozták a földesi vezetés belső ellentéteit is. A legnagyobb ügy 1919 őszén kezdődött és csak 1920 szeptemberében ért véget. 1919 októberében egy marharekviráláskor Domokos Géza adóügyi jegyző arra biztatta az érintetteket, hogy az előljáróság segítségével próbálják meg elérni az elrekvirált állatok visszaszerzését. Ezt a vezetők közül többen rossz néven vették és izgatással vádolták Domokost, melynek következtében heves vita alakult ki a segédjegyző és Fodor Im-

---

⁸⁸ A belügyminisztérium úgy döntött, hogy a járási központ marad Szoboszlón, ellenben a járásbírósjágot megosztották közte és Püspökladány között.

⁸⁹ MNL HBML IV. B. 902/a. Vármegyei közgyűlések jegyzőkönyvei. 20. könyv. 1920. május 20. 18.

⁹⁰ MNL HBM IV. B. 905/b. 161. csomó, 252/1920.

⁹¹ MNL HBML V. 625. b 8. k. 1924. december 23. és 1925. január 22.

⁹² *Hajdú vármegye és Debrecen szabad királyi város adattára*. Szerk. Csobán Endre. Bp., 1940. 114.

re főjegyző között. A történet eddig egyszerű perpatvarnak tekinthető, ha nem lett volna komoly folytatása. Az ügy ugyanis a főszolgabírói hivatal elé került, melynek vezetője kettős vizsgálatot rendelt el.⁹³ Egyrészt megpróbálta kideríteni, mi történt valójában, másrészt az adóügyi jegyző ellen egy külön eljárást is kezdeményezett. Utóbbi során számos mulasztást állapítottak meg. Így kiderült, hogy 1918-ban volt utoljára adóösszeírás, az adókiivetés nem történt meg időben, a befizetési jegyzékek nincsenek helyesen kitöltve, de az ügyvitel más területein is hiányosságokat fedeztek fel. A döntés gyorsan megszületett: az előbbi vizsgálatra – a „végelgyengülésben sínylődő adóügy”-re – hivatkozva a helyettes főszolgabíró 1919 október végén Domokos Gézáat fegyelmi úton felmentette állásából és a munkakör ellátásával ideiglenesen az adóügyi segédjegyző lett megbízva. Az eljárás hátterében nem nehéz felfedezni azt a törekvést, hogy a járási közigazgatás vezetője így kívánt kiállni a főjegyző mellett. Lépésével azonban alaposan melléfogott, amit a két földesi jegyző konfliktusának kivizsgálása látványosan bizonyított. Az október 29-én Földesen felvett jegyzőkönyv szerint a két tisztviselő még hevesen támadta egymást. Az eljárás további szakaszában azután minden érintett viselkedése megváltozott. A tanúként kihallgatott személyek ugyanis egyértelműen bagatellizálni próbálták a történeteket, ami ködösítéshez, sőt egyértelmű ellentmondásokhoz vezetett. Az első jegyzőkönyvben még az volt a fő vád Domokos ellen, hogy tettével „megint izgatja a népet” a vezetők ellen. Most hirtelen nem lett gazdája az előbbi mondatnak. Az egyik tanú szerint Fodor mondta, Fodor szerint a helyettes bíró, Szöllösy Gábor, Szöllösy szerint meg Nagy Lajos törvénybíró, s a sort folytatni lehetne. Már a két jegyző is békülékeny hangot ütött meg, sőt Domokos bocsánatkérésre is hajlandó volt, amit Fodor azonnal elfogadott. Szinte kézenfekvően kínálkozik a már-már komédiává fajuló eset magyarázatául, hogy valamikor november folyamán az ügy helyi érintettjei megegyezhettek abban, hogy bármi áron elsimítják az ügyet. Nem meglepő, hogy a viszály végül úgy zárult le, hogy senkit nem ma-

---

⁹³ Mindkét vizsgálat anyaga, ha hiányosan is, de fennmaradt az alispáni közigazgatási iratok között. MNL HBML IV. B. 906/b. 160. csomó, 6070/1920.

raszaltak el. Az egyik ügy persze a másikra is kihatott. Domokos fellebbezett elmozdítása ellen, s a kihallgatott földesiek sorban kiálltak az adóügyi jegyző mellett, s még a főjegyző is hasonló magatartást tanúsított. A procedúrát azonban nem sikerült hasonló az előbbihez hasonlóan gyorsan és egyszerűen lezárni. Egyelőre csak annyit sikerült elérni, hogy Domokosnak nem kellett átadnia hivatalát, de a végső felmentő határozatra csak 1920. november 17-én került sor.

A későbbi események azonban azt mutatták, hogy a földesi előjáráságon belüli ellentéteket és konfliktusokat, ami a két ügynél a felszínre került, mégsem sikerült teljesen elsimítani. A főjegyző ugyanis nem sokkal később, 1920. október 1-jével nyugdíjba vonult. Az akkor 47 éves Fodor nyugdíjazása saját kérésre és egészségügyi indokokkal történt meg, de joggal feltételezhető, hogy pozíciójának és tekintélyének a meggyengülése is szerepet játszott. Úgy tűnik, hogy bizonyos fokig „konfliktusos ember” volt, akinek működése, illetve magatartása számos esetben került támadások keresztútjébe. 1919 folyamán több ízben érkezett ellene panasz a megyei közigazgatási szervekhez, de az előjáróság számos tagjával is vitába keveredett, olyannyira, hogy 1920 szeptemberében nyilvános bocsánatkérésre kényszerült Koroknay Géza főbíróval szemben.⁹⁴ Ezt a következtetést erősíti, hogy helyére a földesi képviselőtestület egyhangúan Domokost választotta, s az érintett bemutatkozó beszédében egyik legfőbb feladatának „a jelenleg sajnós nélkülözött belbéke és egyetértés helyreállítását” jelölte meg. Ugyanakkor az egyik befolyásos képviselőtestületi tag, Kállay Ignác kiállása a volt főjegyző mellett a december 13-i közgyűlésen, azt jelezte, hogy nem kikényszerített távozásról volt szó, a döntést végeredményben Fodor hozta meg.⁹⁵

Valójában már a világháború végére egyre nehezebbé vált a pénzügyi gazdálkodásnak a hagyományos struktúra szerinti fenntartása, ami a Tanácsköztársaság, majd a román éra alatt teljesen szétzilálódott. A Domokos elleni főszolgabírói vizsgálat már jelezte,

---

⁹⁴ Sajnos csak az iratok beérkezését rögzítő mutatókönyv maradt fenn. MNL HBML IV. B. 906/b. 557. k. 655., 3830., 4524., 5066., 5118., 6062. és 7075. sz. irat. Lásd még: MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. szeptember 19. és november 30.

⁹⁵ MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. december 13.

hogy komoly gondok vannak, hiszen adóösszeírás utoljára 1918-ban volt. Különös a román megszállás volt az, amely a növekvő terhekkel arányosan gyengítette a lakosság adófizető képességét. 1920-ban a községi előjáróság jelentős erőfeszítéseket tett a teljesen zűrzavarosság vált viszonyok tisztázása érdekében, de mint az várható volt, utólag nem lehetett sem a hiányosságokat számon kérni, sem érdemi korrekciókat végrehajtani. A háborús kiadások megvizsgálására kiküldött bizottság érdemi eredmény nélkül fejezte be működését. Apró, de jellemző adalék a fentiekhez Koroknay Gergely esete. A képviselőtestület 1920. május 31-i ülésén megállapította, hogy a volt főbíró 1919 júliusában jogellenesen utalt ki 5000 koronát lóvásárlásra a román hadsereg részére, majd a rendkívüli körülményekre hivatkozva fel is mentette őt az összeg visszafizetése alól.⁹⁶ A történet végkifejlete egyúttal jól jelzi azt a szándékot, hogy lehetőleg ne éleződjenek tovább a vezetésen belüli feszültségek. A román megszállás időszakáról csak utólag készült költségvetés, amely – 1458 korona bevétellel és 85 204 korona kiadással számolva – a pénzügyi helyzet katasztrofális megromlását jelezte.⁹⁷ Az egyensúly azonban a megszállás utáni időszakról szóló, 1920-as költségvetésben sem állt helyre, amely eredetileg hatalmas méretű, 400%-os pótdóval számolt.⁹⁸ Bár az adózó képesség fokozatos helyreállása érzékelhető volt, és immár számolni lehetett a községi ingatlanok bérbeadásból származó díjak tényleges befizetésével is, a múltbeli terhek fennmaradása változatlanul nyomasztó terhet jelentettek. A községi vezetés a románok által okozott károknak legalább részbeni megtérítésére törekedett, de mellette ott voltak a háború alatt rendezetlen adósságok, valamint a román hadisarcok teljesítésére felvett kölcsönök visszafizetésének, valamint a községet ért egyéb károk pótlásának kötelezettségei.⁹⁹ Az előjáróság a terhek átcsoportosításával, a kü-

---

⁹⁶ A főbíró ugyanis saját hatáskörben nem volt jogosult ekkora összegnek a pénztárból történő kiutalására. MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. május 31.

⁹⁷ MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. június 7.

⁹⁸ MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. november 12.

⁹⁹ Így például új kincstári mén beszerzése, vagy a tégláégető felújítása. MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1920. november 12. és 1921. január 18.

lönféle helyi adók és illeték felemelésével is próbálkozott, de érdemi eredmény nélkül. Hamar nyilvánvaló lett, hogy a lakossági terheket nem lehet hirtelen és drasztikusan megemelni, a horribilis pótdadót teljes egészében nem lehet behajtani, a költségvetés végrehajtását pedig fel kell függeszteni. Az egyetlen járható utat az jelentette, ha a község – tekintettel a viszonylag magas árakra – ingatlanjai egy részének eladásával próbálja meg, legalább részben finanszírozni a hiányt. Az ötlet már az 1920. november 12-i képviselőtestületi ülésen felmerült, ami a későbbiekben realizálódott. Bár a folyamat részleteit nem lehet pontosan rekonstruálni, annyi bizonyos, hogy az 1921. évi költségvetésnél már 12 hold szántó föld értékesítésével számoltak.¹⁰⁰ A feladat nehézségét azonban jól mutatja, hogy csak 1923-ra sikerült a költségvetést nagyjából egyensúlyba hozni.

Földesnek az 1918/1920 között története sajátos, kétarcú jelleget mutatott. Egyik oldalról a települést elkerülték a fegyveres harcok és a belső lázongások is. A rend és nyugalom viszonylagos biztosítása mellett azonban a források nélkülözésekről, rekvirálásokról, gazdasági gondok és a vezetésen belüli feszültségek kiéleződéséről szóltak. A legtöbb nehézségen, így a személyi ellentéteken utóbb sikerült úrrá lenni. A helyi közigazgatás viszonylag hamar visszatért a megszokott keretek közzé, s a legnagyobb kihívást a helyi pénzügyi szanáció keresztül vitele jelentette.

---

¹⁰⁰ MNL HBML V. 625. b. 7. k. 1921. január 18.

**AZ ELLENFORRADALMISÁG JEGYÉBEN:
NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK
A HAJDÚSÁGBAN ÉS DEBRECENBEN
1920 NYARÁN**

A forradalmi érárt követő zűrzavaros helyzetben a politikai viszonyok stabilizációjának első lépéseként került sor 1919. november 24-én Huszár Károly vezetésével egy átmenti, koalíciós kormány megalakítására. A folyamat következő állomását az 1920 január végén megtartott parlamenti választások jelentették. A kampány, majd a szavazás során a sokféle politikai csoportosulásból két nagy tömörülés emelkedett ki, az Országos Kisgazda és Földművespárt, valamint a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja: a választási harc is nagyrészt jelöltjeik rivalizálásáról szólt, s a mandátumok túlnyomó részét – közel 94%-át – ők szerezték meg. Abszolút parlamenti többséget azonban egyikük sem tudott szerezni, melynek következtében egy koalíciós kormányzás létrehozása, majd fenntartása mellett döntöttek. Ennek jegyében kezdte meg tevékenységét február közepén a nemzetgyűlés és március közepén került a Simonyi-Semadam Sándor-kormány létrehozására.

A két nagy párt egymás elleni küzdelme azonban ezzel nem jutott nyugvópontra, sőt igen hamar ismét kiéleződött, melynek apropóját a román hadseregnek a Tiszántúlról való kivonulása adta, nem véletlenül. Az nem volt kérdés, hogy a választásokat itt is záros határidőn belül meg kell tartani, a vita inkább akörül folyt, hogy ez pontosan mely területeket érintse. A KNEP azt hangoztatta, hogy csak azon határ menti, csonka körzetekben legyen voksolás, ahol a választók a kerület egészéhez viszonyítva többségben vannak. Továbbá egyes, Tisza-menti térségekben pedig, arra hivatkozva, hogy most történt meg a kerület teljessé válása, a korábban megválasztott honatyák mondjanak le mandátumukról, és írjanak ki új választást.

Ennek az álláspontnak elég egyértelműen kimutatható a hatalmi logikája. A határ mentén – a másik tábor nagyobb esélyeivel számolva – a halasztás mellett foglalt állás, míg a tiszai régióban új szavazást szorgalmazott. Utóbbinál ugyanis két keresztény párti törvényhozó megtarthatná a mandátumát, ellenben öt kisgazdapártinak újabb megmérettetésen kellene részt vennie. Természetesen a kisgazdapárti részről élesen opponáltak a fenti terveket: elutasították a már megválasztottak lemondását, míg a határvidéken mindenhol a választások megtartását szorgalmazták.

Mivel a teljes egészében felszabadult körzeteknél nem volt kérdés a konszenzus, a konkrét döntés nem is váratott magára. A keresztény párti belügyminiszter, Dömötör Mihály április 29-én átíratott intézett a nemzetgyűléshez, melyben felhatalmazást kért arra, hogy az említett kerületekben elrendelhesse a választást, majd ennek megadása után, május 4-én a vonatkozó rendelet napvilágot is látott.¹⁰¹ (Ezt május 15-én egy újabb rendelet egészítette ki, a fehérgyarmati kerületben megejtendő választásról.)¹⁰² Dömötör a másik kérdésben egyfajta kompromisszumos megoldással kívánt előállni, ezért május 10-én egy törvényjavaslatot nyújtott be a nemzetgyűléshez, amely előírta a választások megtartását mind a csonka, mind a kiegészülő kerületekben. A Kisgazdapárt azonban úgy döntött, hogy nem megy bele semmilyen egyezkedésbe és akaratát keresztül is vitte. Így már a közjogi bizottságban az a Kovács J. István református teológus által előterjesztett álláspont kerekedett felül, hogy előbbieknél fölösleges a választás szükségességét külön rögzíteni, utóbbiaknál pedig nem elfogadható az újabb szavazás megejtése. A bizottsági állásfoglalást végül a plénum is megerősítette, egyben arról is határozott, hogy a javaslatot leveszi a napirendről.¹⁰³ A folyamatot végül egy újabb belügyminiszteri rendelet zárta le, amely – a fentiekhez igazodva – további 14 kerületben intézkedett a választások-

---

¹⁰¹ Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922. II. k. 374–375. (továbbiakban NN) 27291/1920 BM rendelet megjelenése: Budapesti Közlöny, 1920. május 4. 2.

¹⁰² Budapesti Közlöny, 1920. május. 15. 2. 30273/1920 BM rendelet.

¹⁰³ NN 1920–1922. II. k. 497–498.

ról.¹⁰⁴ Így a huzakodás eredményeképp olyan rendeletek láttak napvilágot, melyek alapján június folyamán, a több időpontban megejtendő választásokon összesen 44 mandátum sorsáról kell dönten.¹⁰⁵ Az események ilyenén alakulása mögött egyébként minden bizonynyal az húzódozott meg, hogy a tiszántúli választások ügyével párhuzamosan került a nemzetgyűlés elé a fővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról szóló törvényjavaslat.¹⁰⁶ A KNEP tehát a számára fontosabb fővárosi választások mielőbbi lebonyolítása érdekében némi huzavona után engedett a másik ügyben.

Látszólag kicsinyes küzdelemnek tűnhetett a választások területi kiterjedtségéről folyó vita, pedig annak nem csekély politikai tétje volt. A két nagy tömörülés között ugyanis csupán néhány mandátumnyi különbség állt fenn, ha tehát a Tiszántúlon erőteljesen elbillenne a mérleg valamelyikük felé, az jelentősen módosíthatja a meglévő nemzetgyűlési erőviszonyokat. Konkrétan elsősorban kisgazdapárti körökben számoltak nagyobb sikerrel, olyannyira, hogy egyes sajtóhíradások szerint már április második felében az abszolút többség megszerzését remélték.¹⁰⁷ Május végén értelemszerűen teljes gözzel folyt a kampány, melyben a hajdúsági régió kiemelt szerephez jutott. Nem a számszerű súlya miatt, hiszen a már említett 44 mandátumból csupán 7 tartozott ide (ebből 4 a vármegyére, 3 pedig Debrecenre esett). Sokkal inkább a küzdelem jellege, majd a választás eredménye indokolja a kiemelt figyelmet.

Bár az előzetes vélemények egészében véve inkább kisgazdapárti sikerrel számoltak, a KNEP nem eleve feltartott kézzel vágott bele a kampányba. Debrecen volt az egyik olyan térség, ahol kezdettől fogva nagy agilitást mutattak és nem véletlenül. Horthy Miklósnak kormányzóvá választása után az első országjáró útja a Tiszántúltra vezetett, s mindenhol jól megszervezett, látványos külsőségek közepette, ünnepelve fogadták. A frissen megválasztott államfő fellé-

¹⁰⁴ Budapesti Közlöny, 1920. május 19. 1.

¹⁰⁵ 29 kerületben június 13-a, Fehérgyarmaton 15-e, a többinél pedig június 20-a lett kijelölve.

¹⁰⁶ Ignác Károly: *Budapest választ.* Bp., 2013. 31–41.

¹⁰⁷ Világ, 1920. április 20. 3.

pései során nagyobb programadás vagy elemzés nélkül, de rendre ellenforradalmi meggyőződésének adott hangot, s többnyire olyan kifejezéseket ismételt, mint „a nemzeti hadsereg további erősödése, a tapraállítás és országgyarapítás, a vörös veszedelem leküzdése”.¹⁰⁸ Április 14-i debreceni beszédében az ország összeomlását a belső front megbomlásával magyarázta, hozzátéve, hogy „ennek köszönhetünk minden bajt”.¹⁰⁹ Ugyanakkor bizonyos fokú önmérséklet szükségességét is hangoztatta, amit Debrecenben felekezeti vonalon próbált aktualizálni. „Éppen itt, a kálvinista Rómában akarom hirdetni, hogy szükséges megépíteni a szivárványhidat Pannonhalma és Debrecen között” – jelentette ki. Ebbe a vonalba volt beilleszthető, hogy a látogatás előtt Baltazár püspök erőteljes nyomás alá került, annak érdekében, hogy ne vegyen részt a rendezvényen, a kormányzói kabinetiroda azonban kifejezetten ragaszkodott a püspök jelenlétéhez.

Horthynak a nemzeti összefogásra vonatkozó kívánsága azonban nem sok meghallgatásra talált, Debrecenen ugyanis a románok kivonulását követően erős ellenforradalmi hullám söpört végig. Ennek első jeleként nagyarányú letartóztatásokra került sor, elsősorban a Tanácsköztársaságban való részvétel vádjával, melynek mértékét egyébként a baloldali szimpátiákkal aligha vádolható, a város konzervatív elitjéhez tartozó Vásáry István is sokallt.¹¹⁰ Sorban alakultak meg a különféle szélsőjobboldali szervezetek, köztük az ÉME, amely már március végén zászlót bontott.¹¹¹ Az ellenforradalmi mozgalom élére prominens értelmiségiek álltak, a helyi sajtó támogatásától kísérve. Komlóssy Imre főszerkesztése mellett egyfajta radikális kurzuslappá vált a Hajdúföld. Ennél nagyobb jelentőséggel bírt, hogy a város egyik régi és népszerű sajtóorgánuma, a Debreczeni Ujság is beállt a sorba, sőt a későbbiekben kifejezetten a KNEP tá-

¹⁰⁸ Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere. 1919–1922.* Bp., 1977. 332.

¹⁰⁹ Magyar Hírlap, 1920. ápr. 15. 3.

¹¹⁰ „Százával bocsátottak el munkahelyükről embereket... akik emiatt súlyos anyagi és erkölcsi kárt szenvedtek. Igazolójelzés indult valamennyi közalkalmazott, a szakmai és társadalmi egyesületek tisztségviselői ellen.” Veress Géza: *Vásáry István politikai pályája.* Bp., 1999. 28. (továbbiakban Veress, 1999.)

¹¹¹ Debreczeni Ujság, 1920. márc. 28. 2.

mogatójaként tevékenykedett. Utóbbi pozíciója azért is érdekes, mert a szakirodalomban a lapot működtető Than Gyula inkább egyfajta óvatos, a nyílt politikai elkötelezettségtől húzódozó személyként vált ismertté.¹¹² Horthy áprilisi debreceni látogatása estéjén az Arany János Társaság ünnepi ülésén Haendel Vilmos professzor még csak a keresztény-nemzeti gondolat melletti kiállásának adott hangot, a későbbiekben viszont a Hajdúföld rendszeres cikkírója lett. A lap egyébként nemcsak az 1918-as forradalommal és a Tanácsköztársasággal, hanem az azt megelőző időszak elitesoportjaival is szembefordult.¹¹³ Valójában igen korán, már március végétől erőteljes támadások keresztültüzébe került mind a városi, mind az egyházi vezetés, olyannyira, hogy Vásáry István azzal az egyébként elutasított javaslattal állt elő, hogy a tisztviselők – a törvényhatósági bizottság támogatását kikényszerítendő – együttesen mondjanak le posztjukról.

Az indulatok később sem csillapodtak, sőt az államigazgatás oldaláról is bizonyos fokú támogatást kaptak. A város és a vármegye főispáni posztját április elején elfoglaló Szomjas Gusztáv április 10-én a városi, valamint a megyei közgyűlésen elhangzott beiktató beszédében ellenforradalmi nézeteinek adott hangot, méghozzá igen erőteljes megfogalmazásban. Állást foglalt a keresztény-nemzeti gondolat mellett, támadta a forradalmi érát, a szociáldemokráciát, „a szabadkőműves-radikális” irányt, s természetesen a kommunistákat, továbbá szigorú felelősségre vonást ígért velük szemben. Támadásait azonban nemcsak a forradalmi időszaknak, hanem a város tradicionális vezető csoportjainak is címezte, amikor kijelentette, hogy „akik cselekedeteikkel, nyilatkozataikban, vagy belső érzésükben lelki közösséget vállaltak a rossz rendszer megteremtőivel, azok tűnjenek el a nyilvános szereplés teréről.” Majd hozzátette, feltétlenül szükséges a város vagyongazdálkodásának a felülvizsgálata is.¹¹⁴ Röviddel a beiktatás után a kormányzati szervekkel folytatandó tár-

¹¹² Bényei Miklós: Az 1918–19-es forradalmak debreceni sajtója. In. *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*. 5. Szerk. Gazdag István, Debrecen, 1978. 149.

¹¹³ Hajdúföld, 1920. ápr. 21. 1.

¹¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. (továbbiakban MNL HBML) IV. B. 902/a. közgyűlési jegyzőkönyvek. 1920. április 10. 20. k. 2. *Debrecen története. 1919–1944. 4. k.* Szerk. Tokody Gyula, Debrecen, 1986. 188.

gyalásokra városi küldöttség utazott Budapestre, ám feltűnően hűvös fogadtatásban részesült a belügyminisztérium részéről. Szomjas egyébként később is számos jelét adta annak, milyen változásokat tart szükségesnek, így május 5-én a forradalmakban részt vettekkel szembeni igazoló eljárás lefolytatására szólította fel a polgármestert, amit utóbbi udvariasan elhárított.

A KNEP pontosan erre az ellenforradalmi hullámra építette a politikáját. Tiszántúli kampányának nyitásként május 8-án érkezett meg delegációjuk a városba Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetésével. Legfontosabb eseményként természetesen bemutatták három debreceni képviselőjelöltjüket: az I. körzetben Milotay Istvánt, a II-ban Pröhle Vilmost, a III-ban pedig Bernolák Nándort. Milotay ekkor a keresztény nemzeti irányzat egyik harcos és agilis publicistájának számított, ráadásul az Uj Nemzedék napilap főszerkesztői posztját is betöltötte, melynek következtében a lap közvetlenül is agitált munkatársa mellett. Milotay pusztán annyi debreceni múltat tudott felmutatni, hogy korábban a jogakadémián tanult. Pröhle Vilmos ismert orientalista tudósnek számított, aki azonban csupán 1919 óta tanított professzorként a debreceni egyetemen. Bernolák Nándor pedig elismert jogi szakember volt, ugyancsak egyetemi múlttal. Ebből a névsorból jól látható, hogy a párt a keresztény értelmiség illetve középosztály előtérbe tolására helyezte a súlypontot, melyhez képest a helyi kötődés kérdése másodrendű szempontnak bizonyult. Bár Pröhle és Bernolák a debreceni egyetem professzorai voltak, de mindkettő az egyetem létesítését követően került a városba és később hamar fel is adták egyetemi állásukat (előbbi 1923-ban, utóbbi 1922-ben).

Természetesen a jelöltek, illetve támogatóik bevetették a politikai kampányok megszokott eszközeit. Így Milotay nem mulasztotta el, hogy kitérjen a kollégiumi tanulmányaihoz kötődő szép emlékeire, Haller pedig egy műgyűjtemény Debrecenbe helyezését ígerte.¹¹⁵ Ugyanakkor a május 8–9-én lebonyolított, kétnapos kampány során számos nyilvános beszéd hangzott el, melyek bőséges lehetőséget kínáltak a politikai nézetek kifejtésére. Haller István – mintegy

---

¹¹⁵ Debreczeni Ujság, 1920. május 11. 1–2.

megadva az alaphangot – egyfajta harsány, sőt kifejezetten agresszív ellenforradalmi eszmeiség reprezentánsaként szólalt fel. Többek között ígéretet tett arra, hogy úgymond megtisztítják az országot a belső ellenségtől, a zsidóságnak a nemzeti vagyomból való részesedését visszaszorítják a számarányának megfelelő mértékre. Hangot adott annak a reményének, hogy a munkásság elfogadja „az intelligencia” irányítását és elfordul korábbi „patkánylelkű” vezetőitől. Trianonnal kapcsolatosan kikerülte az aláírás dilemmáját, s arra helyezte a súlypontot, hogy annak tartalma elfogadhatatlan, egyenesen végrehajthatatlan, s hozzátette: „mihelyt megerősödünk, visszavesszük fegyverrel, ha másképp nem adják ezeréves határunkat”. Azt is félreérthetetlenül kifejtette, hogy helyi szinten radikális változásokat tart szükségesnek. „Új közigazgatást akarunk a városházán, a megyeházán új embereket és új szellemet”, majd fenyegetően hozzátette: „Benézünk a teológiákra és a püspöki aulákba is... Benézünk az egyetemi katedrákra is és onnan is eltávolítjuk az olyan szellemű embereket, akik részt vettek a nemzet megrontásában”.¹¹⁶ Lényegében véve hasonló szellemben nyilatkoztak a jelöltek is. Milotay hosszasan fejtegette a háború utáni összeomlást, annak okait, melynek kapcsán megmutatkozott erős antiliberalizmusa és zsidóellenessége. Pröhle ugyancsak a liberalizmust szidta kemény szavakkal és az ezeréves határok vissza-szerzését jelölte meg a fő célkitűzésnek.¹¹⁷ Hozzájuk képest Bernolák nem állt elő újdonsággal, vele kapcsolatban annyit lehet megjegyezni, hogy ekkor még ő tűnt a legmérsékeltebbnek.

Ez a hétvége jelentette a KNEP debreceni kampányának a nyitányát és részben a csúcspontját is, főleg, ami a szervezettséget, a mozgósítást, valamint a köréje építette sajtóvisszhangot illeti. Halleren kívül elment Debrecenbe a párt első számú politikuskője, Schlachta Margit, továbbá Török Miklós, a Nemzeti Újság főmunkatársa, Benárd Ágoston miniszter, Avarffy Elek orvos és Székely János a kereskedelemügyi minisztérium államtitkára. Schlachta értelemszerűen elsősorban a nők megnyerésére koncentrált, illetve ő volt az, aki egyedülként azt jósolta, hogy a keresztény oldal mind a három

¹¹⁶ Debreczeni Újság, 1920. május 11. 1–2.

¹¹⁷ Debreczeni Újság, 1920. május 11. 1.

mandátumot megszerzi majd.¹¹⁸ A figyelem a közalkalmazottakra is kiterjedt, ennek érdekében külön gyűlést szerveztek a vasutasoknak, ahol a már említett Székely volt az egyik fő szónok.¹¹⁹ A széles támogatottságot alátámasztandó a küldöttséget fogadók között ott volt Haendel professzor és Szomjas főispán is.

A keresztény tábor agilitása a későbbiekben sem lanyhult. A május közepétől június közepéig terjedő egy hónapban sorozatban szervezték politikai gyűléseiket. Ezekben elsősorban a két debreceni jelölt vett részt, de Pestről is érkeztek újabb támogatók, köztük a keresztényszocialista mozgalom egy vezetője, Oláh Dániel, de június elején Apponyi Albertet is sikerült rábírní egy Milotay-párti nyilatkozatra.¹²⁰ A beszédek tartalma és hangvétele azonban a nyitórendezvényen már ismert irányt követte. Június elején Oláh Dániel Pröhlével együtt szerepelt egy gyűlésen. Itt előbbi nemcsak hevesen szidta a bolsevizmust, hanem egyenesen „zsidó szocializmus”-t emlegetett, majd fenyegetőleg hozzátette: „azok, akik az állam-eszme ellen izgatnak, azok nem érdemlik meg, hogy bejussanak a politikába, hanem Hajmáskérre valók”. Demagógiája csúcsaként pedig olyan kijelentésre ragadtatta magát, miszerint a bolsevikok hozták „az ország nyakára az oláhokat”. Pröhle a liberális éra szidalmazását állította a középpontba, s a várható jövőre utalva hozzátette: „Mi nem a múltat akarjuk feltámasztani... hanem új épületet akarunk építeni Magyarország ősi fundamentumán...”.¹²¹ Ugyanekkor Bernolák is buzgón kampányolt és a döntően agrárlakosságú homokkerti választók megnyerése érdekében kiállt egy erőteljes földreform mellett, azzal az ígérettel, hogy „a nagybirtok fölosztásánál én nem teszek különbséget polgári vagy egyházi birtok között.”¹²²

A küzdelem során a KNEP a nyílt konfrontációtól sem riadt vissza és rendszeresen kifejezetten provokatív támadások hangzottak el a rivális Kisgazdapárt felé. A nyitórendezvényen Haller maga adta

¹¹⁸ Debreczeni Ujság, 1920. május 12. 2.

¹¹⁹ Debreczeni Ujság, 1920. május 11. 1.

¹²⁰ Debreczeni Ujság, 1920. június 12. 1.

¹²¹ Debreczeni Ujság, 1920. június 5. 2.

¹²² Debreczeni Ujság, 1920. június 5. 2.

meg az alaphangot, amikor kijelentette, hogy a földreform nemzetgyűlési tárgyalása során „a keresztény egyesülés pártja sokkal megszabebben fogja képviselni a gazdasági érdekeket, mint a kisgazdapárt maga”. Majd hozzátette, hogy „nem szabad olyan politikát csinálni, amely egyoldalú, csak egy osztálynak érdekeit szolgálja”. Rendre olyan vádak köszöntek vissza a keresztény tábor részéről, melyek kifejezetten rosszindulattól eltelve megkérdőjelezték a másik oldal társadalmi arculatát.¹²³ A már említett Oláh Dániel később úgy fogalmazott, hogy „A keresztény nemzeti egyesülés pártja nem barátkozik a zsidósággal, míg ellenben Rubinek Gyulával és többi kisgazdapárti társaival szemben nem egészen alaptalan az a gyanú, hogy kezet fogtak a zsidósággal, szabadkőművesekkel, melyek forradalmat és felfordulást akarnak.” S hogy Oláh szavai megerősítést kapjanak, Bernolák szintén zsidóbarátsággal vádolta meg a Kisgazdapárt országos vezetőit, hozzátéve, a választásokon azt is el kell döntenie Debrecennek, hogy „gazdadiktatúrát akar-e”.¹²⁴ A keresztény oldal szociális demagógiával is megpróbálta a városi lakosságot maga mellé állítani, amikor – Haller megfogalmazásában – azzal riogatta az embereket, hogy kisgazdapárti győzelem esetén „a gabona ára olyan magas lesz, hogy az ország nem fogja bírni”.¹²⁵

A választási agitáció során a KNEP külsőségeiben törekedett arra, hogy a küzdelemnek ne adjon felekezeti jelleget, és elhárítsa magától azt a vádat, hogy egyoldalúan a katolicizmus képviselője. Ezt szolgálta annak hangoztatása, hogy jelöltjeik három különböző felekezethez tartoznak,¹²⁶ a nyitórendezvényükön pedig Kontra Aladár személyében református lelkész is bekerült a szónokok közé. Milotay esetében egyébként a képviselőjelöltség elvállalásánál valószínűleg az is szerepet játszott, hogy szabadulni akart a katolikus egyház részéről meglehetősen szoros kontroll alá került Uj Nemze-

---

¹²³ Debreczeni Ujság, 1920. június 1. 1.

¹²⁴ Debreczeni Ujság, 1920. június 5. 2.

¹²⁵ Debreczeni Ujság, 1920. május 11. 2.

¹²⁶ Milotay református, Pröhle evangélikus, Bernolák római katolikus volt.

déktől.¹²⁷ (Egyedül Bernolák esetében vállalták fel nyíltan a katolikus háttérrel.) Ám országos szinten a KNEP mégiscsak a katolicizmushoz kapcsolódott, s ezt a képet fokozta, hogy Debrecenben határozottan szembefordultak Baltazár püspökkel, melynek következtében a református egyházi emberek túlnyomó része legalábbis tartózkodással viseltetett a párt irányába. Ilyenformán a választási küzdelemnek mégiscsak volt felekezeti színezete, amit egy konkrét eset tovább erősített. Bár Szomjas rendszerint kész volt kiállni egyfajta keresztény-nemzeti vonal mellett, a tény, hogy a Kisgazdapárt egyik oszlopos tagjának számított, önmagában is kétségesség tette, mennyire lesz kész exponálni magát a keresztény tábor mellett. Ezért a belügyminiszter már a május 17-i minisztertanácsi ülésen előhozta a leváltását,¹²⁸ ami május végén, illetve június elején – tehát a választási kampány közepén – ténylegesen is realizálódott. Helyére Hubert Ottó törvényszéki bíró került, s azon túl, hogy a főispáni posztot ezzel – pont Debrecenben – református helyett egy katolikus személlyel töltötték be, hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Hubert kifejezetten elkötelezett támogatója a KNEP politikájának. A Kisgazdapárt felé bizonyos kapcsolatokat fenntartó Hajdúföld viszonylag óvatosan fogalmazott, a Debreceni Ujság azonban nem fogta vissza magát és egyenesen úgy interpretálta a történeteket, hogy Huberttel „bevonult a keresztény-nemzeti szellem a városházára”.¹²⁹ Az új főispán egyik első nyilatkozatában sietett is kijelenteni, azon lesz, hogy az, aki a keresztény-nemzeti iránnyal „ellentétes alapon állva mint az idők szellemével szemben alkalmatlan, az útból félreállítsák”.¹³⁰ Végül némi előre nem kalkulálható segítség is érkezett. Az ellenzéki Keresztény Nemzeti Párt ugyan csak a megyében indított jelölteket,

¹²⁷ Sipos Péter: Milotay István pályaképéhez. = *Századok*, 1971/3–4. 722. Ezt megerősíti, hogy az Uj Nemzedék már április elején arról cikkezett, hogy Milotay Debrecenben lehet képviselőjelölt. Uj Nemzedék, 1920. április 3. 3.

¹²⁸ <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944.minisztertanacsi-jegyzokonyvek,1920.majus.17.19-20.pont.Letoltés dátuma: 2019. december 20.>

¹²⁹ Debreczeni Ujság, 1920. május 11. 2.

¹³⁰ Debrecen története 1986. 190.

de a támogatásukra érkező Friedrich István pártvezető május legvégén Debrecenben is megállt és szavai tejesen egybecsengtek Hallerékkal. Támogatásáról biztosította a KNEP itteni jelöltjeit, a zsidókérdésben kitoloncolással fenyegetett, a választókat pedig az egekbe szökő terményárak lehetőségével ijesztgette.¹³¹

Ilyen körülmények között kérdéses volt, hogy a Kisgazdapárt hogyan, milyen eszközökkel, programmal veheti fel a küzdelmet az ellentáborral. Sajtó terén egyértelműen a város másik népszerű lapjára a Debreczeni Független Ujságra számíthatott. A tradicionális elitcsoportok számára a fentiek fényében kézenfekvőnek tűnt, hogy itt keressenek támaszt maguknak. A városi vezetés már március 25-i bizalmas értekezletén úgy döntött, hogy csatlakozik a Kisgazdapárt-hoz. A párton belül azonban két irányzat formálódott ki. Az egyik, melyet a Hajdúföld című lap Jóna-Vásáry csoportként interpretált, egyértelműen a hagyományos erőkre és a nagy civisgazdákra kívánt építkezni, s az ellenforradalmi hullámmal szemben inkább mérsékletet hirdetett. A másik irányzat pedig – Mitrovics Gyulával és Szomjas Gusztávval az élen, de ezt a vonalat támogatta a Hajdúföld is – a radikalizmus terén versenyre kívánt kelni a keresztény táborral.¹³² Ez a megosztottság belső gyengeséghez és elbizonytalanodáshoz vezetett, melynek jeleit a helyi közvélemény is érzékelhette. A debreceni pártszervezet megalakulására viszonylag későn, május 9-én került sor, s az esemény a helyi sajtóban egyértelműen háttérben szorult, annak köszönhetően, hogy időben egybeesett a KNEP kampánynyitásával. Az ülésen a két oldal kölcsönösen támadta egymást – ennek részeként Magoss György a város tiszti főügyésze megkísérelte kiszorítani Mitrovicsékat a párt éléről¹³³ –, végül sikerült tető alá hozni a vezetőség megválasztását, amely a gyűlés legfontosabb eredményének tekinthető. Szomjas díszelnök, Kertész Imre elnök, Nagy József társelnök, Jóna István és Mitrovics Gyula alelnökök, Ecsedy István pedig főtitkár lett. Ez a széles névsor eleve azt a rossz üzenetet közvetítette a támogatók felé, hogy nincs első

¹³¹ Debreczeni Ujság, 1920. június 1. 1.

¹³² Hasonló véleményt fogalmaz meg Veress Géza is. Veress, 1999. 29.

¹³³ Debrecen története 1986. 189.

számú vezető, a személyi összetétel pedig – valamiféle kompromisszumos megoldásként – eléggé vegyesnek tűnt. Szomjas és Mitrovics inkább a radikalizmust testesítették meg, Jóna, Ecsedy és Nagy pedig a mérsékeltebb vonalat. Baltazár püspök és köre, valamint az egyetem teológiai kara erőteljes támadások keresztjében állt, ezért a helyi református egyház nem mert egyértelműen felsorakozni a Kisgazdapárt mögé, bár közvetett módon őket támogatta. Ezt fejezte ki Ecsedy etnográfus szerepvállalása, akiről ismert volt, hogy jó kapcsolatban van Baltazárral és erőteljesen kritikus a keresztény-nemzeti kurzussal szemben.¹³⁴ Ugyancsak jelzésértékű volt, hogy a megalakuláskor Ecsedy azt emelte ki, hogy szerinte „a Kisgazdapárt ma a leghaladóbb szellemű, legdemokratikusabb párt”.¹³⁵ A pártvezetés azonban nem lett egységesebb ezzel a megoldással. Szomjas röviddel az ülés után provokatív módon úgy nyilatkozott, hogy „a szabadkőműveseknek nincs helyük a pártban”.¹³⁶ A másik fontos kérdésben, a jelöltek személyét illetően viszont még mindig nem született végleges döntés.

A Kisgazdapárt lapja, az Uj Barázda ugyan – eltúlzott optimizmussal – úgy értékelte az alakuló gyűlést, hogy „a város társadalmal lelkesen sorakozik fel a párt zászlaja alá, amelynek győzelme mindhárom kerületben biztosra vezet”,¹³⁷ az előzetes esélylatolgatást illetően azonban árulkodó tény, hogy tiszántúli kampányukat ők is a rivális táborral egyszerre kezdték el, de Békés vármegyében.¹³⁸ Küldöttségük a következő hétvégén, május 15-én érkezett meg Debrecenbe, élükön a párt prominens személyiségeivel, Nagyatádi Szabó Istvánnal, Rubinek Gyulával, Sokorópátkai Szabó Istvánnal, Mayer Jánossal és másokkal. Valójában ekkor kerültek a közvélemény elé a debreceni jelöltek is, az I. kerületben Polgáry István, a II-ban Emich Gusztáv, a III-ban Nagy József személyében. Bár a város református feleke-

¹³⁴ Balogh István: Ecsedy István élete és munkássága. In. *Folklór és etnográfia* 20. Szerk: Ujváry Zoltán. Debrecen, 1985. 32.

¹³⁵ Debreczeni Független Ujság, 1920. május 11. 3.

¹³⁶ Hajdúföld, 1920. május 12. 1.

¹³⁷ Uj Barázda, 1920. május 12. 3.

¹³⁸ Uj Barázda, 1920. május 9. 2.

zeti jellege általuk jobban kidomborodott,¹³⁹ ennél fontosabb volt a helyi kötődés kihangsúlyozása. Közülük Polgáry a város ismert gazdái közé tartozott, Nagy pénzügyi igazgatói foglalkozása az értelmiségnek szólt, de róla mindenki tudta, hogy a már említett Jóna István veje, míg Emich kereskedelmi miniszter elindítása bizonyos fokig a város fontosságát volt hivatott demonstrálni. Ugyancsak üzenetértékkel bírt, hogy egyik jelölt sem számított radikális beállítottságúnak és ekkora ejtődött az a korábbi terv, hogy Szomjast indítsák el az egyik kerületben.

Természetesen ez a párt is önmagát az ellenforradalmi eszmére építve pozicionálta, s ebben bizonyos fokig igazodott a másik nagy politikai tömörüléshez. Az igazodás apró gesztusaként Sokorópátkai javaslatára még márciusban felvették a párt nevébe a keresztény jelzót.¹⁴⁰ Az a tény viszont, hogy a kiscgazda küldöttséget Szomjas mellett Márk Endre polgármester fogadta, elővetítette, hogy itt másfajta hozzáállásra lehet számítani. Rubinek nem hagyott félreértést, mert már köszöntő szavaiban kijelentette, tudja, hogy Debrecen sok igaztalan vádat kapott, a közelmúlt eseményeit illetően pedig „ami történt, annak úgy kellett történnie”¹⁴¹ Az irányába való elfogultsággal aligha vádolható Hajdúföld szerint azt is mondta, hogy egy „visszaesés megakadályozása a hatóságok feladata... de meg kell bocsátani a megtévedteknek”¹⁴²

A május 15–16-i hétfévi debreceni szónokok között Patacsai Dénes ugyan bírálta a szabadkőművességet és a zsidókérdés intézményes megoldását sürgette, de egészében véve nem ez a tematika és hozzáállás dominált. A fő beszédet Rubinek mondta el, aki kijelentette, hogy keresztény és nemzeti Magyarországra van szükség, de a hangsúlyokat máshová tette. Kiemelt célkitűzésként jelölte meg a rend, valamint a tekintélyek tiszteletének a helyreállítását, melyek kapcsán a kormányzót és a nemzetgyűlést emelte ki. Utóbbihoz ráadásul hozzáfűzte, hogy soha hazafiasabb képviselők nem voltak, ami bizonyítja az általános titkos választójog sikerét. Állást foglalt

¹³⁹ Polgáry és Nagy reformátusok voltak, Emich pedig római katolikus.

¹⁴⁰ Kis Ujság, 1920. március 9. 2.

¹⁴¹ Debreczeni Független Ujság, 1920. május 18. 1.

¹⁴² Hajdúföld, 1920. május 18. 1.

egy nemzeti királyság visszaállítása mellett, de csak valamikor a jövőben, mert – tette hozzá – „az ország szegény és egy dinasztia nem tud eltartani”. Elvetette az osztályellentéteket, s pártja fő gondolatának a szociális béke megteremtését jelölte meg. A szükséges intézkedések között a földkérdést kényes, de kiemelten fontos problémának nevezte, s hozzátette, hogy azok kapjanak földet, akik szakértelemmel és némi anyagi erővel is rendelkeznek. Trianon kapcsán elismerte, hogy kikényszerített béke, de ebben a kérdésben legjobb Apponyi tanácsait követni.¹⁴³ Nagyatádi és Sokorópátkai egyaránt a felekezeti béke fontosságát emelték ki. Előbbi kitért a zsidókérdésre is, s bár elismerte, hogy a galíciaiak bevándorlását meg kell akadályozni, de azok a szavai kaptak nagyobb visszhangot, amikor kifejtette, hogy „én a becsületes, tisztességes zsidót nem kívánom üldözni”. Az előző heti keresztény párti beszédek után nem meglepő, hogy ezúttal több kigazda politikus is igyekezett elhárítani az osztályuralom vádját, s legalább pár mondatral kitérni a munkásságra és az „intelligenciára”. Ezek a reagálások azonban inkább cáfoló/védekező jellegűek s nem támadóak voltak. A hétvégi rendezvényeket az országos vezetők fellépései dominálták, mellettük a helyi jelöltek közül az ugyancsak kormánytag Emich Gusztávnak a gazdaságpolitikai témákat előtérbe állító beszéde kapott nagyobb visszhangot.¹⁴⁴ Bár egészében véve sokan szólaltak fel sokféle témában, egyértelműen látható volt, hogy a kigazdapárti gyűléseken elhangzott felszólalások tartalmukban és hangvételükben is sokkal visszafogottabbak és toleránsabbak voltak az ellentáborénál, Rubinekét pedig konzervatív és demokratikus elemek valamiféle egyvelegének lehetne tekinteni. Mindez arra utal, hogy a debreceni rendezvényvel a korábbi bizonytalankodások után a helyi pártvezetésnek a hagyományos városvezetéshez kötődő, mérsékeltbb szárnya kapott megerősítést. Ugyanakkor a választók számára az sem vált láthatóvá, hogy a Kigazdapárt két meghatározó embere eltérő nézeteket vallott volna, Rubinek és Nagyatádi beszédei ugyanis alapelemeiben jól illeszkedtek egymáshoz.

---

¹⁴³ Debreczeni Független Ujság, 1920. május 18. 1–2. Uj Barázda, 1920. május 18. 3.

¹⁴⁴ Debreczeni Független Ujság, 1920. május 18. 2.

A későbbiekben még több gyűlést is szerveztek, ahol a szereplések – a KNEP-hez hasonlóan – alapvetően a nyitórendezvény mentén mozogtak. A párt felső berkeiben Emichet is az esélyesek között tartották számon, aki kampányának erősítése érdekében június elején ismételen Debrecenbe utazott, s látogatása jelentette a kampány következő nagyobb eseményét. Emich – pozíciójához kapcsolódva – elsősorban szakemberként kívánta magát megjeleníteni, s a mezőgazdaság fontosságáról, valamint más gazdasági kérdésekről és Debrecen fejlesztéséről szólt. Az elhangzott beszédek viszont láthatóan megerősítették, hogy a Kisgazdapárt nem kívánja meglovagolni az ellenforradalmi kurzust és inkább mérséklő erőként szeretne fellépni. A delegáció tagjaként ment Debrecenben a párt két agilis tagja, Rupert Rezső és Bottlik József. Előbbi azt hangoztatta, hogy ők 1848/49 örökségét képviselik, amely Kossuth politikai, és Szechenyi gazdasági programját egyesíti magában. Bottlik egyenesen úgy fogalmazott, hogy elsősorban nem a zsidókkal, hanem azzal kell foglalkozni, hogy mi lesz Magyarországgal, hozzátevé: nem ismer el sem vallási, sem faji gyűlöletet. Nagy József velük összhangban a konszolidáció és a jogrend megvalósításának a fontosságát emelte ki, azzal kiegészítve, hogy „becsülünk és szeretünk mindenkit, aki hazánk felvirágoztatásában részt akar venni”.¹⁴⁵

Debrecenhez képest a megye a választási küzdelemben egyértelműen háttérbe szorult, nem véletlenül. Egyrészt a város hangsúlyosabban volt jelen a korabeli közéleti diskurzusban, másrészt ott a koncentráltabb földrajzi fekvés miatt a választókhoz is könnyebben lehetett eljutni. A négy megyei kerület mindegyike ugyanis több településből állt, a szoboszlói és a nádudvari pedig egyaránt 6-6 községet, illetve várost foglalt magába. Ezért a pártok értelemszerűen oda koncentrálták az erőfeszítéseiket, ahol érdekeltséggel bírtak, illetve lehetett tétje a küzdelemnek, sőt igyekeztek össze is kapcsolni a rendezvényeket. A Kisgazdapárt küldöttsége így május közepén Törökszentmiklós felől érkezve, előbb Püspökladányba, majd Kabára és Hajdúszoboszlóra ment.¹⁴⁶ Utána – egyfajta csúcspontként –

¹⁴⁵ Debreczeni Független Ujság, 1920. június 8. 2. Uj Barázda, 1920. június 8. 4.

¹⁴⁶ Vélhetően a vasúti fővonalat követve.

Debrecen következett, majd szétváltak. A fő vezetők helyett már csak Kovács J. István ment el Hajdúböszörménybe és Hajdúnánásra, mivel egyik hely sem igényelt nagyobb erőfeszítést. Sokorópátkai és Patacsi Dénes pedig a balmazújvárosi választókhöz látogatott, majd visszatértek, és együtt távoztak el Budapestre.¹⁴⁷

A politikai erőviszonyok szempontjából Hajdúböszörmény és Hajdúnánás némileg sajátos helyzetűnek tekinthető. Böszörményben a debreceni viszonyoktól némileg eltérő szituáció alakult ki. A város hagyományos vezető erői a polgármesterrel az élen egy hozzájuk hasonló habitusú politikust szerettek volna képviselőnek, s így kérték fel jelöltnek Bethlen Istvánt. Utóbbi esélyeit erősítette, hogy vele szemben hivatalosan egyik nagy párt sem kívánt ellenjelöltet indítani.¹⁴⁸ Bethlennek azonban hamarosan riválisai támadtak, az ellenéki Keresztény Nemzeti Párt ugyanis megtalálta a maga emberét Tasnádi Kovács József debreceni ügyvéd személyében, aki talán az 1920 tavaszán megjelent, harsányan zsidóellenes röpiratával hívta fel magára a jobboldali radikális körök figyelmét.¹⁴⁹ Tasnádi foglalkozásával összefüggésben személyesen is számottevő ismertséggel rendelkezett, ez azonban önmagában aligha lett volna elég az esélyességhez. A román megszállás alóli felszabadulás azonban Böszörményben az ellenforradalmi áramlatok dinamikus előretörését hozta magával. Nagy számonkérési akciók indultak el, s május végén megalakult az ÉME helyi csoportja is.¹⁵⁰ Utóbbi jelentős befolyással bírt a közhangulatra, amit erősített, hogy ellenőrzésük alá került az egyik helyi lap, a Hajdúböszörmény és Vidéke.¹⁵¹ Ezzel Tasnádi komoly háttérrel szerzett magának, ami kamatozódott is. A szélsőjobboldalivá vált lap és pártfogoltjuk kortesei válllvetve hevesen

---

¹⁴⁷ Uj Barázda, 1920. május 16. 1. május 19. 2.

¹⁴⁸ Romsics Ignác: *Bethlen István*. Bp., 1991. 107.

¹⁴⁹ Írása „Zsidó magyarrá nem lehet” címmel jelent meg, és az Uj Nemzedék című lap gyorsan ismertetés is közölt róla. Uj Nemzedék, 1920. április 18. 8.

¹⁵⁰ Nyakas Miklós: *Hajdúböszörmény a múlt időben*. Hajdúböszörmény, 2000. 288–291.

¹⁵¹ Nyakas Miklós: H. Fekete Péter kiadatlan sajtótörténete. In. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve X. k.* Szerk. Nyakas Miklós, Hajdúböszörmény, 2001. 107–110.

támadták az erdélyi grófot, s érveikben demagóg és racionális szempontok keveredtek. Azzal vádolták, hogy nem eléggé nemzeti és keresztény, riogatták a választókat, hogy háborút akar indítani elvesztett erdélyi birtokai visszaszerzésére, de 1918 előtti politikáját is keményen kritizálták. Arra viszont nagyon hatásosan mutattak rá, hogy Bethlent – ellenfelétől eltérően – soha semmi nem kötötte a térséghez, így nem is ismerheti annak problémáit. Támogatására Friedrich is elutazott a városba, s beszéde – debreceni szerepléséhez hasonlóan – szintén radikalizmusával tűnt ki.¹⁵²

Bethlen maga csupán egy ízben látogatott el a városba, a kampány javát támogatói és a mögöttük álló helyi sajtó – a Böszörményi Ujság – végezték el. Ők az erdélyi gróf politikusi erényeit magasztalták, maga Bethlen pedig az országos kérdésekre fókuszált, de szélsőséges megfogalmazásoktól mentes módon.¹⁵³ Így fontosnak tartotta ugyan Erdély sorsának alakulását, de Trianon kapcsán éppenséggel azt mondta, hogy úgymond nem lehet fejjele a falnak menni. Helyzetét nehezítette, hogy bár pártonkívüliként a két nagy párt közös jelöltjének számított, valójában egyik sem érezte a magáénak. Pontosabban a KNEP teljesen passzívan viselkedett, a Kisgazdapárt országos vezetése kiállt ugyan mellette – Kovács J István személyesen is agítált az érdekében¹⁵⁴ –, de a helyi kisgazda társadalom egy része nem fogadta el a döntést. Sőt ellenjelöltet állítottak egy ambíciózus helyi gazdálkodó, Földesi Mihály személyében, annak ellenére, hogy az akció kivívta az országos központ ellenkezését.

Hajdúnánáson csupán két jelölt állt egymással szemben, két kisgazdapárti színekben induló, középosztályi háttérű, helyi kötődéssel bíró politikus. Berencsy János korábban hosszú időn keresztül Hajdúnánás polgármestereként tevékenykedett, míg Hadházy Zsigmond hajdúhadházi földbirtokos voltán túl főleg ügyvédként szerzett magának ismertséget. Ez a rivalizálás kényes helyzetbe hozta az országos pártvezetést, melynek ugyan Berencsy lett a hivatalos embere,

¹⁵² Friedrich többek között a béke aláírása ellen szónokolt. Nyakas, 2000. 291.

¹⁵³ Püski Levente: Bethlen a Horthy-korszak képviselőválasztásain. = *Rubicon*, 2011. 9–10. sz. 29.

¹⁵⁴ Debreczeni Független Ujság, 1920. június 1. 1. Új barázda, 1920. június 1. 3.

de taktikusan Hadházyt sem akarták szembefordítani magukkal, így többnyire hallgatásba burkolóztak.¹⁵⁵ Bár Nánáson is elindult egyfajta szélsőjobboldali szervezkedés, melynek központját a Csorvássy Miklós vezette Keresztény Gazdasági Egyesület jelentette, a források szűkös volta miatt nem tudunk magyarázatot találni arra, hogy miért nem jutottak el a jelöltállításig sem. Hajdúszoboszlón és Nádudvaron ellenben az országos rivalizálás képeződött le. A Kiszgazdapárt mindkét helyen indított jelöltet, előbbinél Czeglédy Mihály vármegyei főügyészt, utóbbinál Kiss Ferenc püspökladányi református esperest és püspöki titkárt. Ellenfelekben azonban egyik helyen sem volt hiány. Szoboszlón Dánér Béla, valamint Granstouck Hammersberg személyében a KNEP és KNP is elindult, s mindketten szélsőséges irányt képviseltek, sőt Dánér ekkora már kifejezetten antiszemita publicistaként szerzett magának kétes hírnevet.¹⁵⁶ Czeglédy mögött állt a szoboszlói városi elit jelentős része, és általuk a Független Hajdúság című lap is.¹⁵⁷ (Árulkodó módon a kiszgazda küldöttséget maga a polgármester fogadta.) Komolyabb riválisnak Dánér számított, aki a helyi ÉME vezetőjeként agilis szervezkedésbe fogott, melynek részeként saját lapot is indított Hortobágy néven. Esélyeit pártja is reálisnak ítélte meg, olyannyira, hogy június elején Haller is támogató kampánybeszédet tartott mellette. A szoboszlói kampánybeszédék egyébként érdemi újdonságot nem szolgáltatottak, a kiszgazdapárti valamint a KNEP politikusai egyaránt többnyire a máshol is hangoztatott gondolatokat ismételték. Újdonsággal talán csak Rubinek Gyula állt elő, aki Szoboszlón a közelmúlt ellenforradalmi értelmezésétől némileg eltérően annak véle-

---

¹⁵⁵ Egyetértés, 1920. május 29. 1.

¹⁵⁶ Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Bp., 2001. 376.

¹⁵⁷ Tasi Miklós: Politikai és pártharcok Hajdúszoboszlón 1919–1944. között. In. *Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló történetéből a Tanácsköztársaság leverésétől a felszabadulásig. 1919–1944.* Szerk. Gazdag István. Hajdúszoboszló, 1981. 42. (továbbiakban Tasi, 1981) A lap kiadója Borbély Samu a Hajdúszoboszlói Takarékpénztár Rt pénztárosa volt. Bényei Miklós: Hajdúszoboszló sajtója az ellenforradalmi rendszer korszakában. In. Uo. 107.

ményének adott hangot, hogy ha a nemzet maga dönthetett volna, akkor „aligha ment volna bele ilyen könnyelműen a háborúba”.¹⁵⁸

Nádudvaron sokkal bonyolultabb lett a helyzet azáltal, hogy Kiss mellett Karsai Örs személyében még egy kiscgazda politikus is elindult, de bekapcsolódott a küzdelembe a KNEP, sőt pártonkívüli jelölt is indult, így összesen négyen versengtek a mandátumért. A Kiscgazdapárt ismét választás elé került, és – a nánási módon – Karsai Örs lett a hivatalos jelölt, de Kiss felé is nyitottságot mutattak.

A választási küzdelem Debrecenben és a megyében egyaránt döntően kétpólusúvá vált, bár a megyében ezt a több kiscgazda jelölt, valamint a Friedrich-párt bekapcsolódása valamelyest árnyaltabbá tette. Annak ellenére, hogy két, egymással koalícióban álló szerveződésről lehet beszélni, a harc meglepően élesnek bizonyult, nem véletlenül. A Kiscgazdapárt ugyanis esélyesebbnek ítélte meg önmagát a Tiszántúlon, olyannyira, hogy vezetői a kampányban többször is megerősítették, céljuk a nemzetgyűlési többség megszerzése. Május végén a nagykállói gyűlésen Rubinek egyértelműen úgy fogalmazott, hogy „a kiscgazdapárt tanújelét fogja adni számbeli erejének azzal, hogy a kormányzást a kezébe veszi.”¹⁵⁹ Nagyatádi pedig állítólag olyan kijelentést tett, miszerint a két kormánypárt eddig nem tudta megfelelően vezetni az országot, s a tiszántúli választás dönti el, hogy a Kiscgazdapárt egyedül is kezébe veheti-e a kormányzást.¹⁶⁰ A választási harc döntően egy nagy tematikai blokkra fűződött fel,¹⁶¹ de azt elsődlegesen nem a szociális kérdések, vagy éppen a földreform határozta meg, amint várható lett volna, hanem a közelmúlt értelmezése. Másképp fogalmazva a kampányt az ellenforradalmi eszme dominálta, melynek kapcsán a KNEP – lényegében Friedrichékkel karöltve – egy radikális, élesen zsidóellenes propagandát folytató és az 1918 előtti érával szemben is rendszerváltó

---

¹⁵⁸ Uj Barázda, 1920. május. 16. 2.

¹⁵⁹ Az Est, 1920. június 1. 1.

¹⁶⁰ 8 Órai Ujság, 1920. május 18. 4.

¹⁶¹ Vö.: Hajdu Zoltán: A 20. századi magyar parlamenti választások választási földrajzi kérdései. = *Múltunk*, 2006. 1. sz. 139.

erőként jelenítették meg önmagukat. Ehhez képest¹⁶² a Kisgazdapárt ugyancsak ellenforradalmi alapon, de annak egy mérsékeltébb változataként vett részt a küzdelemben, Debrecenben és a megyében egyaránt. Olyan erőként, amely nem annyira a szociális kérdésekre és a paraszti szavazók mozgósítására, hanem a hagyományos helyi – birtokosi, középosztályi – elitcsoportokkal való együttműködésre helyezte a súlypontot. Ezt erősítette, hogy jelöltjeit is többnyire ezekből a körökből kapta, s ténylegesen kisgazda politikus sehol nem indult el.

Az előzetes esélylatolgatások a korabeli sajtóban inkább kisgazda sikert valószínűsítettek. Még Debrecen kapcsán is olyan állítások láttak napvilágot, melyek egyedül Bernolák győzelmét vették biztosra, a másik két kerületben legrosszabb esetben is teljesen nyílt küzdelemmel számoltak. Az egyik irányban sem különösebben elkötelezett 8 Órai Ujság például Emich és Bernolák győzelmét jósolta, míg az első kerületben kifejezetten szoros eredményt várt.¹⁶³ Ehhez képest a tényleges eredmény némi meglepetést okozott, különösen a KNEP debreceni győzelme. Bár – igazolva az előzetes latolgatásokat – fölényes sikert valóban csak Bernolák aratott, de a másik két kerületben egyértelmű keresztény párti győzelem született. Mindehhez azt is hozzá lehet tenni, hogy bár az MSZDP továbbra is bojkottálta a választást, Milotay még munkás szavazatokat is tudott szerezni. Erre utal, hogy számottevő arányban nem fordultak elő érvénytelen szavazatok, illetve a választópolgárok túlnyomó része elment voksolni.¹⁶⁴

---

¹⁶² A radikális-mérsékelt megkülönböztetés a jelöltek és a pártok egymáshoz való viszonyában kap jelentőséget.

¹⁶³ 8 Órai Ujság, 1920. május 15. 4.

¹⁶⁴ Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza. 1920–2000.* Bp., 2001. II. k. 26. (továbbiakban Hubai, 2001.)

*Választási eredmények Debrecenben és Hajdú vármegyében*¹⁶⁵

Kerület neve	Megválasztott jelölt/szavazatarány	Második helyen álló jelölt/szavazatarány
Debrecen I.	Milotay István 53,49%	Polgáry István 46,51%
Debrecen II.	Pröhle Vilmos 53,37%	Emich Gusztáv 46,73%
Debrecen III.	Bernolák Nándor 66,77%	Nagy József 33,23%
Hajdúböszörmény/ pótválasztás	Tasnádi Kovács József 65,61%	Bethlen István 34,39%
Hajdúnánás	Hadházy Zsigmond	Berencsy János
Hajdúszoboszló/ pótválasztás	Dánér Béla 54,19%	Czeglédy Mihály 45,81%
Nádudvar/ pótvá- lasztás	Kiss Ferenc egyhangú	

Az eredmény azonban hanem is ilyen erőteljes módon, de a megyében is kedvezőnek tekinthető a keresztény tábor számára, tekintve, hogy a négyből két mandátumot megszereztek. Miközben a Tiszántúl egészét tekintve a Kisgazdapárt a 44-ből 27 helyhez jutott, ami 61,36%-os többséget jelentett. Kézenfekvőnek kínálkozik a felvetés, a régióban a keresztény oldal számottevő mozgósító erővel bírt az ellenforradalmi eszme szélsőséges interpretációjával, s mindegyik megválasztott képviselőjük erre építette politikáját. Ennek hatását a Debreczeni Független Ujság is elismerte, amikor utóbb keserűen jegyezte meg, hogy annakidején „az istenkísértéssel volt határos... a kurzus viharával szembeszállni”.¹⁶⁶ A Kisgazdapárt azzal, hogy szociális téren nem tudott/akart merészebb programmal előállni, plusz elsődlegesen mindenhol a helyi konzervatív csoportokra kívánt építkezni, lehetőséget nyújtott arra, hogy a másik oldal önmagát a változásokat szorgalmazó erőként tüntesse fel. Erre utal burkoltan Pákozdy Sándornak, a vármegye alispánjának az értékelése is. Pákozdy ugyanis egyoldalúan bár, de úgy látta, hogy a küzdelem „el-

¹⁶⁵ Hubai, 2001. II. k. 25–27. Az egyszerűség kedvéért a táblázat, ott, ahol két fordulóra volt szükség, csak a második adatait jelzi.

¹⁶⁶ Debreczeni Független Ujság, 1922. május 31. 1.

sősorban a vagyonosok harca volt a vagyontalanok ellen”. Majd, hogy világos legyen, hova húz a megyei vezetés, hozzátette, hogy a megválasztott kisgazdapárti politikusok (Hadházy és Kiss) „teljesen ismerősek a mi gondolkozásunkkal és viszonyainkkal és az országos ügyek mellett bizonyára figyelemmel lesznek népünk érdekére is”.¹⁶⁷

Természetesen az eredményt számos további sajátos tényező is befolyásolta. A vizsgálatot megkönnyíti, hogy – amint arra Pákozdy is utalt – a választások során a végkimenetelt érdemben befolyásoló atrocitásra, jogsértő akcióra sehol nem került sor, s efféle panaszokkal – néhány kivételtől eltekintve¹⁶⁸ – a jelöltek sem álltak elő. Nehézítő tényezőt jelent viszont a források hiányos volta. Az országos, de még a debreceni sajtó sem sok figyelmet fordított a vidéki kerületekre, melynek következtében a négy kerületnél még az olyan alapadatok is hiányoznak, mint a jelöltekre lebontott településenkénti szavazatszámok. Leginkább meglepőnek az tűnhet, hogy a fővárosi sajtó különösebb kommentár nélkül vette tudomásul, hogy Hajdúszoboszlón a szélsőségesen antiszemita Dánér győzött.

Néhány következtetés persze így is megkockáztatható. Pákozdy is megerősítette, hogy a végkimenetelben jelentősen számítottak a női voksok, a Debreczeni Független Ujság pedig azt emelte ki, hogy a KNEP sokat köszönhetett a nőknek.¹⁶⁹ Ugyanakkor a helytörténeti szakmunkák joggal mutatnak rá arra, hogy Debrecen esetében a kisgazdapárti kudarcban a megosztottság és a szervezési hiányosságok, melyek végigkísérték debreceni pártszervezetük tevékenységét, számottevő szerepet játszottak. A Baltazárhoz közel álló Debreczeni Protestáns Lap értékelésében elismerte ugyan a felekezeti kérdés jelentőségét, de nem ezt tette az első helyre. Úgy fogalmazott, hogy amíg a református gazdák szavazatai megoszlottak a jelöltek között, addig a katolikusok egységesen a KNEP-et támogat-

¹⁶⁷ MNL HBML IV. B. 906. 162. 3137/1920. 10.

¹⁶⁸ Debrecenben elfordult, hogy a kisgazdapárti gyűlést a karhatalom megzavarta, míg Nádudvaron Jámbery Kálmán KNEP-politikus panaszkodott arra, hogy hívei közül többeket kihagytak a névjegyzékből. Debrecen története 1986. 188. Nemzeti Ujság, 1920. június 23. 1.

¹⁶⁹ Debreczeni Független Ujság, 1920. június 17. 2.

ták. Ennek hátterét pedig abban látta, hogy az inkább kevert vallású alkalmazotti rétegek és az értelmiség – félve az elszabaduló élelmszeráraktól – a keresztény tábor mellé állt. Megfogalmazása szerint „a most jobb megélhetésnek örvendő termelők és a drága pénzen vásárló készpénzfizetésűek” közötti ellentét bizonyult döntőnek.¹⁷⁰ Véleményével nem állt egyedül, a KNEP debreceni, s általában véve városi sikereit ugyanis a Magyarország című lap is elsősorban abban látta, hogy a gabonaárak miatt kiéleződött az ellentét „a gazdák és a városi lakosság között”.¹⁷¹

A vidéki eredményeknél azonban végképp csupán néhány egyszerű következtetés levonására nyílhat lehetőség. Mindenekelőtt láthatóan nem az adott került székhelyének a támogatása döntött, sőt a helyi társadalmi háttér sem jelentett garanciát a sikerhez. Hajdúszoboszló inkább Czeglédy terepének számított, míg Dánér fő bázisának Hajdúszovátot tartották.¹⁷² Berencsy is alulmaradt, azzal, hogy támogatói túlnyomó része a nánásiakból került ki, Böszörményben pedig a helyi nagygazda, Földesi szerepelt a legrosszabbul. Mellesleg Hadházy és Dánér sikerében minden bizonnyal jelentős szerepe volt a jó szervező munkának, legalábbis a sajtóforrások alapján ez valószínűsíthető. Ha a két nagy tömörülés oldaláról nézzük, akkor az erők megosztása végső soron nem okozott nagy galibákat. Nánáson és Nádudvaron ugyan nem a hivatalos kiskgazda jelölt győzött, de mindketten könnyen megtalálták a helyüket a pártban. Nádudvaron Kiss Ferenc már az első fordulóban is a legtöbb voksot kapta, de itt a potenciális bázis megosztott közte valamint Karsai Örs és Osváth Ferenc között. Miután utóbbiak kiestek a versenyből, s híveik átálltak a talpon maradt kiskgazdapárti politikus oldalára, olyan erőfölény jött létre, hogy ellenfele, Jámbory már értelmetlennek találta az újabb megmérettetést és visszalépett. A kivételt Hajdúböszörmény jelentette, ahol a helyi kiskgazda politikus visszalépése inkább az egyébként is erősebb Friedrich-párti Tasnádinak kedvezett.

¹⁷⁰ Debreczeni Protestáns Lap, 1920. június 19. 99.

¹⁷¹ Magyarország, 1920. június. 16. 1.

¹⁷² Tasi, 1981. 42–43. Debreczeni Független Ujság, 1922. május 30. 4. Utóbbi Hajdúszovátot egyenes Dánér „oroszlánvermének” nevezte.

A választások után a két nagy tömörülés értelemszerűen a számára kedvező elemeket emelte ki, a Kisgazdapárt a tiszántúli mandátumok többségének az elnyerését, a KNEP pedig a debreceni sikert.¹⁷³ Előbbi nagy célja, az abszolút többség megszerzése, sikertelennek bizonyult – a nemzetgyűlés 208 helyéből 97-et birtokoltak –,¹⁷⁴ de gyorsan napirendre tértek fölötte, s a két párt vezetői különösebb felhajtás nélkül rögzítették a koalíciós kormányzás fenntartását.

Regionális szinten azonban – különösen Debrecenben – nem rendeződött ennyire egyszerűen a helyzet. A sikertől megrészegült keresztény tábor ünneplései inkább provokatívnak hatottak és felekezeti irányban is eltolták a választási eredmény értelmezését. Pröhle kijelentette, ezzel a lépéssel egyértelművé vált, hogy Debrecen „keresztény és magyar akar lenni”. Milotay úgy fogalmazott, hogy az eredmény a keresztény gondolat diadalát jelenti, Bernolák pedig a magabiztos jövőt vizionálta: „győzelmi ünnepre majd akkor jövünk össze, ha elmondhatjuk, hogy megnyertük a háborút, mienk az egész ország”. Majd a félreértések elkerülése végett a városi közgyűlést és a gazdálkodást támadta.¹⁷⁵ A Hajdúföld című lap pedig ugyancsak árulkodó interpretációként, úgy fogalmazott, hogy eddig Debrecen „kálvinista Rómaként és a liberalizmus fellegráráként” volt ismert, a választás viszont az „intrazingens keresztény politika” szükségességét támasztotta alá.¹⁷⁶ Folytatásként újabb szervezkedések indultak, így új vezetőt kapott a debreceni ÉME-szervezet, Iványi Béla egyetemi tanár személyében, majd – Haendel Vilmos elnöksége mellett – megalakult a Keresztény Nemzeti Liga debreceni osztálya. Ellenpó-lusként a kisgazdapárti Ecsedy István naplójában keserű szavakkal értékelte a történeteket: „Keresztény nemzeti politikát akarnak, semmi realitás, semmi kiút, semmi mást nem tudnak, mint a zsidót szid-

---

¹⁷³ A Kisgazdapárt Emich vereségét sem tekinthette nagy kudarcnak, mivel a miniszter Hódmezővásárhelyen simán mandátumhoz jutott.

¹⁷⁴ Igaz, a január végi választásokon 78 mandátumot szereztek, amihez hozzáadva a mostani 27-et, kijönne egy minimális túlsúly, de időközben több is otthagyták a pártot.

¹⁷⁵ Debreczeni Ujság, 1920. június 17. 1–2.

¹⁷⁶ Hajdúföld, 1920. június 17. 1.

ni. Ilyen haszontalan követői még nem voltak Debrecennek”.¹⁷⁷ A konfliktusok elsősorban a városi vezetés körül csúcsosodtak ki, melynek következtében – Hubert Ottó főispán aktív közreműködésével – július közepén sikerült elérni Márk Endre polgármester nyugalomba vonulását, majd hajsza kezdődött a városi főügyész, Magoss György ellen.¹⁷⁸ A református egyházi vezetés és a városon belüli, inkább konzervatívnak tekinthető csoportok azonban nem adták fel a küzdelmet. Augusztus folyamán Vásáryék megnyerték maguknak Degenfeld-Schomburg József egyházkerületi főgondnokot is, majd az ő közvetítésével Bethlen István nemzetgyűlési képviselőt mozgósították annak érdekében, hogy elérjék a támadások leállítását. Memorandumuk eljutott a kormányzóhoz és a belügyminiszterhez, bár közvetlen hatása nem ismert.¹⁷⁹ Az indulatok a pártpolitikai szintjére is kihatottak, melynek során a Kisgazdapárt próbálta védeni a keresztény párti oldalról támadott városi elitesoportokat. Orbók Attila a nemzetgyűlés 1920. december 22-i ülésén – mellesleg Bernolákkal vitázva – külön interpellációban követelte a társadalmi béke helyreállítását és Hubert elmozdítását.¹⁸⁰ A Teleki-kormány egyik utolsó lépéseként pedig az immár kisgazdapárti belügyminiszter szabadságra küldte Hubertet, akit aztán a miniszterelnök-utód, Bethlen István fel is mentett állásából. A debreceni városvezetés részéről elkönnyvelt siker viszont már azt jelezte, hogy a KNEP választási győzelme nem fog kiteljesedni, nem vezet elitváltáshoz a városban, s az 1920-ban defenzívába szorult politikai csoportosulások belátható időn belül stabilizálhatják, illetve megerősíthetik pozícióikat.

---

¹⁷⁷ Balogh, 1985. 33.

¹⁷⁸ Debrecen története, 1986. 192.

¹⁷⁹ Veress, 1999. 31.

¹⁸⁰ NN 1920–1922. VI. k. 316–320.

ARISZTOKRATA POLITIKUSOK – A TÖRTÉNETI MAGYARORSZÁGTÓL A TRIANONI ÁLLAMIG

Az arisztokrácia számára a dualizmus kori Magyarországon a vagyon, pontosabban a földbirtok mellett a közéleti szerepvállalás egyfajta hatalom és tekintélyerősítő tényezőként szerepelt. Ezen belül kiemelten vonzó területnek számított a politika, mint az úriember-attitűdhöz leginkább illő tevékenység. Látszólag ugyan a főrendiház tűnt a legkézenfekvőbb terepnek,¹⁸¹ de miután a testület politika súlya és presztízse egyértelműen alatta maradt a képviselőháznak, így nem meglepő, hogy az ambiciózusabb mágnások inkább a parlamenti képviselőség megszerzésére törekedtek, még hozzá sikerrel. 1867 után az arisztokraták végig felülreprezentált társadalmi csoportnak számítottak utóbbi testületen belül, sőt legnagyobb arányukat éppen a korszak végén, az 1910-es választásokat követően érték el (15%).¹⁸² Amennyiben a megszokottnál nagyobb aktivitás mögött az a megfontolás állt, hogy a közeljövőben jelentősebb politikai döntések, illetve változások várhatóak, akkor jól számítottak. Bizonyos értelemben már az első világháború második felében is számottevő átrendeződésre került sor kormányzati szinten, a nagy fordulat azonban 1918-ban vette kezdetét. Ismert tény, hogy a vi-

---

¹⁸¹ A történeti arisztokrácia főrendiházon belüli szerepére nézve: Ballabás Dániel: A főrendiház örökös jogú tagsága az 1885. évi reform után. In: *Képviselők és főrendek a dualizmus kori Magyarországon. Parlamentarizmustörténeti tanulmányok I.* Szerk. Ballabás Dániel–Pap József, Eger, 2020. 219–241.

¹⁸² Az első és azóta is sokat hivatkozott elemzés a kérdésről: Lakatos Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg 1848–1918.* Bp., 1944.

lágháborús vereség, valamint az Osztrák–Magyar Monarchiát belülről feszítő erők az államalakulat megszűnéséhez, valamint radikális rendszerváltozásokhoz vezettek: előbb az 1918 őszi forradalomhoz, aztán a Tanácsköztársasághoz, végül az ellenforradalmi fordulathoz, amely az 1920-as években egy új, Bethlen István nevéhez kapcsolt államberendezkedés létrejöttéhez. Egy tanulmány kereteit szétfeszítené annak vizsgálata, hogy a történeti arisztokrácia hogyan élte meg a fent jelzett, sok tekintetben sorsfordító éveket, ezért vizsgálatainkat egy szűkebb kérdéskörre, az 1918-as forradalom előtt főnemesi ranggal rendelkező parlamenti képviselőkre korlátozzuk.

1910-ben összesen 62 mágnás került be a képviselőházba. Tizen később elhunytak, 12-en pedig lemondtak posztjukról. 1910 és 1918 között megüresedés miatt számos alkalommal került sor időközi választás kiírására, mely során ugyancsak 10 főrangú személy szerzett mandátumot.¹⁸³ Az 1918-as helyzet szerint tehát 51 fő alkotja a vizsgálati bázist, s az eltelt nyolc év során tehát egyértelműen csökkent az arisztokraták súlya a testületben, 15%-ról 12,35%-ra. Igaz, a mutató magasabb is lehetne, ugyanis nem kerültek bele azok, akik képviselővé választásuk után szereztek főnemesi rangot.¹⁸⁴ Ez 10 személyt érintett, s jellemző módon ők minden egyes esetben olyankor kapták meg a rangemelést, amikor azok a pártok, csoportok voltak kormányzati pozícióban, ahova a karrierjük kapcsolódott. (8 esetben Tisza-párti személyről volt szó, kettő pedig a változó szervezeteket tömörítő Tisza-ellenes koalíció mellett kötelezte el magát.) Így Kazy József 1910-ben munkapárti színekben szerzett mandátumot, majd 1913-ban kapott bárói rangot. Az ellenkező oldalt

¹⁸³ A névsorban Klebelsberg Kunó is szerepel. Igaz, ő közjogilag nem számított magyarországi főnemesnek, de a hivatalos iratokban és dokumentumokban is így tüntetik fel. Magyarország tiszti cím és névtára. Bp., 1918. 46.

¹⁸⁴ Végváry Ferenc–Zimmer Ferenc: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915*. Bp., 1910., Vásárhelyi Ferenc: *Magyar országgyűlés, a Főrendiház és a Képviselőház tagjainak életrajzi adatai*. Bp., 1910., Ballabás Dániel–Pap József–Pál Judit: *Képviselők és főrendek a dualizmus kori Magyarországon. Az országgyűlés tagjainak archontológiája*. 2. kötet. Eger, 2020. A karrierutak vizsgálatához a korabeli sajtó anyagát is felhasználtuk, elsősorban a következő lapokat: Budapesti Hírlap, Friss Ujság, Magyarország, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Az Ujság.

erősítő Bottlik István ellenben csak 1917-ben, a Wekerle-kormány államtitkaraként jutott hasonló elismeréshez. Maga a jelenség, egyébként nem új, már az 1890-es évek óta közszájon forgott politikai körökben, hogy bizonyos párttámogatási adományokért cserébe főnemesi rangot lehet szerezni.¹⁸⁵

Az 1910-es választások az arisztokrácia esetében is erőteljes gólódást hoztak magukkal. Tisza az arisztokrácia körében is győzött, de egy jelentős és több neves és vehemensen Tisza-ellenes politikust (Apponyi Albert, Andrassy Gyula, Károlyi Mihály) is sorai között tudó mágnás csoporttal kellett szembenéznie. Egészében véve a főnemesi rangúak 60,4%-a a Nemzeti Munkapártban foglalt helyet, míg 39,6%-uk az ellenzékét erősítette. Utóbbiak párthovatartozás terén megosztottak voltak, de többségük egyelőre az Alkotmánypárthoz csatlakozott. Ez a szembenállás az 1917-es kormányváltásoknál is megmaradt, ám a következő évben bizonyos fokig módosult. 1918 októberére a kortársaknak közvetlenül is szembe kellett nézniük az Osztrák–Magyar Monarchia háborús vereségével, s annak esetleges következményeivel. Aktuálpolitikai téren egyelőre az volt a kérdés, hogy lemond-e a Wekerle Sándor vezette kormány, illetve ki jöhet a helyére. Addigi pályája, közéleti szereplése alapján nem volt kérdéses Tisza István számára, hogy neki a gyökeres változásokat elutasítók táborában van a helye. Ebben az értelemben szemben állt Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezésével, de azt is tudomásul vette, hogy az ő személyét olyan fokú ellenszenv övezi, amely az adott körülmények között lehetetlenné teszi az újabb miniszterelnökségét. Tiszának régi vesszőparipája volt, hogy a közjogi kérdések kikapcsolásával egy táborba tömörítse a 67-esek és a 48-asok csoportjait,¹⁸⁶ s úgy látta, most érkezett el az idő a kérdés

---

¹⁸⁵ Ballabás Dániel: Főnemesi rangemelések Magyarországon a dualizmus korában. = *Századok*, 2011. 5. sz. 1229. Emellett a mindenkori kormányok politikai okokból – főrendiházi bázisuk erősítése végett is kezdeményezhettek rangadóományozást /peer-schub/. Ballabás Dániel: A birtokviszonyok hű tükre – Az örökös jogú főrendiházi tagok létszámának kialakulását befolyásoló tényezők az 1885. évi reformot követő időszakban. In. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae, tom. LXIV*. Eger, 2018. 37–40.

¹⁸⁶ Vermes Gábor: *Tisza István*. Bp., 1994. 154.

újból előhozatalára. A másik oldalon volt is bizonyos fogadókészség a kezdeményezés iránt. A hön óhajtott egység érdekében Tisza, még abba is belement, hogy ne egyesülés történjen. Ehelyett október 28-án a munkapártiak csatlakoztak a 48-as Alkotmánypárt-hoz.¹⁸⁷ A mágnás képviselők nagyobbik része ebben az új tömörülésben vélte megtalálni a helyét, részben Tisza kívánságának engedve, részben mert eleve az Alkotmánypártot erősítette. Sajátos eset volt Bethlen Istváné, aki most adta fel nyíltan pártonkívülségét, sőt még vezető pozíciót is vállalt az új tömörülésben. Több prominens arisztokrata azonban távol tartotta magát az összefogástól: Andrássy és Apponyit részben Tisza-ellenessége motiválhatta, részben valamiféle óvatos kivárás, Károlyi Mihály pedig ekkor már egyértelműen elkötelezte magát egy radikális átalakulás mellett.

A cél, hogy a magukat mérsékeltnek tartott csoportok egy összefogással erősítsék meg helyzetüket, egyértelműen kudarcot vallott. A kibővített 48-as Alkotmánypárt a forradalomba torkolló átalakulás menetét semmilyen formában nem tudta befolyásolni, sőt a forradalom győzelmét követően hamar bomlásnak indult, majd november 7-én hivatalosan is kimondta feloszlását. A korábbi rendszerhez elsősorban társadalmi helyzetüknél fogva számos szállal kötődő mágnások nem sok jót remélhettek a forradalmi átalakulástól. Az a tény, hogy a régi országgyűlés november 16-án arra kényszerült, hogy jogutód nélkül befejezze a működését, világosan jelezte, hogy az új vezetőréteg – a régi rezsim embereiként – nem tart rájuk igényt. Végeredményben utóbbiak közül egyelőre csupán két mágnás vállalt aktív szerepet a Nemzeti Tanács oldalán: maga a miniszterelnök Károlyi Mihály és miniszterként Batthyány Tivadar, ám egyikük sem rendelkezett olyan főnemesi hívekkel, akik feltétlen követőik lettek volna. Ez azonban még távolról sem jelentett szembenállást, amit erősített, hogy Károlyi maga is kész volt bizonyos kapcsolatokat fenntartani, elsősorban a nem Tisza-pártiakkal, illetve

---

¹⁸⁷ A kérdésre nézve: Püski Levente: Bethlentől Tiszáig: A Nemzeti Egyesülés Pártja megalakulása. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia és a történeti Magyarország összeomlása 1918-ban. Konfliktusok és megoldási kísérletek*. Szerk: Barta Róbert–Kerepeszki Róbert–Pintér Zoltán. Debrecen, 2019. 99–108.

néhány mágnás esetében a konkrétabb együttműködéstől sem zárkózott el.

A mérsékelt nyitottság fordítva is működött, ugyanis számos mágnás, köztük olyanok, akik később az ellenforradalmi érában meghatározó politikusnak számítottak, egyfajta nyitottságot mutattak. Valószínűleg abban a reményben, hogy Károlyi egyfajta mérséklő erőt jelenthet majd egy radikálisabb átalakulással szemben, illetve az új vezetés hajlandó lesz a meglévő államegység védelmére. A forradalom győzelme ugyanis felszínre hozta a paraszti körökben addig inkább lappangó úrellenességet, amely többek között a felsőbb körök lakóhelyeit érintő támadásokban öltött testet.¹⁸⁸ Az ugyan nem ismert, hogy a fosztogatásba torkolló megmozdulások pontosan hány főnemesi kastélyt érintettek – az utólagos megemlékezés inkább a negatív esetekre fókuszált –, ám az ismert esetek alapján bizonyosan nem lehet elszigetelt jelenségnek tartani őket. Bethlen István így egyfelől saját birtokközpontjában, Mezősámsondon személyesen is megtapasztalhatta a szociális indulatok következményeit, másfelől a Székely Nemzeti Tanács tevékenységébe bekapcsolódva erőfeszítéseit az ország területi épségének a megvédésére koncentrált.¹⁸⁹ Hozzá hasonlóan Teleki Pál miközben aktív szerepet vállalt az 1918 végén formálódó integritásvédő mozgalmakban, minisztériumi pozíciót töltött be.¹⁹⁰ A hagyományos eliteszoportok köreiben még mindig számottevő tekintéllyel bíró Apponyi Albert ugyancsak egyfajta pozitív várakozó álláspontot foglalt el az új vezető csoport irányában. Ennek jeleként még 1919. január első felében is elment egy nem hivatalos megbeszélésre az ideiglenes köztársasági elnöki hivatalát éppen elfoglaló Károlyihoz.¹⁹¹ Pallavicini György pedig, Az Est-nek adott nyilatkozatában önmagát egyenesen valamiféle modernizáció elkötelezett hívének állította be. Többek között kije-

¹⁸⁸ Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története.* Bp., 2018. 173–177. (továbbiakban Hatos, 2018.)

¹⁸⁹ Romsics Ignác: *Bethlen István.* Bp., 1991. 71–73. (továbbiakban Romsics, 1991.)

¹⁹⁰ Ablonczy Balázs: *Teleki Pál.* Bp., 2005. 128–131.

¹⁹¹ 8 Órai Ujság, 1919. jan. 11. 3.

lentette: „Tényleges köztársaság vagyunk. A királyság megszűnt... és nem hiszem, hogy akadna, akik a köztársaságot, mely a magyar nemzet érdeke – a mai világhelyzetben – kifogásolná”.¹⁹² A többség azonban inkább a visszahúzódást, a kivárást választotta, így tett a rokona dénesfai birtokára távozó Andrassy Gyula. Ráadásul a meglehetősen kaotikus helyzetben ésszerűbbnek tűnt a birtokok, a kastély értékeinek védelmére, illetve egyszerűen csak a megélhetésre koncentrálni az erőfeszítéseket. Andrassy Géza a forradalom győzelmét követően előbb betleri kastélyába vonult vissza, majd a cseh csapatok előrenyomulását követően Magyarországra távozott anélkül, hogy stabil lakóhelye lett volna.¹⁹³

1918 decemberére azonban világossá vált, hogy a kormányzati politika egyre inkább a további radikalizálódás irányába halad, melyet érdemben Károlyi sem kíván fékezni. Ez pedig egyértelműen a forradalmi erőkkel való egyértelmű elhatárolódásra ösztönözte a mágnásokat. 1919 elején sorban alakultak meg különböző néven az önmagukat mérsékelt irányzatként meghatározó szervezetek. A már korábban is létező Keresztény Szociális Néppárt mellett előbb a Függetlenségi és 48-as Lovászy Párt és Országos Kisgazda és Földművespárt jött létre, majd februárban megalakult a Magyar Polgári Párt és a Nemzeti Egység Pártja. Soraikban több főnemesi háttérű politikus is aktívabb tevékenységet folytatott: Pallavicini György a Kisgazdapártban, Batthyány Tivadar a Lovászy-pártban. Elvileg a Nemzeti Egység Pártja tűnt leginkább olyan szervezetnek, amely képes lehet a korábbi arisztokrata törvényhozók mozgósítására. Bethlen István egyebek mellett azzal a szándékkal hívta életre mozgalmát, hogy egyfajta alternatívát nyújtson a forradalmi erőkkel szemben, s összefogja, illetve mozgósítsa a korábbi politikai elitcsoportokat (is). Felhívása azonban lényegében véve sikertelennek bizonyult. Úgy tűnik, az erdélyi gróf neve széles körben ismert volt, a korábbi politikai vezetőréteg tárgyalópartnernek tekintette, személyi

---

¹⁹² Az Est, 1918. november 14. 4. A teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy Pallavicini utóbb elismerte nyilatkozata hitelességét.

¹⁹³ Pesti Napló, 1938. aug. 30. 10.

kvalitásait elismerte, de ennél többet nem láttak benne.¹⁹⁴ Másképp fogalmazva Bethlen a veszélyhelyzet hangsúlyozásán túl nem tudott olyan szervezett társadalmi hátteret, vagy nemzetközi tekintélyt/kapcsolatrendszert felmutatni, ami nagyobb mozgósító erővel bírt volna.¹⁹⁵ Ennél fogva csupán néhány korábbi arisztokrata csatlakozott hozzá (Klebensberg Kuno, Kaas Abert, Perényi Zsigmond, Ráday Gedeon), de nem sikerült a két, talán legtekintélyesebb személyt (Apponyi Albertet és Andrássy Gyulát) maga mögé felsorakoztatnia. A NEP ráadásul már megalakulását követően politikai támadások keresztüztüzebe került, melynek következtében részéről bármiféle politikai tevékenység folytatása kétségesnek tűnt. A kegyelemdőfést az adta meg, hogy március elején három ellenzéki párt – az áprilisi nemzetgyűlési választásokra készülve – szövetségre lépett, de a NEP-et kihagyva.¹⁹⁶ A fenti képet tovább erősítette, hogy 1918 decemberében Károlyi egyik rokona Festetics Sándor 1918 decemberében bekerült a kormányba hadügyminiszterként,¹⁹⁷ ám egy hónap múlva az ellene irányuló támadások hatására távozni kényszerült. Egészében véve mintegy tucatnyi arisztokratáról ismert, hogy 1919 első hónapjaiban aktívan politizált volna, így joggal jelenthető ki, hogy Tisza halála után a vizsgálati körbe bevont 50 főnemesi személy nagy többsége inkább visszavonultan, egyfajta kivárára berendezkedve követte a nagypolitika eseményeit.¹⁹⁸

Utóbb számos olyan eset vált ismertté, amikor a helyi paraszti lakosság a forradalom győzelme után megtámadta és kifosztotta a főúri kastélyokat, a volt arisztokrata képviselők személyükben nem kerültek közvetlen, fenyegetett helyzetbe, jöllehet az újabb kor-

¹⁹⁴ Túlásnak tűnik az a megállapítás, miszerint azok, akik részt vettek a NEP létrehozásában, a jövő nagy emberét látták volna Bethlenben. Hatos, 2018. 366.

¹⁹⁵ A pártalapításban maga is részt vevő Tormay Cecile utóbb maga is úgy értékelt a történeteket, hogy „a temérdek kis lobogó mellé egy új lobogó került”. Romics, 1991. 79.

¹⁹⁶ A Függetlenségi és 48-as Pártról, az önállósodó Földművespártról és a Magyar Polgári Pártról van szó.

¹⁹⁷ Festetics sem volt korábban képviselő, így nem szerepel a vizsgálati körben.

¹⁹⁸ Festetics Sándor nem szerepel ebben a csoportban.

mányzati lépések súlyosabb következményeket is magukban hordoztak. Ide sorolható az 1919 februárjában napvilágot látott a föld-reform-törvény, az internálás intézményének a bevezetése, vagy az 1919. évi XXIII. néptörvény, amely büntetőjogi felelősségrevonásst helyezett kilátásba mindazon politikusok és hivatalnokok számára, akik előidézői, vagy „továbbfolytatásában” részesei voltak a világháborús szerepvállalásnak.

A körülmények azonban gyökeresen megváltoztak 1919. március 21-ét követően, amikor az új, immár szovjet típusú államberendezkedés számára az arisztokraták felszámolandó osztályellenségek lettek, sőt a pusztá létük is veszélybe került. Ilyen körülmények között a legbiztonságosabb megoldásnak a külföldi emigráció tűnt, amivel egyesek már március előtt éltek. Windischgraetz Lajost már az őszirózsás forradalom Svájcban érte, s tartósan ott is maradt. Őt Andrássyék 1919 elején követték, majd a Tanácsköztársaság kikiáltása után mind többen csatlakoztak hozzájuk és Svájc, valamint az ausztriai Bécs lett a legfőbb gyűjtőhelyük. A másik lehetőséget azok az országrészek jelentették, amelyek időközben valamelyik szomszédos állam megszállása alá kerültek. Számos olyan eset ismert, amikor az illető egyszerűen visszavonult a birtokaira és azt az uralomváltáskor sem hagyta el, a kommunista hatalomátvétel azonban újabb ösztönző erőt jelentett az arisztokraták számára. Apponyi Albert először Budapestet választotta és 1919 márciusáig viszonylag nagy közéleti aktivitást mutatott, bár a közvetlen pártpolitizálástól ő is óvakodott. Áprilistól már mindenféle vad és ellenőrizetlen hír keringett róla. Egyes utólagos sajtónyilatkozatok alapján valamelyest rekonstruálható kalandos története. Letartóztatásáról tartva előbb budapesti rokonainál rejtőzködött, majd átszökött a Felvidékre, eberhardi birtokára. Ott a cseh hatóságok előbb internálták, aztán szabadon engedték, végül Karlsbadban kötött ki.¹⁹⁹ Azon kevesek, akik Magyarországon maradtak, bujkáltak, illetve igyekeztek eltűnni a hatóság szeme elől.²⁰⁰ Közimert, hogy a Tanácsköztársaságnak Ká-

---

¹⁹⁹ Friss Ujság, 1919. október 4. 2.

²⁰⁰ Dániel Ernő a balatonfüredi nyaralójában húzta meg magát. Budapesti hírlap, 1923. júl. 25. 4.

rolyi Mihályra sem volt szüksége, így köztársasági elnöki posztjáról történt eltávolítását követően előbb házi őrizetben tartották, majd július elején elhagyhatta az országot. A rendkívüli körülmények több meglepő esetet is eredményeztek. Esterházy Móricot, a volt miniszterelnököt 1919 tavaszán pár napra letartóztatták, ám utána visszatérhetett Csákvárra és ott a helyi földművesiskola vezetőjeként várta ki a szovjetrendszer bukását. Harkányi János pedig maga ajánlotta fel a szociáldemokratáknak Andrassy úti palotája használatát abban a reményben, hogy így megóvhatja az épületet a nagyobb pusztítóaktól.²⁰¹ A már említett 50 mágnásból esetében a megoszlás a következőképpen nézett ki. Hatan maradtak Magyarországon, 15 személy tartózkodott valamelyik elcsatolt területen, 11-en távoztak Nyugatra, míg 18 fő esetében nem ismert ekkori tartózkodási helyük. Ez azt jelenti, hogy – a bizonytalanok nagy száma ellenére – a meghatározó rész távozott, s csak igen kevesen vállalták az itthoni létet.

A Tanácsköztársaság uralma alatt természetesen kevés lehetőség nyílt érdemi ellenzéki tevékenységre, nem meglepő, hogy a Magyarországon maradtak közül csupán Perényi Zsigmondról ismert, hogy politikai szervezkedés vádjával letartóztatták. Mellette Szerényi József említhető még, aki a Tanácsköztársaság alatti időszakot végig internálva töltötte, de esetében ez korábban, 1919. február végén kezdődött.²⁰² Külföldön, illetve idegen csapatok által megszállt területeken két helyek alakult ki nagyobb ellenforradalmi szervezkedés, Bécsben és Szegeden. Utóbbinál a meghatározó szerepet a különböző közeposztályi-értelmiségi csoportok játszották. A szegedi kormányban – Károlyi Gyula kormányfő mellett, aki azonban 1918 előtt nem volt képviselő – egyedül Solymosy Lajos kapott helyet. Bécs azonban a politizáló arisztokraták egyfajta gyűjtőhelye lett, s a történetírás napjainkra részletesen feltárta azt a tevékenységet, amit ott az Antiboldsevista Comité keretében folytattak.²⁰³

²⁰¹ Magyarország, 1919. okt. 25. 2.

²⁰² A Tanácsköztársaság alatti politikai üldöztetésekre, a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályának tevékenységére nézve: B Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban*. Bp., 2019.

²⁰³ Kerepeszki Róbert: Bethlen István és az ABC. =*Rubicon*, 2013. 12. sz. 20–23.

A Tanácsköztársaság bukása számottevő változásokat eredményezett. A fokozatosan kialakuló ellenforradalmi berendezkedés megsemmisítette a korábbi időszak intézkedéseit, a főúri családok immár szabadon hazatérhettek és életük bizonyos fokig visszatérhetett a régi kerékvágásba, ám különösen az 1920-ra véglegessé váló új határok közepette alapvető kérdésként merült fel a lakóhely és részben az állampolgárság kérdése. A svájci vagy ausztriai tartózkodás okafogyottá vált és megindult a visszaköltözés. Az egyetlen kivételt Károlyi Mihály jelentette, ő ugyanis a vele szembeni politikai hajsza és a megindított bírósági eljárás miatt tartósan az emigráns lét mellett kötelezte el magát. A többiek számára azonban nagy kérdést jelentett, hogy hol telepedjenek le: a trianoni Magyarországot vagy valamelyik szomszéd államot válasszák. Közülük csupán 10-en kerültek valamelyik utódállamba. Úgy tűnik a korábbi politikai karrier, az, hogy az illető 1918 előtt melyik választókerületet képviselte a törvényhozásban, önmagában nem bírt jelentőséggel. Ennél fontosabb szempontot jelentett a birtok fekvése, bár önmagában ez sem bizonyult perdöntőnek, ugyanis összesen 29 olyan mágnás volt, akinek a földjei részben vagy teljesen az új határokon túlra kerültek. Közülük azonban többen inkább a magyar honosság mellett döntöttek, amit megkönnyített, hogy Csehszlovákiában, Romániában és a délszláv államban egyaránt a világháború befejeződését követő években nagyszabású földreformokra került sor,²⁰⁴ melyek következtében a nagybirtokok túlnyomó részét – pár száz holdat hagyva az eredeti tulajdonosnak – igénybe vették és felosztották. A föld mellett tehát más szempontok is számítottak, s kivétel nélkül azok a mágnások választották a kisebbségi létet, akiknek egész addigi életvitele, egzisztenciája egy szűkebb régióhoz kötötte őket. A Ghillányak esetében földjeik fekvése, karrierjük alapján egy Sáros vármegyei főnemesi családról beszélhetünk. A miniszterségig is eljutó Ghillány Imre a világháború után Budapestre költözött, ám – a korábban szintén parlamenti képviselőséget szerző – Sándor nevű legidősebb fia a Felvidéken maradt, a családi birtok elvesztése elle-

---

²⁰⁴ Ezekre nézve: Bartha Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a közép-kelet-európai gondolkodás 20. századi történetéből.* Bp., 2017. 99–119.

nére.²⁰⁵ Lázár István a századelőn országos politikai karriert futott be, melynek csúcspontjaként egy időre a képviselőház alelnöki posztját is betöltötte. Közéleti szerepvállalásai azonban olyannyira Erdélyhez kötötték, hogy idősen nem vállalkozott már egy életvitelváltásra.²⁰⁶ Úgy tűnik, hogy esetükben a családi otthonhoz és gyökerekhez történő ragaszkodás kombinálódva az idegen állam fennhatóságával egyfajta erősen visszahúzó életformába fordulást eredményezett.²⁰⁷

Végeredményben csupán 10-en telepedtek le valamelyik szomszéd államban. Ami a többieket illeti, 2 főnél nem lehet pontosan megállapítani a lakóhelyet. Serényi Béla 1919 októberében elhunyt, a fennmaradó 36 személy pedig – tehát a nagy többség – Magyarországon élt. Náluk többnyire magától értetődő volt a döntés, hiszen minden az anyaországhoz kötötte őket, mint Roszner Ervin Vas megyei földbirtokost. Láthatóan azonban az úgynevezett többes kötődésűek nagyobbik fele is inkább a magyarországi létet választotta. Még akkor is, ha a Romániához csatolt területekről érkezőket emiatt közvetlen hátrányok érték. Azoknak ugyanis – köztük Bethlen Istvánnak és Teleki Pálnak –, akik a magyar állampolgárságot választották, a román állam semmilyen kártérítést nem kívánt fizetni az elvesztett birtokok után.²⁰⁸ Bizonyos fokig tehát egyfajta identitásválasztásról is beszélhetünk az esetükben, s nem melleleg a szomszéd államok kormányai is általában a magyarság részének tekintették őket. Természetesen a választást gyakorlatias szempontok is erősítették. Befolyásoló erővel bírt ugyanis, ha az illetőt társadalmi tevékenysége, kapcsolatai az anyaországhoz kötötték, illetve ott kívánta tovább építeni karrierjét. Andrassy Géza ugyanis már korábban is számos szállal kötődött a hazai, elsősorban budapesti közülethez, il-

---

²⁰⁵ 8 Órai Újság, 1922. szept. 26. 3.

²⁰⁶ Lázár István el is hunyt 1920. október 15-én.

²⁰⁷ Látványos példája ennek Tisza Kálmán esete, de a jelenség más, a vizsgálati körben nem szereplő mágnásoknál is megfigyelhető volt. Zsoldos Ildikó: A két Vécsey. = *Századok*, 213. 3. sz. 780.

²⁰⁸ Ennek következményeire, az optánsperre nézve lásd: Romsics, 1991.186–188. Aradi Gábor: A San Remo-i tárgyalások magyarországi előkészületei. = *Levél-tári Szemle*, 2002. 3. sz. 24–38.

letve társasági élethez, melyet minden bizonnyal nem szeretett volna feladni.²⁰⁹ Bár közvetlenül a továbbiakban nem politizált, de a sportélet és bizonyos társasági rendezvények agilis alakjának számított. Teleki Pálnál elsősorban értelmiségi tevékenységének kiteljesedése, Bethlen Istvánnál pedig egy nagyszabású politikusi karrier ígérete bizonyult nagy vonzerőnek.

A magyarországi lét azonban távolról sem jelentette azt, hogy az életút folytatható volt ott, ahol 1918-ban abbamaradt, már csak azért sem, mert nagy részük az 1920-as évekre már kifejezetten idősek számított.²¹⁰ A társadalmi egyesületek, vagy éppen a közgazdasági élet persze számos lehetőséget kínáltak számukra, s utóbbi főleg azokra volt jellemző, akik már korábban is számottevő vállalkozói/gazdaságszervezői tevékenységet folytattak (Harkányi János, Ghillány Imre).²¹¹ 12 arisztokrata – tehát nagyjából az egyharmaduk – azonban vissza tudott térni a politika színpadára, bár, amint azt Bethlen István vagy Andrássy Gyula pályája mutatja, az út távolról sem volt könnyű és egyenes ívű.²¹² Közülük többen hosszabb-rövidebb ideig valóban kiemelkedő sikereket értek el, amiből azonban nem lehet általánosítható következtetéseket levonni. Az 1918-ban még parlamenti képviselőséggel rendelkező arisztokratáknak ugyanis rendre pozíció és vagyonvesztésekkel, életformaváltással s egyéb negatív következményekkel kellett szembesülniük, legfeljebb a mérték változott egyénenként. Csupán néhány kivételes esetben sikerült nemcsak az újrakezdés, hanem a korábban megkezdett karrier továbbvitele, illetve kiteljesítése is.

²⁰⁹ Hasonló hozzáállás jellemezte Karátsonyi Jenőt is. Új nemzedék, 1920. ápr. 21. 2.

²¹⁰ Ennél szélesebb keretű kutatásokat folytatott a két korszak arisztokrata politikusaira nézve: Csajányi Melinda: *Arisztokrácia a két világháború közötti magyar törvényhozásban*. PhD-értekezés. doktori.btk.elte.hu>hist>csajanyimelinda>diss 2015.: 71–74. Ehhez lásd még. Barta Róbert: Egy történelmi osztály hanyatlása. Arisztokrácia és politikai elit 1919 után. In. *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. Szerk. Papp Klára–Püski Levente. Debrecen, 2009. 194.

²¹¹ Budapesti Hírlap, 1922 szept. 24. 4.

²¹² Bethlennél 1920 nyarán elszenvedett választási kudarcát, Andrássynál pedig éppen a Bethlen-kormánnyal való konfliktusát és 1927-ben bekövetkező kényeszerű visszavonulását lehet kiemelni.

BETHLENTŐL TISZÁIG: A NEMZETI EGYESÜLÉS PÁRTJA MEGALAKULÁSA²¹³

Bethlen István 1919 februárjában azzal a kezdeményezésével hívta fel magára a figyelmet, hogy egy új szervezetet hozott létre Nemzeti Egyesülés Pártja néven. Még hozzá azzal a szándékkal, hogy összefogja mindazokat a csoportokat, melyek túl gyorsnak, illetve radikálisnak találták a társadalmi-politikai átalakulás ütemét és azt egyértelműen mérsékelni kívánták. Maga az esemény régóta ismert a hazai történetírásban, ám az alapvető tények rögzítésén, valamint egyfajta rövid és általános értékelésen túl további figyelmet a hazai történetírás részéről alig kapott.²¹⁴

Bár a szervezkedés első pillantásra csupán egy volt az 1918/1919 fordulóján létrejövő számos kicsiny pártalakulat között, létrejötté jól beilleszthető egy tágabb értelemben vett bethleni politikába, melynek íve 1918 őszétől 1922 februárjáig az Egységes Párt létrehozásáig húzódott. A pártalakítás ugyanis egyáltalán nem egy hirtelen támadt bethleni elképzelés realizálását jelentette, s annak gyökerei 1918 őszéig nyúltak vissza. A legutolsó, 1910. június elején megtartott képviselőházi választásokon a Nemzeti Munkapárt egyértelmű győzelmet aratott és ez a többség stabil parlamenti háttérrel biztosít

---

²¹³ A tanulmány „A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése” című OTKA-pályázat (K 112429) keretében készült.

²¹⁴ Az egyetlen kivétel. Romsics Ignác: *Bethlen István*. Bp., 1991. 77–79. (továbbiakban Romsics, 1991.)

tott a munkapárti miniszterelnökök számára.²¹⁵ 1917-ben azonban Tisza István lemondását követően utódainak – Esterházy Móricnak, majd Wekerle Sándornak – azzal kellett szembesülniük, hogy kormányzásuk meglehetősen bizonytalan pártalapokon nyugszik. Wekerle azzal próbálta áthidalni a problémát, hogy 1918 februárjában elérte egy, számos csoportosulást magába foglaló szerveződésnek, a 48-as Alkotmánypártnak a megalakítását. A képződmény azonban nem bizonyult szilárdnak, ráadásul képviselőházi többséggel sem rendelkezett, ami különösen a választójogi reform keresztül vitele szempontjából jelentett nagy kihívást Wekerlének, de kormányváltást egyelőre nem indukált.

1918 októberére a kortársaknak közvetlenül is szembe kellett nézniük az Osztrák–Magyar Monarchia – immár Tisza által is bevallott – háborús vereségével, s reális lehetőséggé vált, hogy a belső társadalmi feszültségek rövid távon is az államberendezkedés gyökeres átalakulásához vezetnek. Ilyen körülmények között kulcskérdésnek tűnt, hogy a Wekerle-kormány hivatalában maradhat-e, vagy pedig más személyeknek és erőknek kell átadnia a kormányzást. A miniszterelnök egyébként viszonylag hamar átérezte a szituáció válságos voltát, és már szeptember 30-án kérte felmentését. Bár az uralkodótól megbízást kapott az ügyek továbbvitelére, a politikai élet végképp felbolydult, és többek között megkezdődtek az előkészületek egy új kormány megalakítására.²¹⁶

Addigi pályája, közéleti szereplése alapján nem volt kérdéses Tisza István számára, hogy neki a gyökeres változásokat elutasítók táborában van a helye. Ebben az értelemben szemben állt Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezésével, de azt is tudomásul vette, hogy az ő személye a közéleti diskurzusban annyira a háborús szerepléshez és általában véve a reformellenességhez kötődött, hogy újabb miniszterelnöksége nem jöhet szóba. Tiszának régi vesszőparipája volt, hogy a közjogi kérdések kikapcsolásával egy táborba tömörítse

---

²¹⁵ A századelő választástörténeti elemzéseire nézve. Pap József: *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből*. Bp., 2016.

²¹⁶ *Magyarország története*. 7/2. k.Főszerk. Hanák Péter. Bp., 1983. 1211–1218.

a 67-esek és a 48-asok csoportjait,²¹⁷ s úgy látta, most érkezett el az idő a kérdés újbóli előhozatalára. Annál is inkább mivel október 10-én az uralkodó arról tájékoztatta, hogy Ausztriát föderatív államként kívánja újjászervezni.²¹⁸ Ezért aztán október 10-én a Nemzeti Munkapárt klubhelyiségében elhangzott beszédében gyorsan levonta a konzekvenciát. Olyan események történtek a közelmúltban, illetve fognak történni – hangoztatta –, melyek következtében „a dualizmus fenntartása lehetetlenné válhat” és alapjaiban kell újragondolni az Ausztriához fűződő viszonyt. Belpolitikai téren pedig – tette hozzá – a pártok „koncentráció”-jára, szoros együttműködésére van szükség, melyhez szükséges bizonyos „kényes kérdések” kikapcsolása.²¹⁹

Az események annyiban őt igazolták, hogy IV. Károly október 16-i manifesztumára válaszul a magyar miniszterelnök előállt azzal a javaslatával, hogy a Magyar Királyság és a Monarchia másik fele közötti viszonyt perszonáluniós alapra helyezték, s az erről szóló törvényjavaslat betérjesztését a minisztertanács október 20-i ülése jóvá is hagyta, így a 48-asok és a 67-esek szembenállása okafogyottá vált. Viszonylag hamar kiderült azonban, hogy a vezető politikusok és a mögöttük álló pártok számára Tisza személye múltbéli tevékenysége okán elfogadhatatlan,²²⁰ illetve azt is átlátták, hogy említett együttműködési javaslata a reformfolyamat megakasztását foglalja magába. Ellenben Wekerle volt az, aki némi fenntartással ugyan, de nyitottnak bizonyult Tisza elképzelései felé és a képviselőházban október 16-án elmondott beszédében szintén a „nemzeti erők” koncentrációját sürgette.²²¹ Mellesleg a képviselők minden bizonnyal sejtették miről van szó, mert a Károlyi-párti Juhász Nagy Sándor rögtön hozzátette, hogy az idézett kijelentést a Munkapárttal

²¹⁷ Vermes Gábor: *Tisza István*. Bp., 1994. 154. (továbbiakban Vermes, 1994.)

²¹⁸ Vermes, 1994. 474.

²¹⁹ Budapesti Hírlap, 1918. október 11. 2. 8 Órai Újság, 1918. október 12. 3.

²²⁰ A felgyorsult események közepette Tisza alakja egyszerre mindannak szimbólumává sűrűsödött, amit el kellett pusztítani.” Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*. Bp., 2018. 89. (továbbiakban Hatos, 2018.)

²²¹ Képviselőházi napló, 1910–1918. XLI. k. 275.

való koncentrációként kell értelmezni. Még ugyanazon nap estéjén a Nemzeti Munkapárt és a 48-as Alkotmánypárt is gyűlést tartott. Előbbin Tisza nyíltan egyesülést szorgalmazott azok erőikkel, akikkel megvan a fúzió „elvi”, illetve „tárgyi” előfeltétele, s ennek előkészítésére egy bizottság felállítását javasolta, saját maga, illetve Teleszky János vezetésével. Javasatait a jelenlévők egyhangúan elfogadták, s visszafogottabb módon, de a 48-as Alkotmánypárt is készségét fejezte ki az összeolvadás iránt.²²² Pár nappal később (okt. 18.) szélesebb keretben folytak tárgyalások az esetleges együttműködésről, amikor is végleg egyértelművé vált, hogy Tiszáéknak az erők egyesítésre vonatkozó ajánlatára csak a 48-as Alkotmánypárt mutat fogadókészséget.²²³ A megbeszéléseken egyúttal kiderült, hogy utóbbiak egy esetleges egyesülés esetén egyértelműen maguk számára kívánják biztosítani a hatalmi túlsúlyt. Sőt egyes lapok azt is tudni vélték, hogy az alkotmánypártiak formálisan is kifejezésre akarják juttatni erőfölényüket és legfeljebb beolvadásról lehet szó.²²⁴ Tisza meglepően gyorsan engedett, s október 22-én elfogadtatta híveivel a párt feloszlatajának kimondását, s azt, hogy a munkapártiak tömegesen, de egyénileg csatlakoznak a másik szervezethez.²²⁵ Igaz, még napokig folytak az egyeztető tárgyalások, de végül valóban az utóbbi verzió realizálódott.

Az ominózus eseményre október 28-án került sor,²²⁶ s Tisza tartotta magát korábbi kijelentéséhez. Bár a gyűlésen megszavazták, hogy a pártelnökség számos volt munkapártival egészül ki, ő maga semmilyen formális vezetői pozíciót nem igényelt és nem is kapott.²²⁷

---

²²² Budapesti Hírlap, 1918. október 17. 3.

²²³ Pesti Hírlap, 1918. október 19. 6.

²²⁴ Pesti Hírlap, 1918. október 20. 5.

²²⁵ Pesti Hírlap, 1918. október 23. 6.

²²⁶ Ettől eltérő időpontról ír: *Magyarországi politikai pártok lexikona 1. k.* Főszerk. Vida István. Bp., 2011. 31. (továbbiakban Magyarországi, 2011.)

²²⁷ Budapesti hírlap, 1918. október 29. 8. A kibővítés részeként alelnök lett Beöthy László, számos munkapárti politikust pedig beválasztottak a végrehajtó bizottságba.

Bethlen István politikusi karrierje 1901-ben képviselővé választásával kezdődött el. 1904-től hosszú ideig a Tiszával szemben álló irányzatokat erősítette, a világháború éveiben azonban egyre jobban kiütözköztek eszmevilágának, illetve társadalomképeének konzervatív vonásai, melynek következtében politikai pozíciója is számottevő mértékben módosult. 1917-ben már azt a nézetet vallotta, hogy be kellene fejezni a pártharcokat és a főbb politikai erőknek az együttműködésre kellene törekedniük, Tisza pedig azzal válaszolt, hogy miniszteri tárcát ajánlott neki a kormányában.²²⁸ Amikor 1918 februárjában számos politikai szervezet egyesülésével létrejött a 48-as Alkotmánypárt, elvileg, a megszűnő Alkotmánypárt tagjaként Bethlen csatlakozása is természetes lett volna, ő azonban a pártonkívüli politizálást választotta. Ugyanezen év közepén pedig a választójogi reform képviselőházi tárgyalásakor egyértelművé vált, hogy Tisza István és az ő nézetei egyáltalán nem állnak távol egymástól.²²⁹ Egymásra találásuk 1918 őszén teljeseedett ki, éppen a tárgyalt téma kapcsán. Bethlen az október 6-i sajtónyilatkozatában az ország integritásának védelmét jelölte meg a legfontosabb feladatként, melyhez – tette hozzá – elengedhetetlen a belső összefogás.²³⁰ Ennek érdekében több ízben is részt vett a Tiszával való egyesülést elősegítő alkotmánypárti megbeszéléseken, így ott volt a nevezetes, október 25-i pártközi tárgyaláson is.²³¹ Magatartásának egyenes következményeként a munkapártiakkal együtt ő is immár hivatalosan csatlakozott a 48-as Alkotmánypárthoz, sőt annak végrehajtó bizottságába is beválasztották.²³²

1918 őszére tehát Tisza István és Bethlen István lényegében véve hasonló következtésre jutottak, miszerint valóban súlyos válsághelyzettel kell szembenézni, melyből csak az általuk mérsékeltnek

---

²²⁸ Romsics, 1991. 61–63.

²²⁹ Uo. 64–67. A választójog körüli politikai küzdelmekre nézve. Varga Lajos: *Kormányok, pártok és a választójog Magyarországon. 1916–1918.* Bp., 2004.

²³⁰ Budapesti hírlap, 1918, október 6. 4.

²³¹ Dunántúl, 1918. október 21. 6. Pesti Hírlap, 1918. október 22. 7. 8 Órai Ujság, 1918. október 25. 3. Az Est, 1918. október 25. 2.

²³² Budapesti Hírlap, 1918. október 29. 8.

tartott irányzatok egyesítése nyújthat kiutat. Ez az elképzelés azonban – miután számos csoportosulás elutasította a Tiszával való együttműködést – kudarcot vallott, pontosabban kétpárti együttműködésre korlátozódott. Bár a szerveződés formailag erősnek tűnt és képviselőházi többséggel bírt,²³³ valószínűleg a két politikus is tisztában volt azzal, hogy az adott körülmények között az új formáció meglehetősen ingatag alap bármiféle rendszervédő politika számára, de – úgy tűnik – más lehetőséget nem láttak. Az események rövidesen igazolták a konzervatív forgatókönyv kudarcát: a kibővített 48-as Alkotmánypárt a forradalomba torkolló átalakulás menetét semmilyen formában nem tudta befolyásolni, sőt a forradalom győzelmét követően hamar bomlásnak indult, majd november 7-én hivatalosan is kimondta feloszlását.

Bethlen 1918. december közepéig, bízva abban, hogy a Károlyi-kormány sikeres politikát tud folytatni Erdély megtartásáért, visszafogottan bár, de inkább kormánytámogató magatartást tanúsított. 1918 végétől azonban ellenzékiése felerősödött, pontosabban egyértelművé vált, hogy a forradalmi erők legtöbb célkitűzését határozottan elutasítja. Külpolitikai téren kezdettől fogva a különféle jobboldali csoportok és politikusok együttműködését szorgalmazta, amit 1919 elejétől a belpolitikára is ki kívánt terjeszteni. Aktivizálásában valószínűleg szerepet játszott, hogy január elején megalakult a Polgárszövetség. A több pártot is magába foglaló tömörülés vezető erejét a Károlyi-párt jobbszárnya alkotta, s fő célja az volt, hogy az egyre erősödő baloldali radikalizmus ellensúlyozására összefogja a különböző polgári erőket.

Tágabb értelemben Bethlent is részben hasonló szándékok mozgatták, pontosabban arról volt szó, hogy vissza kívánt nyúlni Tisza 1918 őszi elképzeléséhez, miszerint a magukat mérsékeltnek tartó erőknek egy nagy szervezetbe tömörülve össze kell fogniuk. Ezzel kapcsolatban január 5-én került sor az első megbeszélésre. Itt ugyan a századelő egyik ismert személyisége, Zichy János elnökölt, de a

---

²³³ A mintegy 68 alkotmánypárti képviselőhöz 216 munkapárti csatlakozott, miközben a testület összesen 413 hellyel rendelkezett.

programtervezetet Bethlen és Klebelsberg készítette.²³⁴ Január közepén Bethlen újabb összejövetellel próbálkozott, de kudarcot vallott, ami már jelezte, az adott helyzetben irreális dolog egy nagy gyűjtőpárt létrehozásában bízni. Számos irányzat, mint a keresztényszocialisták, eleve elzárkózott tőle, mások pedig a saját útjukat kívánták járni. Az agrárius konzervatívok egy része és Nagyatádiék agrárdemokrata szerveződése még január 2-án fuzionált és Országos Kisgazda és Földművespártként működött tovább. A kormányzati politikával elégedetlenkedő korábbi Károlyi-hívek egy része, Lovászy Mártonnal az élen, január elején még a mérsékeltbb polgári csoportok összefogásával kísérleteztek – „Polgárszövetség” néven –, majd annak kudarca után meg kellett elégedniük egy szűkebb és önálló tömörülés létrehozásával Függetlenségi és 48-as Lovászy Párt néven. Sőt olyan szervezkedések is megindultak, amelyek közvetlenül is Bethlenék riválisának tűntek. Hosszas előkészületek után február 9-én Heinrich Ferenczel az élen bontott zászlót a Magyar Polgári Párt, amely mögött a Gyáriparosok Országos Szövetségének vezetői, valamint egyes munkapárti és alkotmánypárti politikusok álltak.²³⁵

Bethlen így bizonyos fokig kényszerhelyzetbe került. Vagy tudomásul veszi, hogy az adott körülmények között nincs esély tervei megvalósítására, vagy pedig – vállalva a kudarc rizikóját – minél hamarabb színt vall. Mint ismert, végül utóbbi mellett döntött. Bethlen részéről tehát a pártszervezés nem hirtelen jött elhatározásnak tekinthető, amit a politikai élet legfrissebb fejleményei hívtak volna életre, hiszen annak koncepciója 1918 őszére, a közvetlen előkészületek pedig az év elejére nyúltak vissza. Az viszont joggal valószínűsíthető, hogy a Berinkey-kormány újabb radikális reformtervei –

---

²³⁴ Romsics, 1991. 78.

²³⁵ Pesti Hírlap, 1919. február 11. 1–2 Magyarországi, 2011. 73. Más szakmunkák január első felére teszik a megalakulást. Mérei Gyula: *A magyar októberi forradalom és a polgári pártok*. Bp., 1969. 115. (továbbiakban Mérei, 1969.) Hajdu Tibor ebben a kérdésben nem foglal egyértelműen állást: Hajdu Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Bp., 1968. 263.

elsősorban a vagyonadó és a földreform-javaslat – arra ösztönözték, hogy ne a visszahúzódot választja.²³⁶

Február 19-én számos politikus és értelmiségi jelent meg Zsembery István volt képviselő budai lakásán, s a résztvevők egy új szervezet létrehozása mellett kötelezték el magukat. Az egyértelmű volt, hogy az akció fő mozgatója Bethlen, s a Nemzeti Egyesülés Pártjának megalakításakor ő mondott egyfajta programadónak is tekinthető beszédet.²³⁷ Szavai azonban arról árulkodnak, hogy – valószínűleg óvatosságból – egyelőre nem kívánt világos és részletekbe menő programot adni, és inkább csak egyfajta általános kritikai helyzetértékelést nyújtott. Pártjának zászlóbontását a forradalmi éra addigi, általa egyértelműen kudarcként értékelt tevékenységével indokolta. Erőteltjes bírálatot mondott a kormánypolitikáról, amely szerinte ahelyett, hogy csillapította volna, inkább csak tovább élte a belső társadalmi feszültségeket, így az ország „az általános társadalmi harc előestéjé”-re került. Ennek a belső gyengeségnek pedig egyes következményeként képtelennek bizonyult arra, hogy megvédje a magyar állam határait. Gondolatmenetét folytatva úgy foglalt állást az alsóbb néprétegeknek, a „proletár osztálynak” egyoldalúan kedvező kormánypolitika ellen, hogy a nemzeti egység jelszavát, az alsóbb és felsőbb osztályok közötti társadalmi harmónia megteremtésének szükségességét helyezte előtérbe. Egyúttal rámutatott arra is, hogy az addigi reformok mögül hiányzik a szükséges nemzeti legitimitáció, amivel minden bizonnyal a parlamenti választások hiányára utalt.²³⁸

A rendezvény, bár számos értelmiségi és politikus vett részt rajta, csak szűk köröket mozgatót meg, amit olyan apróság is jelez,

---

²³⁶ Vö.: Mérei, 1969. 126.

²³⁷ A beszéd közvetlen forrása a Budapesti Hírlap másnapi száma volt, s az összes későbbi kiadvány lényegében az itt megjelent szöveget közölte újra. Budapesti Hírlap, 1919. február 20. 3–4.

²³⁸ „Azokban a nagy kérdésekben, amelyeket a forradalom fölvetett, mi a nemzetet ismerjük el döntőbíróknak. Ezeréves jogfejlődésünk értelmében minden jognak forrása a nemzet. Mi ehhez a bírósághoz apellálunk és csakis hozzá, mert csak őt ismerjük el, mint olyat, amely hivatott a kérdéseket eldönteni”. Budapesti Hírlap, 1919. február 20. 4.

hogy a résztvevők minden további nélkül elfértek Zsembery lakásában. Az persze jól látható, hogy a szervezők legalább formálisan súlyt helyeztek a mozgalom átfogó jellegének a kifejezésére. Ennek megfelelően bejelentették több, mellesleg kicsiny súllyal bíró társadalmi egyesület csatlakozását.²³⁹ Az alakulás részeként Bethlen pártelnök lett és megválasztották a vezető testületnek szánt szervező bizottságot. Ebbe bekerült a régi agráriusok közül Bernát István, a művészvilágból néhány ismertebb személy (Glatz Oszkár, Tormay Cecile, Ritóók Emma), a feltörekvő ifjúsági mozgalmak alakjai (Kende István, Kertész János, Herkély Tibor, Szörtsey József), és olyanok, akik a szociális-közéleti szerepvállalás vonalát prezentálták (Desseffy Emma, Szilassy Aladár). Politikai téren a régi alkotmánypárti tábort ketten képviselték (Bethlen István, Kaas Albert), de a legtöbben a régi munkapártiak közül kerültek be a bizottságba.²⁴⁰

Tulajdonképpen már a megalakulás körülményei sem sok jóval kecsegtettek a NEP számára. A meglévő és inkább ellenzékinek tekinthető nagyobb szervezetek közül egy sem csatlakozott, így maradt lehetőségként a forradalom előtti politikai vezetőréteg megnyerésének kísérlete. Bár a századelő nevesebb közéleti emberei közül ott voltak még néhányan, akik nem kerültek be a szervező bizottságba, de ez sem változtat azon a tényen, hogy a mozgósítás csak erősen korlátozott mértékben sikerült.²⁴¹ Andrássy Gyula és Apponyi Albert, illetve közvetlen híveik távol tartották magukat a kezdeményezéstől, s az alkotmánypártiak közül is csupán kevesen mentek el. Még leginkább Tisza hajdani táborát sikerült megszólítani, de az ő esetükben sem lehet tömeges csatlakozásról beszélni. A régi időszak prominens politikusai közül néhányan még mindig kapcsó-

---

²³⁹ A következőkről volt szó: Magyar Asszonyok Szövetsége, Keresztény Magyar Kultúrliga, Magyar Ifjak Nemzeti Szövetsége.

²⁴⁰ Mindenekelőtt Klebelsberg Kunot, Perényi Zsigmondot, Ráday Gedeont, Rakovszky Ivánt és Solymosy Lajost lehet kiemelni.

²⁴¹ Állítólag ott volt a rendezvényen Balogh Jenő és Raffay Sándor is. Pesti Hírlap, 1919. február 20. 1.

lódta valamilyen formában a kormánypolitikához,²⁴² a többség azonban a saját útját járta, vagy nem vállalt közéleti szerepet, illetve egyfajta kivárára rendezkedett be.²⁴³ Andrássy Gyula Svájcba távozott, veje, Pallavicini György a Földművespárt, majd a Kisgazdapárt keretében kívánt politizálni, Hegedüs Lóránt és társai a Magyar Polgári Párt mellett kötelezték el magukat. Apponyi Albert visszavonult, de ugyanígy tett Bolgár Ferenc a 48-as Alkotmánypárt utolsó elnöke, vagy a forradalom előtti időszak neves miniszterelnöke Wekerle Sándor is, aki ráadásul komoly betegséggel küzdött. A Munkapárt egyik prominens alakja, Berzeviczy Albert 1918 októberében kifelé tudomásul vette, hogy pártja lényegében véve beolvad egy rivális szervezetbe, s csak magában zsörtölődött emiatt. Tisza hívására valószínűleg most is feladta volna a passzivitását, de Bethlen nem rendelkezett a meggyilkolt politikus karizmájával. Jellemző módon Berzeviczy, miközben úgy látta, hogy „a hangulat kezd erősen a kormány ellen fordulni”, a naplójában még csak említésre méltónak sem találta a pártalakulást.²⁴⁴ Úgy tűnik, Bethlen István neve széles körben ismert volt, a korábbi politikai vezetőréteg tárgyalópartnernek tekintette, személyi kvalitásait elismerte, de ennél többet nem láttak benne.²⁴⁵ Másképp fogalmazva Bethlen a veszélyhelyzet hangsúlyozásán túl nem tudott olyan szervezett társadalmi

---

²⁴² Teleki Pál azért sem vállalhatta a csatlakozást, mert egyelőre nem szakított Károlyiékkel, sőt utóbbi a majdani békedelegáció tagjaként vette őt számításba. Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Bp., 2005. 134.

²⁴³ Hatos Pál szintén azt emeli ki, hogy „túlságosan közel volt az összeomlás, s Tisza és Andrássy politikai árvái közül túlságosan sokan tülekedtek az új formációban ahhoz, hogy Bethlen egyedüli vezérszerepet tudjon magának biztosítani az ellenzéki térfélen.”. Hatos, 2018. 366.

²⁴⁴ Berzeviczy Albert: *Búcsú a Monarchiától. Napló 1914–1920*. Szerk. Gali Máté, Bp., 2016. 224–226. Gali Máté: *Berzeviczy Albert – A márványarcú miniszter*. Bp., 2017. 329–340.

²⁴⁵ Túlásnak tűnik az a megállapítás, miszerint azok, akik részt vettek a NEP létrehozásában, a jövő nagy emberét látták volna Bethlenben. Hatos, 2018. 366.

hátteret, vagy nemzetközi tekintély/kapcsolatrendszert felmutatni, ami nagyobb mozgósító erővel bírt volna.²⁴⁶

A rossz kezdést ráadásul még rosszabb folytatás követte. Igaz, a tárgyalt időszakban Bethlen próbált aktívabb tevékenységet folytatni. Közvetítőkön keresztül próbált kapcsolatba lépni brit politikusokkal. Politikai helyzetértékelése el is jutott a külügyminisztériumba, melyben nagyjából hasonló nézeteket hangoztatott, mint a pártalakuláskor elmondott beszédében, csak kevésbé visszafogottan és konkrétabb formában. Szerinte Károlyi gyenge, a kormány gyakorlatilag bolsevik, s a budapesti munkás- és katonatanács irányít a háttérből. Új és energikus kormány létrehozására volna szükség – tette hozzá –, amihez viszont energikus brit politikai és katonai segítség kellene. Cunningham ezredes, az antant bécsi katonai főmegbízottja, március elején Budapesten tárgyalt, többek között Bethlennel is, és jó véleménnyel volt róla.²⁴⁷ Cnobloch a budapesti osztrák követ ennél is messzebb ment, s – erősen túlozva – pártját a legjelentősebb ellenzéki erőként jellemezte.

Ennyi azonban messze nem volt elég egy jelentősebb nemzetközi háttér létrehozásához, így saját és pártjának további sorsát lényegében véve a belpolitikai körülmények döntötték el, melyek semmi jóval nem kecsegtettek. A vezető politikai napilapok – Az Ujság, Magyarország, Pesti Napló, Világ – egyértelműen negatív értékelést adtak, azt hangoztatva, hogy a párt mögött a „múltban exponált politikusok” a „reakció”, és legfőképp a munkapárti garnitúra áll.²⁴⁸ A szociáldemokrata párt lapja ennél jóval tovább ment el, kijelentve, hogy a szerveződést inkább „a nemzeti kizsákmányolás pártjának kellene neveznünk”, Bethlen pedig „konokabb reakciós volt Tiszánál”, majd fenyegetéssel zárta a mondanivalót, miszerint „Tisza

---

²⁴⁶ A pártalapításban maga is részt vevő Tormay Cecile utóbb maga is úgy értékelt a történeteket, hogy „a temérdek kis lobogó mellé egy új lobogó került”. Romics, 1991. 79.

²⁴⁷ Arday Lajos: *Térkép csata után*. Bp., 1990. 73–74.

²⁴⁸ Az Ujság, 1919. február 20. 1. Magyarország, 1919. február 21. 2. Pesti Napló, 1919. február 20. 1. Világ, 1919. február 20. 2.

meghalt, a szellemét nem engedhetjük feltámadni”.²⁴⁹ Tőlük eltérően a Pesti Hírlap rövid és tényszerű közlésre szorítkozva intézte el a témát. Egyedül a Budapesti Hírlap vállalta, hogy részletesebb tájékoztatást nyújtson az eseményről, melynek részeként – egyedülként – Bethlen beszédét is teljes terjedelmében közölték.²⁵⁰

A NEP kétségtelenül egyfajta konzervatív ellenzéki pártként kívánt megjelenni a politikai palettán, ám azzal a vezetői tisztában voltak, hogy a forradalomellenesség platformja a nyilvánosság előtt nem vállalható. Bethlen igyekezett is leszögezni, hogy nem a forradalom, hanem a forradalom „kinövésai” ellen kíván küzdeni és semmiképp sem „ellenforradalmi eszközökkel”.²⁵¹ Sőt, a Pesti Hírlap szerint azt is kijelentette, hogy híve a köztársasági államformának.²⁵² Ám azzal, hogy a lapok túlnyomó része egyoldalúan a Munkapárt örökösének és az ellenforradalom a megbélyegző pozíciójába helyezte a NEP-et, azt is jelezték – legegyszerűbben a Népszava – hogy ilyen pártra egyáltalán nincs szükség.

Az értékelések azáltal kaptak közvetlen politikai súlyt, hogy ugyanebben az időszakban a kormányzat az ellenforradalmi veszély csökkentése érdekében erőteljesebb fellépésre szánta el magát egyes jobboldali szervezkedésekkel szemben. Ennek részeként került sor a Magyar Országos Véderő Egylet működésének előbb a felfüggesztésére, majd február 27-én a felosztatására. Február 22-én látott napvilágot az 1919: XX. néptörvény, amely az ellenforradalmiság gyanújába kerülő személyek ellen rendőrhatalósági eljárást tett lehetővé, melyre hivatkozva a későbbiekben ténylegesen több közéleti személyt internáltak. Az ugyanezen a napon megtartott minisztertanácson felmerült Bethlen internálásának gondolata is, ám végül csak a rendőri megfigyelés alá helyezéséről született döntés.²⁵³ A fenyve-

²⁴⁹ Népszava, 1919. február 21. 2.

²⁵⁰ Budapesti Hírlap, 1919. február 20. 3–4.

²⁵¹ Budapesti hírlap, 1919. febr. 20. 4. Vö.: Romsics, 1991. 79.

²⁵² Pesti Hírlap, 1919. febr. 20. 1.

²⁵³ Kovács Tamás: Az internálás mint rendészeti válasz állambiztonsági és államrendészeti kihívásokra 1919–1945. között. In: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, XIII.* Szerk. Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán, Pécs, 2012. 431. Romsics, 1991. 79.

getettséget fokozta, hogy március 2-án napvilágot látott az 1919. évi XXIII. néptörvény, amely büntetőjogi felelősségrevonást helyezett kilátásba mindazon politikusok és hivatalnokok számára, akik előidézői, vagy „továbbfolytatásában” részesei voltak a világháborús szerepvállalásnak.

Ilyen körülmények között a jelzett sajtónyilatkozatok – különösen a Népszaváé – egyfajta politikai karantén létrejöttéhez vezettek a NEP számára, anélkül, hogy betiltására formailag sor került volna. A NEP vezetői levonták a konzekvenciát: a pártszervezést nem folytatták, sőt, a megalakulást követően egyetlen politikai rendezvényt sem tartottak. A Budapesti Hírlap az elhatárolódás jegyében villámgyorsan bejelentette, hogy a lapot kiadó vállalat igazgatótanácsai tagságáról többen – közöttük Bethlen, Klebelsberg, és Zsembery – lemondtak, amit a Népszava a lap politikai irányvonala megváltozásának jelenként interpretált.²⁵⁴

Március elején azután egyértelműsödött a helyzet azzal, hogy a Berinkey-kormány április 24-ére kitűzte a nemzetgyűlési választások időpontját. Bethlen annak érdekében, hogy javítson pártja helyzetén, tanácskozásokat folytatott más ellenzéki politikusokkal valamiféle együttműködés kialakítása érdekében. A választásokra való felkészülés jegyében létre is jött egyfajta ellenzéki szövetség az ismét önállósodó Földművespárt, a Lovászy vezette Függetlenség és 48-as Párt, a Keresztényszociális Néppárt, valamint a Magyar Polgári Párt között.²⁵⁵ Ők azonban – félve az ellenforradalmiság vádjától – mindenfajta nyílt együttműködést elutasítottak Bethlenék felé, ami végleg megpecsételte a NEP sorsát.

A pártalapítási kezdeményezés így lényegében véve hamvában holt kísérletnek tekinthető, jóllehet két területen kimutatható bizonyos utóhatása. Egyrészt itt alapozódott meg Bethlen kapcsolata számos politikustársával. Bár néhányan a későbbiekben saját útjukat járva politizáltak,²⁵⁶ de feltűnően sokan voltak – Klebelsberg, Pe-

²⁵⁴ Budapesti Hírlap, 1919. február 27. 5. Népszava, 1919. február 28. 6.

²⁵⁵ Budapesti Hírlap, 1919. március 14. 4.

²⁵⁶ Zsembery István utóbb, 1919 augusztusában az ellenforradalmi szervezkedések egyik agilis alakjává vált, bár nagyobb tisztséget soha nem kapott.

rényi, Ráday –, akik, miután Bethlen miniszterelnök lett, az ő oldalán, közvetlen támogatásával futottak be számottevő közéleti karriert. Másrészt maga Bethlen nem adta fel azon elképzelését, hogy összehozzon egy nagy, konzervatív gyűjtőpártot, így a NEP bizonyos fokig az Egységes Párt 1922. évi létrejötte előzményének tekinthető.²⁵⁷

---

²⁵⁷ Romsics, 1991. 78.

FORRADALOMTÓL ELLENFORRADALOMIG – A KÖZELMÚLT ÉRTELMEZÉSE AZ ELSŐ NEMZETGYŰLÉSEN (1920–1922)

A Tanácsköztársaság bukását követő zűrzavaros helyzetből való kilábalásnak fontos részét képezte egy új törvényhozó testület létrehozása, s a nemzetgyűlés 1920. február 16-án meg is kezdte működését. Átmeneti időszakokban, politikai fordulópontokban rendszerint elkerülhetetlen feladat a frissen hatalomra került csoportok számára, hogy tisztázzák a közelmúlthoz való viszonyukat. Egyrészt pragmatikus okokból, nevezetesen az új politikai struktúra kialakításának intézményi vonatkozásban vannak-e előzményei, másrészt elvi oldalról: az önlegitimáció meghatározása kapcsán milyen hagyományokra, politikai örökségre lehet építeni. A nemzetgyűlés megalakulása-kor egyelőre az addigi, Huszár Károly vezette kabinet vitte tovább az ügyeket és a fenti kérdés tisztázása a legsürgősebb teendők között szerepelt. A miniszterelnök február 23-án nyújtotta be a törvényhozáshoz legelső, jelzett témát tárgyaló törvényjavaslatát, melyről 25-én már készen is volt a közjogi bizottság jelentése, a plénum pedig hasonló tempóban, két nap alatt letárgyalta, így február 28-án már a lezárást jelentő harmadszori olvasás következett.²⁵⁸ A testület csupán egyetlen ponton hajtott végre érdemi módosítást a benyújtott szövegen, a plenáris tárgyaláson összesen nyolcan szoltak hozzá a témához és senki nem foglalt állást ellene. A vita ennyire formalizált jellege arra utalt, hogy lényegében teljes egyetértés volt a kormányzat és a parlament között.

---

²⁵⁸ Nemzetgyűlési Irományok 1920–22. (továbbiakban NI) I. kötet, 3–8., 28–30. Nemzetgyűlési Napló 1920–22. (továbbiakban NN) I. k. 26., 51–65., 68–82., 85.

Az 1920: I. tc., bár közvetlenül nem mondta ki, de egyértelműen az ellenforradalmiság gondolatára épült és az államberendezkedés alapjának az 1918 előtti viszonyokat tekintette. Ebből következően a 9. § rögzítette, hogy a népköztársaság és a tanácsköztársaság szerveinek az intézkedései – bizonyos kivételektől eltekintve – érvénytelenek. A jogfolytonosság érvényesítéséből elvileg az következett volna, hogy a forradalom előtti politikai intézményeket maradéktalanul vissza kell állítani, ami azonban számos ok miatt nem történt/történhetett meg. Mindenekelőtt a sietségből fakadó pontatlan fogalmazással magyarázható, hogy az államforma rögzítése kimaradt a szövegből, pontosabban a kormányzati szakemberek és politikusok abból indultak ki, hogy a forradalmi időszak jogszabályai érvénytelenségének a kimondása automatikusan magával hozza a köztársasági államforma megszűnését is. A világháborús vereséget követően az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt, Magyarország önálló állammá vált, melyet a magyar politikai élet vezető csoportjai is tudomásul vettek, s ennek rögzítését is magába foglalta a törvény. A korábbi uralkodó, IV. Károly nem foglalhatta el a trónját – közismert, hogy helyette a kormányzói tisztség felállítása történt meg²⁵⁹ – és a régi országgyűlés összehívására sem került sor.

A jelenség hátterében részben nemzetközi tényezők húzódtak meg. A győztes nagyhatalmak ugyanis egyértelműen tiltották olyan alkotmányjogi lépések megtételét, melyek egyértelmű folytonosságot jelentettek volna a történeti és az új magyar állam között. Ugyanakkor a nemzetgyűlésben helyet foglaló politikusok is megosztottak voltak abban a tekintetben, hogy a jogfolytonosság gondolata milyen mértékben vállalható. Annak érdekében, hogy a törvényhozásban a szükségesnek tartott széles konszenzus meglegyen, a törvény minden kényes kérdésről hallgatott, illetve ellentmondásos kijelentéseket tartalmazott. Az indoklás például – egyebek mellett – úgy fogalmazott, hogy „ennek a nemzetgyűlésnek nem egy teljesen új alkotmány kidolgozása, hanem... az alkotmányosság hely-

---

²⁵⁹ Olasz Lajos: A kormányzói jogkör. In. *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Budapest, 2009. 102–103.

reállítása lehet a tulajdonképpeni célja”.²⁶⁰ A törvény szövege azonban semmilyen ilyen értelmű korlátozást nem tartalmazott, a 2. § éppen azt mondta ki, miszerint „a nemzetgyűlés a magyar állami szuverenitás törvényes képviselőjének nyilvánítja magát, amely alkotmányunk értelmében az államhatalom gyakorlásának további módját is jogosult rendezni.” Ugyancsak a kompromisszum jegyében a plénum módosította az eredeti szöveget. Utóbbiban ugyanis a királyi hatalom szüneteltetéséről volt szó, a végleges változatba viszont az került be, hogy a királyi hatalom gyakorlása megszűnt, ami a trón betöltését illetően már többféle értelmezési lehetőséget kínált.²⁶¹ Hasonlóképpen nyitva hagyta a törvény a parlament belső struktúrájának, pontosabban az egy vagy két kamarának a kérdését is.

A törvény tehát a maga behatároltságával nem pótolhatott egy szélesebb helyzetelemzést, amire a nemzetgyűlés ülései bőséges lehetőséget kínáltak. Elvileg – az alkotmányos hagyományok szerint – a törvényhozást az államfőnek kellett volna megnyitnia,²⁶² amit az első ülésen Huszár Károly egy nagyobb ívű beszéddel igyekezett pótolni. Március közepén kormányváltásra került sor, s Huszár helyét Simonyi-Semadam Sándor foglalta el. Simonyi – a szokásoknak megfelelően – kormányprogramot adott, amit két napos vita követett, így számos képviselőnek nyílt alkalma politikai nézetei kifejtésére. Ezeken túl is számos lehetőség volt arra, hogy a honatyák felszólaljanak, így a február–márciusi időszakban elhangzott beszédek alapján már láthatóak voltak azok az alapelemek, melyek a törvényhozóknak a múlthoz való viszonyát meghatározták.

Az alapot egyértelműen Huszár Károly említett beszéde jelentette, aki a forradalmi időszakot az ország tönkretételével azonosította. Szerinte 1918 őszén tudatos árulás történt, melyet egy szisztematikus, belső bomlasztás előzött meg. Lényegében véve egyetlen pozitív szava sem volt a forradalmi vezetőréteggel szemben, melynek tevékenységét – szerinte – „téveszméknek bontó ereje, békének csalfa reménye, nemzeti jelszavaknak csábító büvkörébe burkolt

---

²⁶⁰ NI I. k. 13.

²⁶¹ NN I. k. 58.

²⁶² A kormányzóválasztásra csak később került sor.

demagógia” uralta.²⁶³ A veszteségek kapcsán külön kihangsúlyozta, hogy a Tanácsköztársaság és a román megszállás költségei majdnem akkorára rúgtak, mint a négy éves világháborúé. Véleménye egyúttal az utókor politikusának a szemléletmódját tükrözte, aki – egyebek mellett – a kudarcot kért számon a forradalomtól.²⁶⁴ A megválasztott házelnök, Rakovszky István is hasonló meggyőződésének adott hangot, mikor házelnöki bemutatkozó beszédében kijelentette: most „saját véreink árulása folytán süllyedtünk oda, ahol vagyunk”.²⁶⁵ A nemzetgyűlés egyik alelnökévé választott Szmrecsányi György pedig úgy fogalmazott, hogy „az elvesztett háború, a forradalom, a proletárdiktatúra, az ellenséges megszállás tönkretették az ország alkotmányát, romokba döntötték területi épségét.”²⁶⁶ A sort lehetne folytatni, de így is látható, az értékelések között inkább csak fogalmazásbeli és nem tartalmi különbségek voltak, s mindenki az ország területi egységének a megszűnését és a vele járó anyagi veszteség nagyságát emelte ki.

A képviselők megnyilatkozásaikban alig foglalkoztak a forradalom előtti időszakkal – köztük a háborús felelősség kérdésével –, ha mégis, akkor egyfajta szembeállítás történt meg az 1918/19-es és az azt megelőző érának. Huszár a forradalom győzelmét a polgári osztályok eredendő gyengeségében vélte megtalálni és kereken tagadta, hogy a nemzetiségek el kívántak volna szakadni az országtól.²⁶⁷ Ifjabb Andrassy Gyula és mások pedig a sikeres háborúra helyezték a hangsúlyt. „Dicső hadseregünket ellenségeink szét nem verték”, hanem a világháború végén bekövetkezett a hadsereg szétzüllesztése.²⁶⁸ Jellemző módon a liberális-demokrata irányzat nevében felszólaló Ugron Gábor is igyekezett idomulni a közhangulathoz, sőt ő adta még a legsokoldalúbb bírálatát a 67 utáni időszak-

---

²⁶³ NN I. k. 3–8.

²⁶⁴ Így számára az őszirózsa nem az új Magyarország bölcsőjét, hanem a történelmi állam „sírvirágát” szimbolizálta. NN I. k. 3.

²⁶⁵ NN I. k. 15.

²⁶⁶ NN I. k. 26.

²⁶⁷ NN. I. k. 4.

²⁶⁸ NN I. k. 71.

nak. Ugron kritizálta a dualista kormányok „álliberalizmusát”, nem eléggé nemzeti jellegét, amely nem támogatta a parasztságot, a munkásságot odaadta az „internacionalizmusnak” és a nemzetiségeket sem akarta megnyerni. Bár Andrassy Gyula külpolitikáját jónak ítélte, de azt már hibának látta, hogy utódai alatt túlságosan sok ellensége lett az országnak.²⁶⁹

A beszédekben vissza-viszatérően került sor az 1918/19-es éra egyöntetű elutasítására, s egyedül Huszár próbálkozott valamiféle árnyaltabb megközelítéssel. Az általa ázsiai hullámként jellemzett Tanácsköztársaságot olyan terrorisztikus diktatúráként értelmezte, melynek végcélja a polgári osztály teljes kiirtása volt. Az 1918-as forradalom ehhez képest enyhébb elbírálást kapott, s egyik legfőbb bűneként azt emelte ki, hogy egyszerűen átadta a hatalmat a kommunistáknak.²⁷⁰

Érdekes módon a vezetők alig lettek megemlítve, Károlyi Mihály neve el sem hangozott. Azt viszont többen is kijelentették, hogy az őszirózsás forradalmat és a Tanácsköztársaságot egy szűk kisebbség uralmának tekintik, a szűk kisebbség alatt pedig rendszerint a zsidóságot, vagy jobb esetben annak egy részét értették. A forradalomellenesség tehát az első időszakban egyértelmű és határozott zsidóellenes tartalommal telítődött. Huszár „egy degenerált világfaj sőpredéké”-ben, illetve mellettük a szabadkőművességben vélte megtalálni a forradalmak mozgatóerejét.²⁷¹ A február 26-i ülésen, az egyik beszédet kommentálva Grieger Miklós, a későbbi neves keresztényszocialista politikus egyszerű állásfoglalást nyújtott azzal, hogy szerinte „Budapest csinálta a forradalmat.”²⁷² A zsidóság mellett két csoport lett a forradalom fő felelősei között megemlítve, a szabadkőművesség és a szociáldemokrácia. Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnöki bemutatkozó beszédében úgy fogalmazott, hogy

---

²⁶⁹ NN I. k. 68–71.

²⁷⁰ NN I. k. 3–5.

²⁷¹ NN I. k. 4.

²⁷² NN I. k. 62.

a munkásosztály „megtévedt, téves utakon járt, az első forradalomnak ő volt a hordozója”.²⁷³

A forradalmi érával szemben a teljes és differenciálatlan elutasítás szemlélete uralta az üléseket, amit a katasztrófaélmény egyfajta lecsapódásaként lehet értelmezni. A nemzetgyűlés első időszakát ugyanis egyértelműen az érzelmi megközelítés uralta. A jelen-múlt szembeállítás a jó-rossz egyszerű dichotómiája mentén történt, melyben a forradalmi éra történéseit nem szükséges mélyebben boncolgatni, helyette elegendő, ha a képviselők kifejezésre juttatják morális szembeállításukat az 1918/19-es időszakkal. A jelzett értelmezési keretben a jelen legitimitációja a múlt tagadására épült, s ez a politikai környezet a legkevésbé sem volt alkalmas valamiféle racionális diskurzus kialakulására.²⁷⁴

A forradalom tagadásánál és elítélésénél azonban nem lehetett megállni, s óhatatlanul felmerült a jövő kérdése is: nevezetesen az új államberendezkedés milyen alapokra épüljön. Ennek kapcsán érdekes módon – az ellenforradalom helyett – a keresztény-nemzeti gondolat kifejezés vált meghatározóvá. Ennek megfogalmazását nem Prohászka Ottokár, hanem ismét csak Huszár Károly adta meg, méghozzá az első ülésen, mikor egyértelműen leszögezte: „mi keresztény kurzust akarunk inaugurálni”. Legfőbb általános feladatnak pedig „a kereszténységnek intézményes védelmét” és „a magyar öncélúság gondolatának kifejlesztését” jelölte meg.²⁷⁵

Amellett, hogy sokan sokféle kontextusban használták a fogalmat, fokozatosan kezdett kikristályosodni annak tartalmi kerete is.

1. Huszár és Simonyi-Semadam mellett több képviselő sürgette a forradalmak vezetőinek felelősségre vonását, anélkül, hogy annak határait – kik ellen és milyen alapon kell eljárni – világosan meghatározták volna. Simonyi-Semadam célmeghatározása volt a legegységesebb, amikor leszögezte, hogy a tisztviselői kinevezéseket, melyek a Károlyi-kormány óta történtek, revideálni

---

²⁷³ NN I. k. 120.

²⁷⁴ Itt annak a jellegzetes megnyilvánulása figyelhető meg, amikor az összetartozástudat a múlt tagadására épül. Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. Bp., 2007. 102.

²⁷⁵ NN I. k. 7.

akarja.²⁷⁶ De sokak számára a nemzeti egyszerűen nem zsidót jelentett, s ilyen egyszerűsítő értelemben is nyilatkoztak. A február 23-i ülésen Szmrecsányi György a földek adásvételének szabályozását sürgette, mire Rubinek István azonnal közbekiabált, hogy zsidóknak ne adjanak földet.²⁷⁷ Friedrich István pár héttel később, a kormányprogram vitája kapcsán szemére vette Simonyi-Semadannak, hogy „elfeledkezett a miniszterelnök úr arról... hogy t. i. azt a sok százezer galíciai zsidót innen gyorsan ki kell szállítani”.²⁷⁸ A zsidó kereskedők felelőssé tétele a rossz közellátásért egyébként visszatérő eleme volt a képviselői véleményeknek. Természetesen a képviselőknek csak egy behatárolt csoportja vett részt ezekben a megnyilvánulásokban. Az viszont tagadhatatlan, hogy a forradalom-ellenesség és a katasztrófális közállapotok miatt – a bűnbakkeresésé jellegzetes példájaként – egyfajta zsidóellenes közhangulat alakult ki a nemzetgyűlésben,²⁷⁹ méghozzá úgy, hogy ezt a kérdést senki nem állította felfozalása középpontjába. A felelősségre vonás kapcsán elkerülhetetlen volt a szociáldemokrata párt helyzetének a felvetése. Bár a keresztény párti Ernszt Sándor hiányolta őket a nemzetgyűlésből, a képviselők többségének álláspontját inkább Simonyi Semadam szavai fejezték ki. Utóbbi kijelentette, hogy a múltbeli dolgok miatt nem hibáztatja őket, de a politikai életbe történő integrálódásukat csakis akkor tudja elképzelni, ha a párt végleg lemond az osztályharc jelszaváról és „szervezetét nem harci szervezetként akarja továbbra fenntartani, hanem egyedül... jól felfogott magyar érdekeinek ápolására”.²⁸⁰ Ez a kijelentés indirekt módon ugyan, de kettős követelményt fogalmazott meg a

---

²⁷⁶ NN I. k. 120.

²⁷⁷ NN I. k. 29.

²⁷⁸ NN I. k. 146.

²⁷⁹ Valószínűleg ezt érzékelt Szabolcsi Lajos, amikor utóbb úgy látta, hogy az első nemzetgyűlés 95%-a antiszemita volt. Szabolcsi Lajos: *Két emberöltő, az egyenlőség évtizedei (1881–1931)*. Sajtó alá rendezte: Szabolcsi Miklós, Bp., 1993. 293.

²⁸⁰ NN. I. k. 120.

- szociáldemokráciával szemben: Egyrészt forduljanak szembe a forradalmakkal, másrészt szakítsanak nyíltan a marxista ideológiával és helyezkedjenek keresztény-nemzeti alapra.
2. A törvényhozók számára persze nemcsak negatív ellenségképre, hanem pozitív hősökre is szükség volt, akik prezentálhatták a szélesebb nyilvánosság számára az ellenforradalmiságot. Ezt a szerepet a Tanácsköztársaság alatt kivégzettek, továbbá a béke-delegáció élén tevékenykedő Apponyi Albert kapta, akit Huszár egyszerűen a haza bölcsének kiáltott ki, de a legtöbb pozitív megnyilvánulásban a Horthy vezette hadsereg részesült. Rakovszky István a házelnöki megnyitó beszédében patetikus szavakat használva jelentette ki: „Legyen példa a mi nemzeti hadseregünk... ez a derék magyar falunépe erős maradt, odaállt nemzeti hadseregünkbe, helyreállította rendet és biztosította Magyarországot”.²⁸¹
  3. A nemzetgyűlési tagok megnyilatkozásaiban a forradalom külföldi mintákat másoló és az országot megosztó jellegét is kiemelték, s elutasítottak mindenfajta osztályharcot, és valamilyen, közelebbről meg nem határozott nemzeti egységet sürgettek. Huszár Károly szerint „a hamu alatt még ég a forradalom parazsa” és „csak egy egységes nemzet hatalmas ereje lesz képes” megküzdeni vele.²⁸² A kormányfő szavai egyértelműen azt fejezték ki, hogy a forradalom-ellenesség lehet a nemzetgyűlésben helyet foglaló csoportok egyik legfőbb összetartó erő ereje. Szmrecsányi György – az előbbiekkal összhangban – az osztályharc felszámolásáról beszélt, s hozzátette, a nemzetgyűlést a keresztény magyarság képviselőjének tekinti. Számára a politikai választóvonal is világos volt, amennyiben a keresztény-nemzeti éra kezdetét a Friedrich-kormányhoz kapcsolta.²⁸³
  4. A nemzetgyűlési képviselők közül leginkább Prohászka Ottokár volt az, aki – a már többször említett törvényjavaslat tárgyalásánál – megpróbálta a keresztény-nemzeti kifejezést további tartalommal megtölteni, sőt bizonyos fogalomértelmezésre is vállalt

---

²⁸¹ NN I. k. 15.

²⁸² NN I. k. 7.

²⁸³ NN I. k. 26.

kozott. Prohászka másoknál egyértelműbb megfogalmazásban támadta az 1918-as forradalmat idegen jellege miatt, és állította szembe a nyugati minták követését a nemzeti gondolattal. Véleménye szerint a Tanácsköztársaság ateizmusával szemben olyan értékeket kell kiemelni, mint a család, a tekintély és a magántulajdon.²⁸⁴ Ezen kijelentéseken túl a fehérvári püspök még olyan nézeteknek is hangot adott, melyek már aligha számíthattak széles egyetértésre a törvényhozásban. Elfogadta, hogy a nemzetgyűlés az alkotmányosság helyreállításának kiindulópontja, de további változásokat sürgetett. Úgy vélte, hogy ami az országban zajlik, az ugyancsak forradalom, de keresztény-nemzeti forradalom, és bár fontos az ezer éves alkotmányhoz való ragaszkodás, de nem a forma és az „aggályos jogtisztelet” a lényeg. Szerinte olyan kényszerhelyzet alakult ki, amelyben – egyebek mellett – népparlamentre és szabadságra van szükség.²⁸⁵ A konkrét reformok meghatározásával azonban adós maradt. A különböző képviselői felszólalásokban számos ilyen irányú felvetés elhangzott, valójában csak egyetlen kérdésben, a közoktatás keresztény-nemzeti szellemű átalakításában alakult ki valamiféle konszenzus.

5. A Huszár-kormány által benyújtott első törvényjavaslat tárgyalásakor Turi Béla előadóként azt az általánosan osztott véleményt képviselte, miszerint a magyar alkotmányos élet fonala a forradalmak alatt megszakadt és az új politikai berendezkedés kialakításakor annak a hagyományához kell visszanyúlni.²⁸⁶ Ebben az értelmezésben a forradalmi időszak a diktatúra fogalmával, míg a nemzetgyűlés az alkotmányossággal társult. Hasonló gondolatmenetre épült az elfogadott törvény is, amit a címe is – „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom ideiglenes rendezéséről” – egyértelműen kifejezett. Turi Béla azt az összefüggést is felvetette, hogy a demokratizálás igénye egyszerre volt jelen a forradalmi időszakban és 1920-ban, sőt egyes területeken – földbirtokmegosztás, választójog – konkrét párhuzamok is ki-

---

²⁸⁴ NN I. k. 62.

²⁸⁵ NN I. k. 63–65.

²⁸⁶ NN I. k. 51–52.

mutathatók. Hosszasan bizonygatta azonban, hogy az új berendezkedés az ősi alkotmány szellemiségére épül, s Magyarországnak nincs is szükséges írott alkotmányra. Elismerte, hogy a régi képviselőház „elszakadt a nemzetnek egyetemétől és „a kormányok... a leghelyesebb utat választották, amikor az általános, titkos, egyenlő, kötelező és a nőkre is kiterjedő választójog alapján osztatlan, egységes nemzetgyűlést hívtak össze.”²⁸⁷ A nemzetgyűlés legitimációját azonban – sajátos szofisztikai érveléssel – nem a népszuverenitás elvéből, hanem a Szent Korona-tanból vezette le, amely szerint, ha a közjogi intézmények nem működnek, akkor „a nemzet joga az, hogy ennek pótlásáról gondoskodjék”.²⁸⁸ A nemzetgyűlés tehát – hangzott Turi konklúziója – az ezer éves tradíciókhoz és nem a forradalom szellemiségéhez kötődik.

A nemzetgyűlés első hónapjában jól kirajzolódott, hogy a testület működésének alapját a forradalomellenesség, illetve a keresztény-nemzeti gondolat, a jogfolytonosság, a Szent-Korona-tan fogalmak jelentik.²⁸⁹ Ugyanakkor számos politikus mutatott rá arra, hogy a jövőt illetően világosabb és kimunkáltabb cselekvési programra lenne szükség. Pallavicini György a Simonyi-Semadam-kormány megalkulásakor arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy a keresztény-nemzeti gondolat pusztá jelszová válik és „akik bűvös jelszónak használják fel, azok járatják le ezt az igen szükséges irányzatot”.²⁹⁰ Gaál Gaszton pedig azt vetette a miniszterelnök szemére, hogy expozéjában „a magyar alkotmány kérdésének mikénti megoldásáról, ez irányú jövő berendezkedésünknek terveiről irányelveket sem hangoztatott”.²⁹¹

A jelenség mögött azonban szélesebb összefüggések húzódtak meg. Mindenekelőtt az első üléseken elhangzottak megerősítették

---

²⁸⁷ NN I. k. 54.

²⁸⁸ NN I. k. 55–56.

²⁸⁹ A „szegedi gondolat” kifejezés nem jutott szerephez a diskurzusban. Vö. Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922*. Bp., 1977. 93.

²⁹⁰ NN I. k. 138.

²⁹¹ NN I. k. 141.

azt, amit egyébként is sejteni lehetett, nevezetesen a képviselők túlnyomó része között bizonyos eszmei alapkérdésekben egyetértés van.²⁹² Ezt olyan politikusok is elismerték, akik egyébként egymással szemben álltak. Pallavicini szerint a képviselők között nincsenek világnézeti különbségek, míg Nagyatádi Szabó István hasonló kapcsolatra mutatott rá a pártprogramokat illetően.²⁹³ Az egységtörekvések, a verbális megnyilatkozásokon túl, konkrét politikai tartalmat nyertek azzal, hogy a március közepén megalakuló Simonyi-Semadam kormány valóban két tömörülés, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, és az Országos Kisgazdapárt koalíciójára épült, és egyelőre hozzájuk tartozott a törvényhozók túlnyomó része, mintegy 94%-a. Az egyetlen, markáns arculattal rendelkező ellenzék a Nemzeti Demokrata Párt jelentette, de a tömörülés igen visszafogott politizálást folytatott, nem véletlenül. A párt önmagában meglehetősen kicsiny erőt jelentett a parlamentben és felettébb elszigetelten tevékenykedett. Az általa képviselt liberális-demokrata irányzat igen távol állt a keresztény-nemzeti eszmétől, sőt, számos törvényhozó pusztán valamiféle zsidó politikai szervezetnek tekintette őket. Épp ezért eleinte mindig az erdélyi származású és így kevésbé támadható Ugron Gábor vállalta a plénum előtti szereplést.

Persze, a kormány mögött álló koalíció, és a képviselők által olyan sokat hangoztatott egység jórészt formális volt, hiszen a képviselők között jelentős nézetkülönbségek voltak, és a két nagy párt pedig egymástól jelentős mértékben különböző politikai irányzatok gyűjtőhelyévé vált.²⁹⁴ Az ellentétek könnyen napvilágra kerültek volna, ha a kormány vagy maguk a törvényhozók egyértelművé teszik társadalom- és világnézetüket. Időnként előfordultak élesebb, provokatívabb megfogalmazások és viták, mint például a város és a vidék szembeállí-

---

²⁹² Pártbéli hovatartozás alapján legfeljebb annyi különbség mutatható ki, hogy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja képviselői szívesebben és gyakrabban használták a keresztény jelzöt.

²⁹³ NN I. k. 32. 137.

²⁹⁴ A Kisgazdapárttól Sipos József: A Kisgazdapárt fejlődése, struktúrája és eszmerendszere 1918–1922. In. *Hatalom és társadalom a XX. századi történelemben*. Szerk. Valuch Tibor, Bp., 1995. 420–424.

tása,²⁹⁵ de nem ez volt a jellemző. A kormányzat az első törvényjavaslatát viszonylag szűkszavú bevezetővel látta el, amely rögzítette, hogy a történeti alkotmány alapelveinek megfelelően az ideiglenes kormányok 1919 augusztusa óta a nemzethez fordultak. A javaslatról szóló bizottsági jelentés is csupán annyit állapított meg, az állami élet hagyományos intézményei megszűntek, de „eme tényekből az alkotmányjogi következtetések levonása a nemzetgyűlésnek a béke utáni időkre van fenntartva, e kérdés eldöntése később a törvényalkotásnak lesz a feladata”²⁹⁶ Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy a törvényjavaslat a lehető legszélesebb konszenzusra épült és gyakorlatilag ellenszavazat nélkül fogadták el a honatyák.

Az egységhez való erőltetett ragaszkodás, a parlamentáris rendszerekben természetes módon létező ellenzék majdnem teljes hiánya, arra utalt, hogy a kérdésnek politikai, sőt morális jelentősége volt. A jó-rossz szembeállításnak megfelelően a forradalmi időszak képviselte volna a megosztottságot, a nemzetet gyengítő hatalmi harcokat, a nemzetgyűlés pedig a másik végletet: az egyéni ambíciókon és önző érdekeken való felülemelkedést. Ennek az alapállásnak a problematikusságát jól mutatja az, ahogyan a képviselők az országszerte létező erőszakos cselekményekhez, atrocitásokhoz viszonyultak. Bár általánosságban több olyan kijelentés is elhangzott, amely a különítmények felszámolását sürgette, mindenki óvakodott attól, hogy nagy jelentőséget tulajdonítson a kérdésnek, s ezzel megzavarja az optimista jövőképet. Február 18-án Huszár Károly napirend előtti felszólalásában határozottan elítélte az előző napi, a Népszava vezetői ellen elkövetett merényletet, illetve azt forradalmi módszerként bélyegezte meg.²⁹⁷ Kiemelt célként jelölte meg a forradalmak által megbontott „társadalmi béke”, a stabil jogrend és a törvénytisztelet megeremtését, de beszéde lényegében visszhangtalan maradt. Ennél hevesebb és elutasítóbb reakciókat váltott ki egy másik eset. A március 17-i ülésen Simonyi-Semadam Sándor felolvasta Apponyi Albertnek Párizsból küldött levelét, amelyben arra

---

²⁹⁵ NN I. k. 61–62.

²⁹⁶ NI I. k. 28.

²⁹⁷ NN I. k. 18–20.

hívta fel a kormány figyelmét, hogy határozottan meg kell fékezni az erőszakoskodásokat és a törvénytelenégeket. A levél óriási felháborodást váltott ki: a képviselők egyszerűen alaptalan rágalmaknak nevezték a levélben leírtakat, Apponyit pedig azzal mentették, hogy megtévesztették a külföldi hírek és senki nem akadt ki legalább megfontolásra ajánlotta volna üzenetét.²⁹⁸

A testület tehát egyértelműen és differenciálatlanul az ellenforradalmiság mellett kötelezte el magát, és az új berendezkedés alapjait a kifejtetlenül hagyott keresztény-nemzeti gondolatban vélte megtalálni. Az érzelmi-identitásbeli azonosulás volt a döntő tényező, amely kevés teret hagyott a mélyebb elemzésnek és helyzetértékelésnek. Az egységet azonban, amely a viták elhalasztásán, a problematikus, a képviselőket megosztó témák félretételén alapult, sokáig nem lehetett fenntartani.

A törvényhozóknak különösen a kormányalakítások kínáltak lehetőséget nézeteik kifejtésére. Ilyenkor ugyanis – a parlamentáris hagyományoknak megfelelően – a megbízott miniszterelnök programot adott, melyről a testület vitát folytatott. 1920 júliusa, a Teleki-kormány megalakulása, majd decembere, megbízatásának megerősítése, végül Bethlen István 1921. áprilisi miniszterelnöki kinevezése viszonylag rövid időn belül több ilyen alkalmat biztosított a képviselők számára. Közülük a második váltotta ki a legnagyobb vitát, amelybe december 17-e és a következő év február 16-a között összesen 29 képviselő kapcsolódott be. A trianoni békeszerződés becikkelyezése nem illeszkedett ebbe a sorba. Ennek tárgyalása ugyanis csupán a trauma kibeszélésére a gyász megnyilvánulására és persze a testület egységes Trianon-ellenes attitűdjének demonstrálására volt alkalmas.²⁹⁹

A kormányprogramokról folyó vitáknál bizonyos elemek láthatóan megmaradtak. A miniszterelnökök szinte rutinszerűen hivatkoztak a keresztény-nemzeti eszmére, de óvakodtak annak részletesebb kifejtésétől. Változatlan, ismétlődő elem volt a forradalmi időszak egyoldalúan leegyszerűsített elítélése és általánosságban a kom-

---

²⁹⁸ NN I. k. 123–130.

²⁹⁹ Gyáni Gábor: Trauma, emlékezet, kultusz. In. Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt*. Bp., 2010. 275.

munizmus valamint a nemzetköziség elleni küzdelem fontosságának hangoztatása. Bár a királykérdés körül rendszeresen polémiák alakultak ki, a képviselők egyike sem törekedett arra, hogy abból fő politikai téma váljon.³⁰⁰ Nem enyhült az érzelmi alapú szembenállás a forradalmi időszak vezetőivel szemben sem. Miközben a földreform szükségességét mindenki elismerte – a testület 1920 augusztusában le is tárgyalta az erről szóló törvényjavaslatot –, Buza Barnát, a forradalom utáni kormányok földművelésügyi miniszterét csak negatív jelzőkkel illették, ha egyáltalán megemlégték a nevét. Az 1920. júliusi vitában az a Csizmadia Sándor is szót kért, aki egy kicsiny szervezetet, a Magyar Nemzeti Munkáspártot képviselte a nemzetgyűlésben, de az őszirózsás forradalmat követően, majd a Tanácsköztársaság elején kormányzati pozíciókat töltött be. Csizmadia hiába határolódott el az 1918–19-es érától, alig tudta beszédét elmondani a heves és indulatos közbekiabálások miatt.³⁰¹

Ugyanakkor a törvényhozók részéről egyfajta kiábrándulás is megfigyelhető volt. A keresztény párt egyik prominens alakja, Vass József 1920 júliusában azt konstataálta, hogy a keresztény kurzus bizonyos elszürkülése figyelhető meg.³⁰² Andrassy Gyula még peszsimistább helyzetértékelést adott, amikor azt fejtegette, hogy a szellemi élet anarchiája fokozódott, továbbra is küzdelem van a társadalom egyes osztályai között s a kormánypárt egysége jórészt formális.³⁰³ Megállapítása annak fényében kapott különös hangsúlyt, hogy július 12-én alakult meg egy új kormányzati tömörülés a KNEP és a Kisgazdapárt egyesülésével,³⁰⁴ és főleg konzervatív politikusok a későbbiekben is több ízben kísérletet tettek egy új és egységes kormánypárt létrehozására.³⁰⁵ A sajtóéletben utóbb nagy karriert

---

³⁰⁰ Pártállástól függetlenül, ha éppen nem vita kiprovokálása volt a cél, mindenki azt hangoztatta, hogy a téma nem időszerű.

³⁰¹ NN IV. k. 90–98.

³⁰² NN IV. k. 55.

³⁰³ NN IV. k. 31.

³⁰⁴ Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda- és Földműves Párt néven. *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010)*. 1. k. Főszerk. Vida István. Bp., 2011. 155–156. (továbbiakban Magyarország, 2011.)

³⁰⁵ Romsics Ignác: *Bethlen István*. Bp., 1991. 108–119. (továbbiakban Romsics, 1991.)

befutott Miltay István 1921 februárjában Andrásyhoz hasonló konklúzióra jutott. Szerinte a kormánypártban nincs elvi egység, a keresztény-nemzeti gondolat részben kompromittálódott, és nem jelent valódi egységesítő erőt.³⁰⁶ A provokatív kijelentéseiről elhíresült Drozdy Győző pedig, igazi ellenzéki politikusként, arra a kijelentésre ragadtatta magát, hogy a kormányok nem keresztények és nemzetiek.³⁰⁷

Két területen azonban látható elmozdulás következett be. Egyrészt a trianoni béke aláírásával majd becikkelyezésével a még megmaradt remények is eltűntek és a Trianon-ellenesség az ellenforradalmiság szerves részévé vált. Másrészt azok az atrocitások, melyekről a képviselők korábban alig akartak tudomást venni, immár a diskurzus lényeges részét alkották. Teleki júliusi kormányprogramjában már kiemelt helyet kapott a jogrend és a közbiztonság helyreállításának témája. Számos képviselő – hangnemet váltva – beszédében kitért a társadalmi osztályok között megbékélés fontosságára. Huszár Károly szerint kiengesztelődés kell bosszúpolitika helyett, a kispap Milcsevics János bírálta a munkás- és zsidóüldözéseket és elítélte a gyilkosságokat, a keresztényszocialista Giesswein pedig sürgette a megtorlások és faji harcok befejezését.³⁰⁸ A politikailag fajsúlytalan Giesswennél nagyobb feltűnést keltettek a Kispapárt egyik vezetőjének, Gaál Gasztonnak a szavai, aki addig szokatlan kijelentéseket tett. Gaál szerint együttműködés kell kialakítani a külföldi kozmopolita nagytőkével, s hozzátette: „a mai kurzust tovább fenntarthatónak nem vélem... a zsidóságban rejlő óriási közgazdasági erőt a nemzet nem nélkülözheti”.³⁰⁹

Természetesen arról nincs szó, hogy a szélsőjobboldali politikusok eltűntek volna a nemzetgyűlésből, de aktivitásuk láthatóan csökkent és a politikai diskurzusban kezdtek visszaszorulni a zsidóellenes megnyilvánulások. Az enyhülés azonban inkább a zsidóság, mint a szociáldemokráciát érintette. Utóbbival kapcsolatban a felszólalók többnyire a korábbi álláspontot ismételték. Teleki kor-

---

³⁰⁶ NN VIII. k. 46–47.

³⁰⁷ NN VII. k. 299.

³⁰⁸ NN IV. k. 126–127., VII. k. 220., VIII. k. 77.

³⁰⁹ NN IV. k. 44.

mányfőként egyértelműen kijelentette, hogy nem szabad visszaadni a szakszervezeteket a politikának és az osztályharcnak, Andrásy pedig azt fejtegette, hogy szociáldemokratának lenni ugyan nem bűn és óvott minden túlzó intézkedéstől velük szemben, de hozzátette, hogy a munkásosztálynak nemzetinek kell lennie, s tömegeket le kell választani a vezérektől.³¹⁰ Még a más területen békülékenységet hirdető Gaál is beállt a szociáldemokrata szakszervezeteket támadók sorába.³¹¹ Végeredményben a parlamenti diskurzus szintjén nem történt meg az előkészítése annak, hogy az MSZDP bekerüljön a parlamenti politizálásba, s nem véletlen, hogy a részben erről szóló, nevezetes Bethlen–Peyer paktum is titokban kötött meg.

A fentiekben túl számos egyéni kísérlet is történt arra, hogy bizonyos fogalmak, elvi kérdések tisztázódjanak, illetve világosabb tartalommal töltsődjenek fel. Egyesek a külpolitikában szorgalmazták a nemzeti eszme erőteljesebb érvényesítését, mások – köztük Gaál Gaszton – a közélet korrumpálódásának a veszélyére mutattak rá, ami szerintük rombolja a formálódó új rendszer tekintélyét és hiteletét. Giesswein Sándor 1921 februárjában merész, bár visszhangtalan kísérletet tett arra, hogy enyhítse az októbrizmushoz kapcsolódó fogalmak negatív töltetét. Azt fejtegette, a forradalom szónak sokrétű jelentése van és a nemzeti identitáshoz bizonyos fokú nemzetközi nyitottságot is kellene társítani.³¹²

Bár a trón betöltésének mikéntje a közélet egyik kardinális kérdésének számított, a nemzetgyűlés ülésein a képviselők csak akkor hozták elő beszédeikben, ha azt aktuálpolitikai tényezők indokolták. A téma szorosan összefüggött a jogfolytonosság értelmezésével is, az ezzel kapcsolatos diskurzus azonban – kivéve a IV. Károly októberi visszatérését követő rövid időszakot – nem elsősorban a parlament falain belül zajlott le.³¹³ Erről a legérdekesebb vita a törvényhozásban az 1921.

---

³¹⁰ NN IV. k. 12. és 34.

³¹¹ NN IV. k. 43.

³¹² NN VIII. k. 73–74.

³¹³ Az elvi szempontból is legjelentősebb döntés az egyesült kormánypárt február 3-i ülésén született, azzal, hogy a többség kimondta, a királyválasztás joga viszszaszállt a nemzetgyűlésre. A lépés végül a párt felbomlásához vezetett. Kardos József: *Legitimizmus*. Budapest, 1998. 49., Magyarország, 2011. 155.

február 4-i ülésen zajlott le. Apponyi Albert ekkor azt fejtegette, hogy felfogása szerint IV. Károly törvényes király, tehát ha a parlament vagy akár a nemzet más uralkodó mellett döntene, az szakítás lenne a jogfolytonosság eszméjével, ami mindenképpen forradalmi tett volna. Igaz, azt is hozzátette, hogy hozzátette, egy forradalmi lépés önmagában nem dehonesztáló dolog, de attól még forradalmi.³¹⁴ A szabad királyválasztó csoportok nevében Kovács J. István kiscgazda politikus reagált az elhangzottakra. Szerinte a módszer a lényeg, és ha egy politikai döntés a fennálló jogi-törvényi előírásokat betartva születik meg, akkor nem lehet törvénytelen és így forradalmi lépés.³¹⁵

1920 elején a nemzetgyűlés túlnyomó része kész volt az ellenforradalmiság jegyében egy olyan keresztény-nemzeti gondolat mögé felsorakozni, amely nem rendelkezett világos és kidolgozott helyzetértékeléssel, és a jövőre vonatkozó programmal. Ez az érzelmi-identitásbeli azonosuláson alapuló egység azonban nem maradt tartós. Egyfajta enyhülés és differenciálódás következett be, melynek során szinte mindenki keresztény-nemzetinek vallotta magát, de néhány negatív alapelemen túl – a forradalmak, illetve vezetőiktől való elhatárolódás, Trianon-ellenesség, a nyugati állam- és társadalomfejlődési minták fenntartás nélküli átvételének elutasítása – a képviselők személyes és pártpolitikai pozíciójuktól és meggyőződésüktől függően mást értettek alatta. Az elvi-tisztázó jellegű diskurzus több ok miatt is elmaradt. A képviselők egy része – tudása, műveltsége alapján – aligha volt alkalmas egy ilyen feladat elvégzésére. Másoknál meg lett volna az affinitás és a képesség, de részben taktikai okokból, részben a várható konfrontáció elkerülése végett csak kivételes esetben vállalkoztak, nem is annyira elemzésekre, mint inkább problémafelvetésekre. A jelzett magatartásra kiváló példa a már említett Apponyi-féle eset. Apponyi Albert a békedelegáció élén

---

³¹⁴ NN 375. Apponyi a jogfolytonosság eszméjét a jogtisztelet és jogbiztonság fogalmaival kapcsolta össze. Anka László: Apponyi Albert a Horthy-kori belpolitikában. In: *Fejezetek a tegnap világából*. Szerk. Csaplár-Degovics Krisztián–Tornyai Anna, Bp., 2009. 188.

³¹⁵ NN VII. k. 377–380.

végzett tevékenysége után, 1920 júliusában felszólalt a Teleki-kormány programjáról folyó vitában. Ahelyett azonban, hogy magyarázatot adott volna a párizsi levelében leírtakra, illetve kifejtette volna véleményét a jobbiztonságról vagy annak hiányáról, kizárólag egy részkérdés – a vagonlakók helyzetének – taglalására szorítkozott.³¹⁶

Azok az alapkérdések és fogalmak, melyek a múlt és a jelen értékelése kapcsán felmerültek, végeredményben kifejtetlenek maradtak,³¹⁷ és a napi politikai harcoknak rendelődtek alá.³¹⁸ A képviselők főleg aktuális feladataikra koncentráltak, illetve egyre inkább kiderült, hogy az 1920 első felében oly sokat hangoztatott, pártokon és irányzatokon felülemelkedni tudó nemzeti egység eszméjének nem voltak valós alapjai. Igen tanulságos ebből a szempontból Bethlen István kormányfői magatartása. Bethlen 1921 áprilisában szinte közhelyszerűen kijelentette, hogy a keresztény-nemzeti gondolat híve, miközben jellegzetes, konzervatív szemléletű beszédet mondott.³¹⁹ Amikor pedig 1921 decemberében kormányának újjáalakítására került sor, a miniszterelnök már nem volt hajlandó újabb elvi állásfoglalásra és beszédéről sem nyithattak vitát a képviselők.³²⁰

A múltértelmezésnek és értékelés persze akkor sem volt a politika kizárólagos privilégiuma. A nyilvánosság különböző színterein élénk diskurzus bontakozott ki a témáról, amely hasonló kulcsfogalmak – ellenforradalom, keresztény-nemzeti eszme, jogfolytonosság stb. – köré szerveződött, mint a parlament falain belül.³²¹ Igaz, egy lényeges különbséggel, a nemzetgyűlési felszólalásokban a „szegedi

---

³¹⁶ NN IV. k. 8–40.

³¹⁷ Ormos Mária szerint a későbbiekben a rendszer stabilitását részben az adta, hogy nem volt egységes és zárt ideológiája. Ormos Mária: *Politikai ideológia a két világháború között*. In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 20. században*. Szerk. Vonyó József, Bp., 2003. 86. (továbbiakban Ormos, 2003.)

³¹⁸ Ennek a helyzetnek az állandósulása azzal a következménnyel járt, hogy a múlt a politikai élet szereplőinek manipulációs eszköze maradhatott.

³¹⁹ NN IX. k. 184–193.

³²⁰ NN XIII. k. 202.

³²¹ Ormos, 2003. 75–76. Lackó Miklós. *Válságkorszak – válságelméletek*. Három alapmű az 1920-as évek magyar szellemi életéből. = *Múltunk*, 2007. 3. sz. 8. (továbbiakban Lackó, 2007.)

gondolat” nem jelent meg. A szellemi élet reprezentánsai közül a korszak elején három személy munkássága emelkedett ki, Szabó Dezsőé, Szekfű Gyuláé³²² és Prohászka Ottokáré, de a képviselők beszédeire egyiküknek sem volt jelentő hatása, ami a székesfehérvári püspök esetében mindenképpen magyarázatra szorul. Úgy tűnik, Prohászka szellemi tekintélyét széles körökben elismerték,³²³ de csak kevesen vallották magukat a követőjének, és hogy elkerüljék az esetleges polémiát, nézeteit, megnyilatkozásait inkább udvarias hallgatás övezte. Pedig a különböző publicisztikai írások nagyobb figyelmet érdemeltek volna, mert érzékeltették, hogy a világháborús időszaknak és az azt követő eseményeknek nincsen, sőt nem is lehet egységes értelmezése, hiszen mindenki saját világképe és szellemi horizontja alapján közelíti meg a témát.³²⁴ A törvényhozásban ez azt jelentette, hogy a képviselők, pártállásuk, ideológiai beállítottságuk vagy a változó politikai helyzet függvényében viszonyultak a közelmúlt történéseihez,³²⁵ függetlenül attól, hogy ennek hangot adtak-e az üléseken.³²⁶

---

³²² Lackó, 2007. 12–26. Lackó azonban Horváth Jánost emelte ki harmadiknak. Prohászka szellemi téren úttörő és meghatározó szerepére Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Bp., 2007. 150–153. (továbbiakban Gyurgyák, 2007.) Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár*. Bp., 1994. 180–191. (továbbiakban Gergely, 1994.)

³²³ Ő lett az 1920 júliusában megalakult kormánypárt elnöke.

³²⁴ Gyurgyák, 2007. 155–501.

³²⁵ Az egyes politikai csoportok 1919–22 közötti helyzetértelmezésének meglehetősen gazdag irodalma van. Gergely Jenő: A „keresztény nemzeti” ideológia. (1919–1944). In: *Egy letűnt korszakról 1919–1945*. Szerk. Sánta Ilona, Bp., 1987. 71–92. Romsics, 1991. 121–123. Ablonczy Balázs: Bethlen István és Teleki Pál konzervatívizmusa. In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Bp., 2009. 137–181. Spannenberger Norbert: A politikai katolicizmus. In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Bp., 2009. 188–195. Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Bp., 2009. 247–262.

³²⁶ Így lett az 1919–20 körül még a keresztény nemzeti eszmé egyfajta keresztényszocialista értelmezését adó Prohászka-ból idővel a bethleni konszolidáció támogatója. Gergely, 1994. 202–222.

A világháborús, majd a forradalmi események értelmezésének az érzelmi síkon való megmaradása, a helyzetelemző diskurzus elmaradása egyik oldalról hozzájárult a politikai törésvonalak, ellentétek átmeneti tompításához, másik oldalról viszont azt eredményezte, hogy bizonyos kérdések csupán a napi küzdelmekbe beágyazva törttek a felszínre. Ez pedig azzal járt, hogy az üléseken – függetlenül az éppen tárgyalt fő témáktól – bármikor kialakulhattak személyeskedő viták, szópárbajok a képviselők 1918–19-es időszakban viselt dolgairól, vagy a királykérdésről.³²⁷

---

³²⁷ Az első nemzetgyűlés üléseit – némi túlzással – az efféle viták uralták, háttérbe szorítva az egyéb feladatokat.

EGY ELMARADT HÁZSZABÁLYREFORM AZ ELSŐ NEMZETGYŰLÉS IDEJÉBŐL

1920 elején, előbb a parlamenti választások megtartásával, majd február közepén a nemzetgyűlés megalakulásával egy új politikai rendszer kialakulásáról lehet beszélni. A törvényhozást domináló pártokat jellemző forradalomellenesség azt is jelentette, hogy a testület tevékenységére vonatkozóan az 1918 előtti hagyományokhoz nyúltak vissza. Márpedig a parlament tevékenységének, belső működésének a kereteit hagyományosan a házszabályok határozták meg. Ezek egyebek mellett részletesen előírták, hogy a testület milyen ritmusban, struktúrában végezze a feladatait, milyen munkaképesség szükséges a legitim működéshez, s az intézmény mekkora mozgásszabadságot biztosítson tagjainak, illetve a különféle politikai nézetek, állásfoglalások kifejtésének és azok ütköztetésének. Az 1920. február 18-án házelnökké választott Rakovszky István a parlamenti szabadságot a közszabadság egyik legerősebb bástyájaként interpretálta, melynek – tette hozzá – „alapfeltételei a parlamenti szólásszabadság, a képviselő immunitása és a házszabályok sérthetlensége”.³²⁸ Végeredményben a házszabályok kérdése bizonyos fokig alkotmányjogi töltettel is bírt, s nem véletlen, hogy a házszabályreformok ügye már a századelőn jelentős pártpolitikai küzdelmeket generált. Ehhez képest a téma meglehetősen sajátos helyet foglalt el az első nemzetgyűlés időszakában. Bár időről időre előke-rült, mint megoldandó probléma, de soha nem vált érdemi vita tár-

---

³²⁸ Nemzetgyűlési Napló (továbbiakban NN) 1920–1922. I. k. 14.

gyává, így annak feltárása sem könnyű feladat – s többnyire meg kell elégedni az induktív logika alkalmazásával –, hogy milyen tényezők vezettek el ahhoz, hogy az új házsabályok megalkotására a kétéves ciklus alatt nem került sor.

A házsabályok megalkotása eredendően a testület belső ügyének számított. Bár 1920. január végén folytak ilyen jellegű tárgyalások mind az Országos Kisgazda- és Földműves Párton, mind a Keresztény Nemzeti Egyesülés Párján belül. A pártok vezetői tisztában voltak azzal, hogy számos fontos tennivaló áll a törvényhozás előtt, s főleg az időt húzni egy teljesen új szabályrendszer létrehozásával. Így a legkézenfekvőbb lehetőségnek az tűnt, hogy valamelyik korábbi, már kipróbált házsabályhoz nyúljanak vissza, s lényegében véve ez is történt. A napilapok a törvényhozás megnyitása előtt kész tényként kezelték, hogy néhány technikai jellegű módosítással együtt az 1918. évi házsabályok fognak életbe lépni.³²⁹ A testület második ülésén, február 18-án a frissen megválasztott házelnök, Rakovszky István ilyen tartalmú javaslatot terjesztett elő a plénum elé. Csupán a tanács- és határozatképességre vonatkozóan történt némi módosítás, igazodva ahhoz, hogy a nemzetgyűlés jóval kisebb létszámmal bírt, mint a régi képviselőház.³³⁰ Így a nemzetgyűlés saját működésére nézve egyértelműen a liberális alapelvek érvényesítése mellett állt ki. Ez az egyöntetű állásfoglalás arra utal, hogy a honatyák túlnyomó részét – pártállástól függetlenül – jelentős ambíció és tettvágy fűtötte, a testülettel szemben is nagy elvárásokat támasztottak, de egyben úgy vélhették, a képviselői szabadságnak egyértelműen elsőbbséget kell élvezni a munkaképesség szempontjával szemben. A testület ugyan az új házsabályok megalkotására egy külön bizottságot állított fel, de a korábban mondottakat az a tény is megerősíti, hogy a bizottságba utóbb nem került be az az Örfly Imre, aki kezdettől fogva egy szigorúbb szabályozás hívének számított. Mellesleg ez a hozzáállás a közéletben is pozitív visszhangot váltott

---

³²⁹ Az Est 1920. február 12. 1.

³³⁰ NN 1920–1922. I. k. 16.

ki, s egyedül két lap, a 8 Órai Ujság és a Budapesti Hirlap állt ki a Tisza István-féle reformok mellett.³³¹

Mielőtt a bizottság elkészítette volna a jelentését, a téma a plénumon is előkerült. Az érvényben lévő szabályok valóban a szabad véleménykifejtést és lehető legtágabb képviselői mozgásszabadságot állították előtérbe. A törvényhozók mindenféle korlátoktól mentesen fejthették ki véleményüket, s vita elnyújtásának, vagy egy esetleges obstrukciónak sem volt semmiféle gátja. Amint arra utaltunk, Rakovszky elnökké választásakor a képviselői szabadságot kiemelt fontosságú kérdésként kezelte, melynek – tette hozzá – az elnöki szék a legutolsó „menhelye”.³³² Április elején azonban ismertté vált a képviselők körében, hogy Örfly Imre önálló indítvánnyal kíván előállni, olyan javaslatral, miszerint a végleges reformig a testület az 1913. évi, tehát a Tisza által annakidején keresztülvitt házszabályok alapján folytassa a munkáját. Indítványa április 14-én került felolvasásra a plénum előtt, az indoklás kifejtését azonban egy másik ügy bonyolította. Az 1908. évi szabályozásban az is szerepelt, hogy bizonyos számú képviselő javaslatára a plénum elrendelheti a tárgyalás alatt lévő ügy sürgős tárgyalását is. Ilyenkor az ülések ideje 10, illetve 16 órás időtartamra meghosszabbítható, korlátozzák a név szerinti szavazások elrendelését, továbbá felhatalmazást kaphat az elnök arra, hogy ne adja meg a szót olyankor, ha annak csupán a tárgyalás megakasztása a célja. (250–252. §). A Szózat című napilap azonban egyik cikkében rámutatott arra, hogy a házszabályok eredeti szövege az előbbi részek érvényességét csupán az akkori ciklusra, tehát az 1908–1910 közötti időszakra tartotta fenn. Erre hivatkozva Gaál Gaszton kisgazdapárti képviselő szabályértelmezést kért, melynek alapján a plénum döntése megerősítette, hogy az említett sürgősségi szakaszokat a nemzetgyűlés magára nézve is életben lévő rendelkezésnek ismeri el.³³³ Ennek persze meglehetősen korlátozott gya-

³³¹ 8 Órai Ujság, 1920. február 20. 2. A Budapesti Hirlap pedig utóbb egyik cikkében úgy fogalmazott, a nemzetgyűlés meg fogja bánni, hogy nem a Tisza-féle házszabályokat fogadta el. Budapesti Hirlap, 1920. április 15. 1.

³³² NN. 1920–1922. I. k. 14.

³³³ NN 1920–1922. I. k. 489–491. A teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy a döntés módjáról vita alakult Örfly Imre és Gaál valamint Rakovszky között, ám ez tartalmi súllyal nem bírt.

korlati következményei voltak: a tárgyalás meghosszabbítást ugyan utóbb több ízben alkalmazták, de a házelnök soha nem korlátozta a név szerinti szavazásokat és a szót sem vonta meg senkitől. Rakovszky házelnök azonban a kérdés kapcsán szót kért, s egyértelműen rögzítette álláspontját. Egyebek mellett kijelentette, hogy ő a századelőn és most sem hajlandó elfogadni a Tisza-féle szisztémát és az ominózus sürgősségi szakaszt elegendő korlátnak találja. Beszédét semmilyen kritikai megjegyzés vagy ellenvélemény nem kísérte, ami arra utalt, hogy a képviselők körében az 1908. évi szabályozás változatlan fenntartása széleskörű támogatottságot élvez.³³⁴ Ilyen körülmények között Örfly is látványosan meghátrált, s április 17-i felszólalásában visszavonta indítványát, amit a képviselők szó nélkül tudomásul vettek.³³⁵

Közben a házzsabálybizottság folytatta tanácskozásait, ám ezekről, és az ott elhangzó véleményekről számottevő információ nem került ki a közvélemény számára. Pontosabban annyi szűrődött ki, hogy a tagok között érdemi véleménykülönbségek nem voltak.³³⁶ A testületet azonban egyértelműen Rakovszky párttársai dominálták, ők adták a bizottság elnökét és előadóját (Ernszt Sándor, Hencz Károly). A legtekintélyesebb tagnak pedig az ugyancsak keresztény párti ifjabb Andrassy Gyula számított. Érdekes módon Andrassy sem ekkor, sem később nem fejtette ki a kérdéssel kapcsolatos nézeteit, ám róla is feltételezhető, hogy elutasította Örfly javaslatát, egy olyan házzsabály életbe léptetését, amely ellen – Rakovszkyhoz hasonlóan – annak idején éles harcot folytatott.

A bizottság valóban dolgozott és július végére készen lett a javaslatával, melynek a plénumhoz történt benyújtására augusztus 2-án ténylegesen sor került.³³⁷ Ami a tartalmat illeti, nem meglepő módon lényegében véve az 1908-as, tehát a meglévő szabályozás fenntartását

---

³³⁴ A Budapesti Hírlap jellemző módon úgy interpretálta a történeteket, hogy Gaál támogatta az új házzsabályokat. Budapesti Hírlap, 1920. április 17. 2.

³³⁵ NN 1920–1922. II. k. 4.

³³⁶ Árulkodó volt, hogy a bizottság tárgyalási alapként rögtön az 1908-as szabályozásból indult ki. Nemzeti Újság, 1920. április 14. 2.

³³⁷ Nemzetgyűlési Irományok 1920–1922. (továbbiakban: NI) IV. k. 109. sz. iromány. 1–111. NN 1920–1922. IV. k. 160.

tartalmazta. Ráadásul úgy, hogy – az összeférhetetlenségi és panaszügyi részek miatt – előzetesen egyeztetés történt az igazságügyi minisztériummal is, melyet Rassay Károly államtitkár képviselt, tehát a javaslat bizonyos fókig kormányzati támogatást is kapott. Egyes képviselők egyébként már június elején sürgették az új házszabályok letárgyalását és elfogadását. Ernszt Sándor bizottsági elnökként azonnal reagált rá, s jelezte, hogy gyakorlatilag már készen vannak az anyaggal, s csak az igazságügyi minisztériummal történő egyeztetés hiánya, illetve utóbbi késlekedése miatt nem tudják javaslatukat beterjeszteni.³³⁸

A beterjesztést követően értelemszerűen az anyag megvitatásának – az előzmények ismeretében –, valamint gyors és sima elfogadásának kellett volna bekövetkeznie, ami azonban nem történt meg. Elvileg lehetséges magyarázat a passzivitásra, hogy a testületnek, számos egyéb teendője mellett, nem tűnt sürgősnek egy olyan házszabályreformot letárgyalni, amely úgylát az érvényben lévőt erősíti meg. S hozzátehetjük, a kormány sem erőltette – amit megerősít, hogy Teleki Pál július 22-én a nemzetgyűlésben elmondott miniszterelnöki programbeszédében több alkotmányjogi reform keresztülvitelét is megemlítette, de a házszabályokról hallgatott.³³⁹ Talán azért is, mivel egyelőre a házfelosztási jog megadását a kormányzó részére egyelőre elegendő garanciának vélte arra az esetre, ha a nemzetgyűlés munkaképtelenné válna.³⁴⁰

Ez a késlekedés azonban utóbb döntő jelentőségűnek bizonyult. Ha ugyanis az anyag hamarabb elkészül s még júliusban, vagy – a tényleges beterjesztésből kiindulva – augusztusban kerül a plénum elé, az előzmények ismeretében valószínűsíthetően biztosítható lett volna a rövid tárgyalás és az elfogadás. Szeptemberben azonban már egyértelműen módosultak az erőviszonyok. Mindenekelőtt felmerült akadályként, hogy házszabály-módosítást csak az új ülészak kezdetével szokás életbe léptetni. A bizottsági előadó, Hencz Károly

---

³³⁸ NN 1920–1922. III. k. 225.

³³⁹ NN 1920–1922. IV. k. 16. Teleki kormányprogramjára nézve: Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Bp., 2005. 171–173.

³⁴⁰ Vö.: Olasz Lajos: A kormányzói jogkör. In. *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Bp., 2009. 111.

azonban reagált erre, s kijelentette, hogy februárban csupán egy régi szabályozáshoz nyúltak vissza, így a javaslat azonnali életbe léptetésének nincsen akadálya.³⁴¹ Ennél nagyobb problémát jelentett, hogy a napilapok – pártkötődéstől függetlenül – már arról írtak, a kormányzópárt berkeiben ellenvélemények fogalmazódtak meg. Több képviselő – főleg az indemnitási javaslat elnyújtottsága, valamint az ülések hosszas és sokszor meddő tanácskozásai miatt – szigorításokat szeretne a beszédidő terén, sőt a klotúr bevezetésétől sem zárkózna el.³⁴² Nem meglepő módon a mozgalom egyik élharcosa Örfly Imre lett, aki úgy nyilatkozott, hogy „csödbe jutunk, ha nem szigorítjuk a házszabályokat”.³⁴³ A kezdeményezés számottevő kormányzati támogatással is bírt, elsősorban Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyi miniszter részéről, de mellette nyilatkozott maga Teleki is. A miniszterelnök október 10-én Szegeden elhangzott beszédében egyebek mellett kijelentette, hogy ha a nemzetgyűlés komolyabb munkát akar végezni, akkor korlátokat kell szabnia önmaga számára, „ezért a Ház elé kerül legközelebb a házszabályok revíziójának kérdése, amely a nemzetgyűlés munkájának intenzívebbé tételére a külső keretet meg fogja adni”.³⁴⁴ Majd magyarázatként hozzá tette, hogy őt ennek szükségességéről elsősorban a kormányzói jogkörrel folytatott nemzetgyűlési vita győzte meg.³⁴⁵

Szeptember 27-én a kormányzópárt klubjában is előkerült a téma, nagy vitával, s végül az derült ki hogy – a Pesti Napló tudósítója szerint – „a javaslatnak sok híve van, de úgy látszik, még nagyobb ellenzéke”.³⁴⁶ Az utóbbiak között Rakovszky házelnököt kell

---

³⁴¹ 8 Órai Ujság, 1920. szeptember 24. 3.

³⁴² Nemzeti Ujság, 1920. szeptember 24. 3. Friss Ujság, 1920. szeptember 28. 2. Egyetértés, 1920. szeptember 30. 1.

³⁴³ Az Ujság, 1920. szeptember 28. 1.

³⁴⁴ https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mnl_mti/MTI_napi_tudositasok, 1920. október 10. 139.

³⁴⁵ „Sem a nemzetgyűlés, sem az államfő tekintélyét nem emelte az, hogy oly sokáig húzták és mégis oly sokat tettek szóvá a kormányzói jogkör kiterjesztésének kérdését. Uo: 139.

³⁴⁶ Pesti Napló, 1921. szeptember 28. 1.

megemlíteni első helyen, aki az említett rendezvényen, de azon túl is egyértelműen leszögezte, hogy ő semmilyen szigorítást nem támogat, helyette inkább nagyobb pártfegyelemre lenne szükség.³⁴⁷ Állásfoglalása olyan súllyal esett a latba, hogy egyik alelnöke, Bottlik József is gyorsan elhatárolódott a korlátozásokat sürgetőktől.³⁴⁸

A szigorításpártiak ráadásul maguk sem tudták, milyen taktikát kellene követni céljaik elérése érdekében. Volt egy olyan forgatókönyv, miszerint a téma előbb a minisztertanács elé kerül, majd annak jóváhagyásával mihamarabb megkezdik a korábbi bizottsági anyag plenáris tárgyalását, és majd ott visznek keresztül bizonyos módosításokat.³⁴⁹ Másik lehetőségként egy, Örfly által kidolgozott koncepciót állítottak volna szembe az eredetivel. Bár erről már szeptemberben jelentek meg sajtóhíradások, valószínűleg csak október második felére készült el, de hivatalosan akkor sem lett beterjesztve.³⁵⁰ Olyan – melleleg alaptalan – hírek is napvilágot láttak, hogy Örfly Imre egy új tervezet is kidolgozott, erről azonban szó sem volt, mint ahogyan a Tisza-féle házszabályok visszahozatala sem került napirendre. Valójában egy liberális és egy korlátozáspárti tábor került egymással szembe, s bár előbit inkább kereszténypárti politikusok, utóbbit meg kiskgazdapártiak támogatták, de pontos határvonalakat nem lehetett meghúzni. Ezt az alapállás erősítette, hogy a Kiskgazdapárt Rubinek-szármányának lapja, az Uj Barázda október 22-én címlapon hozta le Örfly, a tárgyalási rend reformjának szükségességéről szóló írását.³⁵¹

Miután október végén sem történt közeledés a két oldal álláspontja között,³⁵² egyfajta patthelyzet alakult ki. Látható volt, amennyiben mégis sor kerül a bizottsági anyag tárgyalására, akkor az hosszú és kiélezett küzdelmekhez fog elvezetni, így óhatatlanul adódott a következtetés: el kell halasztani a javaslat tárgyalását – mellyel a kormánynak is szembesülnie kellett. Az október 21-i mi-

³⁴⁷ Uj Nemzedék, 1920. szeptember 29. 1.

³⁴⁸ Friss Ujság, 1920. szeptember 29. 2.

³⁴⁹ Magyarország, 1920. október 20. 1.

³⁵⁰ Kis Ujság, 1920. szeptember 25. 3. október 14. 2. Magyarország, október 22. 6.

³⁵¹ Uj Barázda, 1920. október 22. 1.

³⁵² Pesti Hírlap, 1920. október 22. 1.

nisztertanácson témaként előjött Rakovszky magatartása. Utóbbi október 17-én veszprémi választói előtt mondott beszédében ismét nyíltan szembefordult a házszabály-szigorítás tervével, továbbá bírálta a kormányzatot a takarékosági politika hiányosságai miatt, valamint a kormányfő szerint az utóbbi időben részrehajlóan vezeti az üléseket. Teleki különösen azt róta fel, hogy a nemzetgyűlés október 20-i ülésén a Rupert Rezsőnek adandó interpellációs válasznál inkorrekt módon járt el vele szemben.³⁵³ Végül arra a következtetésre jutott, hogy Rakovszky kormánybuktatásra tör, ám enélkül is van elég gond, egy nyilvánosság előtti vita csak fokozná a feszültségeket. Két miniszter – Haller István és Nagyatádi Szabó István – ezt azzal toldotta meg, „a mai helyzetben súlyos dolog volna a házelnököt ejteni” és jobb napirendre térni az ügy felett.³⁵⁴ A mondottak alapján maga Teleki is levonta a konzekvenciát, és amikor egy lezavazást követően újabb kormányalakításra kényszerült, december 17-én elhangzott programbeszédében már elő sem jött a házszabályokkal. Helyette rendezendő témaként a választójogot, a főrendiház átalakítását, a törvényhatóságok helyzetének a rendezését, valamint a királyi jogkör újraszabályozását jelölte meg.³⁵⁵ Mellesleg mások így úgy látták, hogy sok egyéb rendezendő ügyet kellene elővenni. Az akkor már egyre kritikusabb hangot megütő Rassay Károly november 29-én elhangzott interpellációjában hiányolta a „korszakos alkotmányreformokat”, de elsősorban az uralkodó-kérdés rendezését sürgette.³⁵⁶ Végül Andrássy Gyula is szükségét érezte, hogy kifejtse véleményét a téma kapcsán. December végén megjelent cikkében annak a véleményének adott hangot, hogy „ma a közgazdasági és pénzügyi tevékenységen van a sor”, fontosabb véget vetni „a forradalmi káosznak”, s érvényt szerezni a törvénytiszteletnek, illetve ehhez képest mellékes kérdés a király és az országgyűlés viszonya, vagy a főrendiház helyzete. Majd hozzátette: messze

³⁵³ Az Ujság 1920. október 21. 2. NN 1920–1922. VI. k. 111.

³⁵⁴ www.digiarchiv.hu/minisztertanacsijegyzokonyvek Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, (továbbiakban minisztertanácsi jegyzőkönyvek) 1920. október 21.

³⁵⁵ NN 1920–1922. VII. k. 211. Bethlen kormányprogramjára nézve részletesen: Romsics Ignác: *Bethlen István*. Bp., 1991. 125–127.

³⁵⁶ NN 1920–1922. VII. k. 114–121.

van még a ciklus vége, de akkor sem lenne baj, ha ezt a munkát nem ez a nemzetgyűlés, hanem az országgyűlés végezné el.³⁵⁷ Utóbbi szavait pedig a házszabályreformra is lehet alkalmazni. Más megfogalmazásban arról van szó, hogy a liberális koncepció híveinek nem kell aggódniuk, bőven van idő a témával foglalkozni, és addig is az általuk támogatott 1908. évi szabályok vannak érvényben. A történet egyébként egy újabb adalékot jelentett abban a tekintetben, hogy a számszerűen nagy többség ellenére mennyire bizonytalan nemzetgyűlési háttérrel rendelkezett a kormány. Hiába álltak ugyanis Telekiék a házszabály-szigorítás mellé, ez még távolról sem garantálta, hogy szándékukat keresztül is tudják vinni.

1921 februárjában került elő újra a kérdés, aminek az jelentette az apropóját, hogy február 10-én véget ért a nemzetgyűlés első ülészsaka. Még a hónap elején a kormánypárton belül Simonyi-Semadam Sándor állt elő azzal, hogy ideje lenne rendezni az ügyet, méghozzá a bizottság által előkészített anyag letárgyalásával, de ezzel párhuzamosan számos kiszagda politikus egy szigorított változat mellett kardoskodott.³⁵⁸ Időközben azonban a királykérdés miatt végérvényesen megingott a párt amúgy sem nagy egysége, melynek következtében február 10–12 körül a szerveződés eredeti alkotóelemeire esett szét.³⁵⁹ Az újjáalakult kiszagdapárt a hónap közepén azonnal előhozta a házszabályok ügyét, azzal a megjegyzéssel, hogy az új szabályozásnak biztosítania kell a parlamenti munka zavartalanságát.³⁶⁰ Miután azonban az alaphelyzet nem változott érdemben – sem a liberális, sem a munkaképességet előtérbe helyező koncepció nem rendelkezett elsőrendű többséggel –, esélytelennek tűnt a téma napirendre tűzése.

1921 áprilisában Bethlen foglalta el a miniszterelnöki posztot, s kormányfősége azzal járt együtt, hogy a házszabályok ügye egyértelműen lekerült a napirendről, sőt maga a kormányfő kétségkívül ke-

³⁵⁷ Magyarország, 1920. december 25. 1–2.

³⁵⁸ 8 Órai Ujság, 1921. február 4. 3. Az Est, 1921. február 4. 3.

³⁵⁹ Erre nézve lásd: Paksy Zoltán: Választások Bethlen-módra – 1922. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk. Földes György, Hubai László, Bp., 2010. 85., *Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010*. I. Főszerk. Vida István, Bp., 2011. 154–155.

³⁶⁰ Friss Ujság, 1921. február 15. 2.

rülte a témát. 1921-ben azután, immár miniszterelnökként három alkalommal is ismertette kormánya programját: nemzetgyűlési bemutakozásakor (ápr. 19.) az esedékes költségvetési vitában (jún. 1.) és nevezetes pécsi beszédében (okt. 20). Ezekben számos alkotmányjogi kérdésről fejtette ki a véleményét, s konkrétan jelezte is, hogy melyek keresztül vitelével kíván a közeljövőben számolni, de a házszabályokról mindig mélyen hallgatott.³⁶¹ S nem azért, mert a kérdés közömbös lett volna a számára, valószínűbb, hogy itt tudatos és átgondolt taktikát alkalmazott. Erre utal, hogy még 1920 október végén állítólag Bethlen tett olyan kijelentést tett, hogy a házszabályok kapcsán felfogása egyértelműen eltér Rakovszkyétól.³⁶² Joggal feltételezhető, tisztában volt azzal, hogy a kormánykoalíción belül más, sokkal fontosabbnak tartott alkotmányjogi kérdésekben is erőteljes véleménykülönbségek állnak fenn. Ilyen körülmények között pedig célszerűbbnek tűnt egyelőre kerülni a témát, és nem fokozni az egyébként is meglévő feszültségeket. Különösen úgy, hogy a háttérben kifejezetten szorosabb együttműködés kialakítására törekedett azzal az Andrássy Gyulával, aki közeli kapcsolatban állt Rakovszkyval.

Bethlen ugyan több ízben is bírálta a nemzetgyűlés munkáját és általában véve a politikai élet megosztottságát. Június elején így nyilatkozott: A nemzet, „ahelyett hogy hozzálatna a munkához, naponkénti politikai gyűlésekkel, tüntetésekkel vesztegeti az idejét [...], legalább 30–40 kérdés jön naponként képviselő urak részéről is és alig vagyunk képesek e kérésekkel szemben védekezni.” Pécsi beszédében pedig azt állította a középpontba, hogy „a nemzetgyűlésben nem tudott kialakulni sem egységes kormányzópárt, sem egységes ellenzék”.³⁶³ Az elsődleges megoldást azonban nem a házszabályreform keresztül vitelében, hanem a pártszerkezet átalakításában és egy új kormánypárt létrehozásában látta.

Egyelőre – egyfajta előkészületként – megelégedett annyival, hogy a házelnöki tisztségben egy személycserét vigyen keresztül.

---

³⁶¹ Bethlen István gróf beszédei és írásai. I. k. Bp., 1933. 154–168. 169–192. és 192–198. (továbbiakban Bethlen, 1933.)

³⁶² Az Ujság, 1920. október 29. 2.

³⁶³ Bethlen, 1933. 177. és 193.

1921. július 28-án a karlista tábor egyik prominens alakja, Beniczky Ödön az indennitás tárgyalásakor igen éles támadásokat intézett Horthy ellen.³⁶⁴ Részben azt hangoztatta, hogy az államfőnek személyesen is része volt az ő korábbi letartóztatásában, valamint pazarlással vádolta a kormányzóságot. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja eredetileg szerette volna csendben, nagyobb felhajtás nélkül elintézni az ügyet, de nem lehetett. Bethlen ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy a plénumon reagált az elhangzottakra, hanem határozott kívánsággal fordult Rakovszky felé, miszerint Beniczkyt kormányzósértés miatt küldje a mentelmi bizottság elé, tehát indítson ellene fegyelmi eljárást. A kérést a házelnök megtagadta. Egyrészt vélhetően politikai okokból, nevezetesen ő maga is a karlista táborhoz tartozván, nem kívánta Beniczkyt kínos helyzetben hozni, másrészt a házszabályok szigorúan véve valóban nem kínáltak lehetőséget az utólagos szankció érvényesítésére.³⁶⁵ Valószínűsíthető, hogy itt egy Bethlen részéről tudatosan kialakított csapdahelyzetről volt szó, melynek célja a személycsere kikényszerítése lehetett. Rakovszky ugyanis levonta a kormányzati kívánság elutasításának konzekvenciáját, s benyújtotta a lemondását.³⁶⁶ Az persze tudott dolognak számított, hogy kiscgazdapárti részről már jó ideje meglehetősen elégedetlenek a házelnök ténykedésével. Most Bethlen révén erősítést kaptak, ráadásul Andrássyék sem kívánták emiatt kockára tenni a miniszterelnökkel a háttérben formálódó együttműködésüket, ezért nagyobb visszhang nélkül tudomásul vették a távozást. Maga Andrassy egyébként utóbb úgy nyilatkozott, hogy sajnálja a lemondást, de reméli, nem lesznek ebből nagyobb politikai komplikációk.³⁶⁷ A történet végkifejleteként az kezdettől fogva egyértelmű volt, hogy a posztot kiscgazdapártival töltik be, legfeljebb az volt kérdés, hogy konkrétan kivel. Végül némi egyeztetés/huzakodás után Gaál Gaszton lett a házelnök, aki ugyan szuverén

---

³⁶⁴ NN 1920–1922. XII. k. 198–200.

³⁶⁵ Ugyanis az előírások szerint a mentelmi bizottság elé küldést az elnök részéről megejtett rendreutasításnak kellett volna megelőznie, ami nem történt meg. A képviselőház házszabályai. Bp., 1908. 188–189.

³⁶⁶ Órai Ujság, 1921. július 30. 3.

³⁶⁷ Pesti Napló, 1921. július 30. 2.

egyéniségnek számított és távolról sem lehetett egyszerű bethlenistának tekinteni, de a kormányfő joggal remélhette, hogy vele jobb együttműködést tud kialakítani (akár a hárszabályok kérdésében is).

Miután 1922 elején elkezdődött a kisgazdapárt egy Bethlen iránt lojális erővé történő átformálása,³⁶⁸ s egyben lejárt az első nemzetgyűlés ciklusa, a kormányfő – meg sem várva a következő ciklus kezdetét – már a választási kampány alatt, a május 12-én megtartott minisztertanácsi ülésen színt vallott. Kijelentette, hogy szerinte az 1908. évi szabályozás módot ad „egy féktelen obstrukció megindítására”. „Éppen ezért alkalmasabbnak tartaná a jövőendő nemzetgyűlés munkaképességére nézve az 1913. évi hárszabály kimondását.” – tette hozzá.³⁶⁹ A választásokon megszerzett többség pedig már kellő alapot jelentett a tervek bizonyos fokú realizálásához, s a nyilvánosság előtt tett kijelentések megerősítették,³⁷⁰ hogy a miniszterelnök konszolidációs politikájának szerves részét képezi a meglévő hárszabályok átalakítása. Rakovszky és a liberális szabályozás támogatói elutasították mindenfajta szigorítás lehetőségét, a kedvező pillanatot azonban – 1920 nyarát– elszalasztották, s a későbbiekben erejük már csak arra volt elegendő, hogy megakadályozzák a reform ügyének napirendre tűzését az első nemzetgyűlés alatt. Így viszont Bethlen szabad kezet kapott arra, hogy később, számára kedvezőbb politikai körülmények és erőviszonyok között hozza elő a kérdés rendezését. Még hozzá, ha nem is változatlan formában, de koncepcionálisan immár nyíltan az 1913. évi, Tisza István által keresztülvitt reformra alapozva.

---

³⁶⁸ Ennek részleteire nézve: Barta Róbert: Az Egységes Párt létrejötte. In: *Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára*. Szerk. Ifj. Barta János–Pallai László, Debrecen, 2004. 321–334., Sipos József: *A bethleni kétharmad: A Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése és az 1922-es választások*. Szeged, 2020. 23–89.

³⁶⁹ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1922. május 12.

³⁷⁰ Június közepén az Egységes Pártban úgy nyilatkozott, hogy ha kiélezett és elhúzódo harcok lesznek a nemzetgyűlésben, akkor „el kell tökélve lennünk arra, hogy a hárszabályokat módosítsuk és az 1913. évi hárszabályok érvényre emelésével a parlamenti rendet helyreállítsuk.”. *Pesti Napló*, 1922. június 18. 2.

VÉGJÁTÉK ÉS KEZDET: AZ ELSŐ NEMZETGYŰLÉS PÁRTSTRUKTÚRÁJA 1922 ELSŐ FELÉBEN³⁷¹

A történeti magyar állam megszűnését kísérő forradalmi érárt egy olyan átmeneti periódus követte, amikor még nem történt meg egy új és koherens kormányzati rendszer kiépítése és a pártrendszer szempontjából is „átmeneti, kialakulatlan időszaknak nevezhetjük”.³⁷² Bár az 1920. január végi nemzetgyűlési választások két nagy politikai csoportosulás győzelmét hozták, továbbra is nyitott kérdés volt, hogy sikerül-e egy stabil és kormányzati szempontból is működőképes többséget létrehozni.³⁷³ A miniszterelnöki posztot 1921 áprilisában elfoglaló Bethlen Istvánnak meglehetősen lesújtó és kritikus véleménye volt az első nemzetgyűlés tevékenységéről és egyik fő politikai céljaként egy új kormányzati rendszer kialakítását jelölte meg. Ebben pedig kiemelt kérdésként kezelte a meglévő pártstruktúra felbomlasztását, „s egy konzervatív elképzeléseinek szol-

---

³⁷¹ A tanulmány a K 124142. sz. OTKA-pályázat (A trianoni Magyarország tradíció és modernitás határán – a Horthy-korszak történeti kézikönyve) támogatásával jött létre.

³⁷² Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Bp. 2001. 165.

³⁷³ Paksy Zoltán szerint az „első nemzetgyűlés egyik súlyos problémája volt a politikai erők megosztottsága”. Paksy Zoltán: *Választások Bethlen-módra – 1922*. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk. Földes György, Hubai László, Bp. 2010. 84. (továbbiakban Paksy, 2010.) Sipos Balázs pedig arra helyezi a hangsúlyt, hogy 1920–1922 között „versengő többpártrendszer”-ről lehet beszélni. Sipos Balázs: *A Horthy-korszak politikai rendszere (1919–1944)*. In: *Magyarországi politikai pártok lexikona*. I. kötet, Főszerk. Vida István, Bp. 2011. 145. (továbbiakban Sipos Balázs, 2011.)

gálatába állítható, egységes kormánypárt létrehozását”.³⁷⁴ Ismert tény, hogy utóbbi szerveződés végül a törvényhozás egyik meghatározó erejét alkotó Kisgazdapártra épült, s a folyamat kulcsállomását az az esemény jelentette, amikor 1922 februárjában Bethlen és számos politikustársa belépett a pártba. Ezzel párhuzamosan azonban lejárt a nemzetgyűlés eredetileg két évben megszabott ciklusának ideje: a kormányzó február 16-án berekesztette a törvényhozást, és parlamenti választások kiírására, majd megtartására került sor, immár a kormány új választójogi rendelete alapján. A korszakkal foglalkozó szakemberek körében lényegében véve egyetértés van abban, hogy ekkor, a jelzett lépésekkel kezdődött el az érdemi rendszerépítés, amely azután a politikai konszolidációban teljesedett ki.³⁷⁵ A történetírás sokáig megelégedett ezen rövid időszak politikai alapeményeinek ismertetésével, aminek következtében több ellentmondásos állítás is rendszeresen visszaköszönt a különböző szakmunkákban.³⁷⁶ Az utóbbi időben számos olyan munka látott napvilágot – elsősorban Sipos József tollából –, melyek részletesen és alaposan elemezték, hogy konkrétan milyen tárgyalások/alkufolyamatok révén jött létre az Egységes Párt, hogyan változtak a pártvezetésen belüli erőviszonyok, miképpen folyt az 1922. évi választási kampány Bethlen, illetve a kormánypárt részéről.³⁷⁷

³⁷⁴ Romsics Ignác: *Bethlen István*. Bp. 1991. 141. (továbbiakban Romsics, 1991.)

³⁷⁵ Romsics Ignác: *Múltról a mának*. Bp. 2004. 227–228. Turbucz Dávid: A politikai rendszer jellege a Horthy-korszak első tíz évében. = *Múltunk*, 2007. 4. sz. 228. Hubai László: Parlamenti választások és a politikai rendszer a Horthy-korszakban. In: *Mérlegen a XX. századi magyar történelem. – értelmezések és értékelések*. Szerk. Püski Levente, Valuch Tibor, Debrecen, 2002. 90.

³⁷⁶ Ezek vizsgálatára nézve: Sipos József: Az Egységes Párt megalakításának történeti problémáiról. *Múltunk*, = 2002. 1. sz. 243–246.

³⁷⁷ Barta Róbert: Az Egységes Párt létrejötte. In: *Emlékkönyv Gunst Péter 70. születésnapjára*. Szerk. ifj. Barta János–Pallai László, Debrecen, 2004. 321–334. (továbbiakban Barta, 2004.) Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése. = *Századok*, 2002. 5. sz. 989–1059. (továbbiakban Sipos, 2002.) Sipos József: Az Egységes Párt és az 1922-es választások előkészítése. = *Múltunk*, 2013. 4. sz. 187–246. (továbbiakban Sipos, 2013.) Sipos József: Az Egységes Párt 1922-es választási programja. = *Aetas*, 2012. 2. sz. 76–85., Sipos József: Bethlen 1922-es kampánykörútja a Duna–Tisza kö-

Jelen munkánkban elsősorban arra az alapkérdésre kívánunk választ találni, hogy pontosan milyen jellegű és mértékű átrendeződés zajlott le a nemzetgyűlés pártszerkezetét illetően. Ennek kiindulópontjaként azt érdemes tisztázni, hogyan alakultak a pozicionális erőviszonyok 1922 első felében, majd arra építve megvizsgálni, hogy az adott keretek milyen mozgásteret jelentettek, milyen alternatívákat nyújtottak az egyes pártok, illetve kiemelten a bethleni politika számára.

MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK ÉS NEHÉZSÉGEK

Látszólag fölöslegesnek tűnhet a nemzetgyűlési erőviszonyok vizsgálatára fókuszálni akkor, amikor éppen parlamenti ciklusváltás volt napirenden. Pontosabban fogalmazva az Egységes Párt megalakulására csak 1922 februárjában került sor, miközben a hónap közepén lejárt az első nemzetgyűlés törvényileg előírt kétéves mandátuma, és a pártok rövid időn belül már az új választásokra készültek. Más szempontok azonban éppen a két problémakör összekapcsolása mellett szólnak. Mindenekelőtt le kell szögezni: távolról sem tűnt elkerülhetetlennek, hogy a törvényhozásnak, amelyben a Bethlen-kormányuk immár többsége volt, az előírt időben (1922. február közepén) be kell fejeznie a működését. A nemzetgyűlés utolsó napjaiban több politikus is – köztük Apponyi Albert - szóba hozta, hogy legalább a választójogi törvény megvalósításáig meg kellene hosszabbítani a testület működését, sőt 1921. október 23-ei, nevezetes pécsi beszédében – igaz, eltérő körülmények között – maga a miniszterelnök is lehetségesnek tartott efféle megoldást.³⁷⁸

---

zén. = *Belvedere Meridionale*, 2012. 2. sz. 44–56., Sipos József: Bethlen dunántúli kampánykörútja és eredményei 1922-ben. = *Acta Universitas Szegediensis: acta historica* 2014. 121–139. Sipos József: Az Egységes Párt szervezése és 1922-es tavaszi kampánya. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 2014. Új folyam 1. Szeged, 2014. 329–344.

³⁷⁸ Ruszoly József: *Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején*. Szeged, 1974. 49. 53. (továbbiakban Ruszoly, 1974.), Pesti Hírlap, 1921. október 22. 2–3.

Ennél is lényegesebb azonban, hogy 1920–22 között – megfelelő korabeli közvélemény-kutatások híján – a nemzetgyűlés pártpolitikai tagolódása általában véve iránymutatást jelentett a kortársak számára a politikai erőviszonyokat illetően. Sőt, maguk a törvényhozók is többnyire így gondolkodtak, amit jól jelez, hogy amikor új pártok létrejöttekor lényeges kérdésként kezelték, hogy az adott tömörüléshez hány képviselő csatlakozik. Ennek megfelelően a Keresztény Nemzeti Párt 1920 áprilisában történt megalakításának az adott némi súlyt, hogy a szervezkedés élére a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából kivált képviselők álltak. 1922 januárjában a frissen létrejött Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt pozicionálásánál pedig a politikai élet résztvevői ugyancsak abból indultak ki, hogy hány törvényhozó csatlakozott hozzájuk. Az pedig, hogyan alakultak a parlamenti erőviszonyok 1921–22 fordulóján, hatással volt arra is, hogy mikor, milyen körülmények között jött létre a Bethlen által olyannyira szorgalmazott Egységes Párt. Végül a kérdésnek a nemzetgyűlés üléseinek berekesztését követően is volt jelentősége, hiszen egyfajta iránymutatást jelentett a várható választási esélyeket illetően. Még akkor is, ha naivság lett volna feltételezni, s ezt a későbbi események meg is megerősítették, hogy a következő parlamenti választás a meglévő mandátummegoszlás pusztá megismétlését hozza magával.

A téma vizsgálatához olyan adatbázis kialakítása jelentheti a kiindulópontot, amely pontosan, képviselőkre lebontva meghatározza az illető párthovatartozását és annak változásait. A parlamenti almanachok valamint a Hubai László által szerkesztett választási atlasz csupán részleges választ adhatnak a kérdésre, hiszen mindegyik munka a választások körüli állapotok bemutatására fókuszál, a ciklus közbeni változások ismertetésére csak részlegesen vállalkoznak/vállalkozhatnak. Az 1922-ben megválasztott nemzetgyűlésről szóló, Baján Gyula által szerkesztett almanach tárgyalja ugyan az első nemzetgyűlés végének pártagolódását,³⁷⁹ számos ponton azonban nem tud megnyugtató válaszokat adni. Mindenekelőtt a politi-

---

³⁷⁹ *Parlamenti almanach az 1922–1927. évi nemzetgyűlésre*. Szerk.: Baján Gyula. Bp. 1922.

kai kötődéseket illetően bizonyos fokig szimplifikál, így például a volt képviselők körében keresztény ellenzék néven egy táborba sorolja a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt, valamint a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja kisebbségi tömörülésének tagjait.³⁸⁰ További gyengesége, hogy mindenkit egyetlen kategóriában kíván elhelyezni, így nem képes arra, hogy a tárgyaltd időszakon belüli esetleges pártváltásokat jelezze.

A képviselői pártovatartozás feltérképezése során két módszertani probléma merült fel. Miután pártanyagok nem maradtak fenn, a fő forrásbázist a különböző korabeli lexikonok/almanachok, valamint az MTI híryanaga és a korabeli politikai napilapok jelentették. Ezek alapján a törvényhozók többségének politikai hovartartozása jól behatárolhatóknak bizonyult. Néhány képviselőt azonban annyira elkerült a sajtó figyelme, hogy legfeljebb szórványos utalásokat, vagy még annyit sem lehetett róluk találni. Ilyen esetben az illető korábbi pártállását valószínűsítettem a későbbi időszak esetében is. További gondot okozott, ha a források nemcsak szűkösenk bizonyultak, hanem egymásnak is ellentmondtak. Ebben az esetben több alternatíva közül lehetett választani. A logikai valószínűség érvényesítése jegyében az illető politikai tevékenységének tágabb keretbe helyezése jelenthetett egyfajta támpontot. Másik lehetőségként a többség által jelzett állásponthoz igazodtunk, vagy annak a lapnak az információját fogadtuk el, amely legközelebb állt az adott politikai irányzathoz. Így a Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt kapcsán az Uj Barázda, a keresztény oldalnál pedig a Nemzeti Ujság töltött be ilyen elsődleges referenciaszerepet.

Csupán néhány példával, jelzésszerűen érdemes konkretizálni a fenti gondolatmenetet alkalmazásának dilemmáit. Vedlik Béla eredetileg az Országos Kisgazda és Földműves Pártot erősítette, 1922 folyamán azonban inkább csak passzivitásával tűnt ki, nem is akart a továbbiakban képviselőseget vállalni. Őt végül – jobb híján – a február–április közötti időszakban egységes pártinak vettük. 1922. március elején a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (röviden KNEP) két részre szakadt. Azokat a képviselőket, akiknek az eseté-

---

³⁸⁰ Uo. 454–455.

ben nem volt egyértelműen megállapítható, hogy a KNEP kisebbségi vagy többségi tömörülését erősítették-e, végül az utóbbihoz soroltuk. Ennél bonyolultabb esetnek bizonyult Sziij Bálinté és Javós Antalé. 1922 áprilisában arról írtak egyes lapok, hogy a Nagyatádi Szabó István közeli munkatársának tekinthető Sziij otthagya az Egységes Pártot és csatlakozott a frissen megalakult, ellenzéki 48-as Kiszgazda, Földműves és Polgári Párthoz.³⁸¹ Miután azonban semmilyen információ nincs arról, hogy Sziij a jelzett alakulatban valamiféle tevékenységet fejtett volna ki, s a már említett Uj Barázda című lap sem tudott a pártváltásról – sőt a következő nemzetgyűlési képviselőválasztáson Sziij elindult jelöltként, meg is választották, de kormánypárti színekben –, az adatbázisban ő februártól végig egységes pártiként szerepel. Egyes forrásokra hivatkozva felmerült annak a lehetősége, hogy Javós Antal április végén otthagya az Egységes Pártot és ellenzéki kiszgazdapárti jelöltként indult el a következő választáson.³⁸² Javóst azonban az országos lapok szinte egyöntetűen, politikai orientációtól függetlenül egységes pártinak tekintették.³⁸³ Ebbe a sorba beilleszthető a hozzájuk közel álló Uj Barázda is, egy lényeges eltéréssel. A lap ugyanis Javóst és más kormánytámogató politikust is következetesen nem egységes, hanem kiszgazdapártiként írta le,³⁸⁴ így lehetséges, hogy esetében csupán elnevezésbeli eltérésről volt szó, és nem lépett át az ellenzéki 48-as Kiszgazdapártba.

A képviselők párthovatartozásának elemzéséhez három időmet-szet kialakítása tűnt célszerűnek. Az 1922. január végi időszak az Egységes Párt létrejötte előtti, február közepe már a megalakulás körüli állapotot jelzi, az április végi adatok pedig arról nyújtanak tá-

---

³⁸¹ Sipos József: A 48-as Kiszgazda-, Földműves és Polgári Párt megalakulása. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. 13. Szeged. 2010. 138. (továbbiakban Sipos, 2010.)

³⁸² Sipos József: Nagyatádi Szabó István és az 1922-es választások Somogyban. In. *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 33.* Szerk. Szántó László, Kaposvár, 2002. 199.

³⁸³ Ide sorolhatók egyebek mellett a következők: Az Est, Az Ujság, Budapesti Hírlap, 8 Órai Ujság, Pesti Hírlap.

³⁸⁴ A pótválasztáson is fényes győzelmet aratott a kiszgazdapárt. Uj Barázda, 1922. június 7. 1.

jékoztatást, hogyan alakultak az erőviszonyok a KNEP kettészakadását, valamint az Egységes Pártból történt kilépéseket, illetve azzal szoros összefüggésben a 48-as Kisgazdapárt létrehozását követően. Sajnos néhány személynél a gyakori váltások miatt még így sem sikerült a pártkötődés kérdését megnyugtatóan tisztázni. Legeza Pál például sokáig a KNEP színeiben politizált, de 1922 március elején csatlakozott az Egységes Párthoz, ahonnan még ugyanezen hónap végén kilépett. Ezt követően több csoportosulással is hírbe hozták, de a legvalószínűbbnek az látszik, hogy végül a Haller István vezetete irányzat (KNEP-kisebbségi) mellett kötelezte el magát.³⁸⁵

Bár minden politikusnál jeleztük, hogy megválasztásakor mely pártot erősítette, ennek inkább csak tájékoztató jelentősége van, miután a képviselők egymástól gyökeresen eltérő időpontokban lettek törvényhozók, ami a választási mechanizmus összetettségével függ össze. A választójog jellegét, a választások módját a Friedrich-kormány 1919 novemberében napvilágot látott rendeletei szabályozták. Eszerint alapvetően az 1914-ben életbe léptetett egyéni választókerületi struktúra állt vissza, s a választások lebonyolítására több szakaszban, annak függvényében került sor, hogy az ország egyes területei mikor szabadultak fel. Az 1920 februárjában összeülő nemzetgyűlésben 164 honatya foglalt helyet. A tiszántúli részeken 1920. június–július folyamán megtartott választásokat követően hozzájuk csatlakozott még 44, a baranyai térség szerb megszállás alóli felszabadulását követően, 1921 őszén pedig további 11 fő. Így ugyan a tárgyalt időszakra teljessé vált nemzetgyűlésnek 219 tagja lett, a helyzet mégsem volt ilyen egyszerű. 1920 januárjában az akkor még nyitott hovatartozású nyugat-magyarországi országgrészben is tartottak választásokat. Az 1921. október 13-án aláírt velencei megállapodással azonban a Bethlen-kormány lemondott az érintett terület nagy részéről, a Sopron és környékén megejtendő népszavazásért cserébe. Ennek következtében az Ausztriához kerülő térség három törvényhozója nem tekintette magát a továbbiakban a nemzetgyűlés tagjának, s politikai

---

³⁸⁵ Szakadás előtt a keresztény párt. 8 Órai Újság, 1922. március 7. 1.; Bethlen ma délután tárgyalt a szociáldemokratákkal. Az Újság, 1922. március 2. 2. Hallerék hivatalos jelöltjeinek névsora. Nemzeti Újság, 1922. április 23. 4. Sipos, 2013. 235.

tevékenységet sem fejtettek ki, mandátumukról azonban nem mondtak le.³⁸⁶ A dilemma feloldásaként Ambrózy-Migazzi Istvánt, Schabel Jánost és Thomas Ferencet végig szerepel az adattárban, ám előbb a KNEP oldalán, majd az április végi adatoknál már visszavonult képviselőként. A nemzetgyűlés azonban velük együtt sem lehetett teljes. 1922 elején két-két esetben elhalálozás, illetve főispáni kinevezés miatt csökkent a törvényhozás létszáma. A két főispán (Borbély-Maczky Emil és Fertsák Jenő), valamint az elhalálozott Kerekes Mihály helyét nem töltötték be, így ők csak részlegesen szerepelhetnek a névsorban. Ellenben a Rubinek Gyula január 8-ai halálával megüresedett kecskeméti kerületben megtartották az időközi választást, melyet Horváth Mihály nyert meg, így az adatbázisba már ő került be.

*1. táblázat. A nemzetgyűlés pártmegoszlása 1922 első felében*³⁸⁷

Párt	Megválasztáskor	1922. január végén	1922. február végén	1922. április végén
OKGFP/KKFPP/EP	107	95 43,5%	118 54,6%	111 51,4%
KNEP	83	51 23,4%	49 22,7%	
KNEP-többségi				30 13,9%
KNEP-kisebbségi				13 6,0%
KRSZP	3			
KRSZGP	1	1 0,4%	1 0,4%	1 0,4%
KNP	2			
KNFPP		20 9,1%	20 9,2%	20 9,2%

³⁸⁶ A t. Ház egyharmada cserélt pártot. Uj Nemzedék, 1922. jan. 22. 9.

³⁸⁷ Rövidítések jegyzéke: EP = Egységes Párt; KKFPP = Függetlenségi Kisgazda Földműves és Polgári Párt; F48-as KP = Függetlenségi 48-as Kossuth Párt; KFP = Keresztény Földműves Párt; KKFPP = Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt; KNEP = Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja; KNFPP = Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt; KNP = Keresztény Nemzeti Párt; KRSZP = Keresztény Szocialista Párt; KRSZGP = Keresztény Szociális és Gazdasági Párt; MMP = Magyarországi Munkáspárt; NDP = Nemzeti Demokrata Párt; 48-as KFPP = 48-as Kisgazda Földműves és Polgári Párt; OKGFP = Országos Kisgazda és Földműves Párt; Ptk. = pártonkívüli. Az üres rubrika azt jelenti, hogy az adott formáció nem létezett abban az időpontban, a – pedig azt, hogy akkor annak a pártnak nem volt nemzetgyűlési képviselője.

Párt	Megválasztáskor	1922. január végén	1922. február végén	1922. április végén
KFP				1 0,4%
FKFPP		8 3,6%	7 3,2%	6 2,7%
F48-as KP		1 0,4%	3 1,4%	4 1,8%
48-as KFP				9 4,1%
MMP	2	–	–	–
NDP	6	4 1,9%	4 1,8%	4 1,8%
Disszidensek		16 7,3%		
Ptk.	14	22 10,0%	14 6,5%	14 6,5%
Visszavonult				3 1,4%
Összesen	218	218	216	216

PÁRTPOLITIKAI KERETEK

Az 1920. januári választások sajátos és példátlan politikai szituáció kialakulásához vezettek. A voksolás két nagy tömörülés győzelmét hozta: A KNEP a mandátumok 45,7%-át, az Országos Kisgazda és Földműves Párt pedig 48%-át birtokolta.³⁸⁸ A nemzetgyűlés megalakulását követően koalícióra léptek egymással, így a kormányzat elsőpró méretű parlamenti többséggel rendelkezett. A két nagy párt belső kohézióját azonban erőteljesen gyengítette, hogy különböző csoportok és irányzatok együttműködésére épült, amihez társult a rendszerváltó időszak azon sajátossága, hogy a pártfegyelem csak meglehetősen laza formában érvényesült, s a különböző témák kapcsán gyakran kirobbanó viták és véleménykülönbségek kiválásokhoz vagy pártváltásokhoz vezettek.³⁸⁹ Az előbbieket fényében nem

³⁸⁸ A választásokra, az eredményekre nézve lásd: Gergely Jenő: Titkos választás és ellenforradalom – 1920. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Szerk. Földes György, Hubai László. Bp., 1999. 48–84. (továbbiakban Gergely, 1999.)

³⁸⁹ Uő: *A keresztényszocializmus Magyarországon*. Bp., 1977. 155–156. (továbbiakban Gergely, 1977.) Sipos József: A Kisgazdapárt fejlődése, struktúrája és eszmerendszere 1918–1922. In: *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Szerk. Valuch Tibor. Bp. 1995. 419–429. (továbbiakban Sipos, 1995.)

meglehető adat – a jelenséget a korabeli sajtóban is előszeretettel tették szóvá –, hogy 1922 elejére a honatyáknak csaknem egyharmada (31,6%) már nem abban a tömörülésben foglalt helyet, mint megválasztásakor. A mondottakkal összefüggésben érdemes megjegyezni, hogy a Kiszgazdapárt az 1920 nyarán megejtett tisztántúli választási eredmények fényében látszólag önmagában is többséggel bírt.³⁹⁰ Miután azonban február óta több törvényhozó is otthagya őket és pártonkívüliként politizált tovább, vagy a disszidensek táborát erősítette, ténylegesen egyetlen tömörülés sem rendelkezett annyi mandátummal, hogy önmagában is kormányt tudjon alakítani.³⁹¹

Az instabilitás értelemszerűen a politikai (erő)viszonyok átrendeződésével járt együtt, amely a két nagy kormánypártot közvetlenül is érintette. Ismert tény, hogy a KNEP 1919 októberében több keresztény irányzatú szervezet egyesülésével jött létre, ami azonban nem jelentett tényleges összeolvadást. Ennek jeleként néhányan 1920 januárjában még keresztényszocialistaként szereztek mandátumot, ők azonban – Giesswein Sándort kivéve – hamar betagozódtak a KNEP-be. Ott a pártelnöki posztot is megszerző Friedrich István azonban a választásokat követően saját régi tömörülésének a feltámasztása mellett döntött, és áprilisban – ellenzéki alapon, a saját vezetése mellett – újjáalakította a Keresztény Nemzeti Pártot. IV. Károly 1921. október végi hatalom-átvételi kísérlete kiélezte a KNEP-en belüli ellentéteket, melynek következtében a legitimizmust erőteljesebben felvállalni kívánó politikusok Andrássy Gyula vezetésével elhagyták a pártot. Utóbbiak Friedrichékkel egyesülve létrehozták a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Pártot.³⁹² A KNEP-et az előbbieken túlmenően is érték veszteségek. Többen pártonkívüliek lettek, néhányan pedig – közülük Simonyi-Semadam Sándor neve a legismertebb – a Kiszgazdapárthoz csatlakoztak.

A konzervatív tábor 1920 elején túl szervezetlen és belsőleg megosztott volt ahhoz, hogy saját párttal induljon a választásokon,

---

³⁹⁰ Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza*. Bp., 2000. I. k. 25. és 28. Eszerint a 208 helyből a párt 105-öt szerzett meg. Vö.: Gergely, 1999. 84.

³⁹¹ Vö.: Paksy, 2010. 84.

³⁹² Gergely, 1977. 154–163.

politikusaik ezért többnyire a két nagy tömörülés egyikében próbáltak elhelyezkedni. Röviddel a választások után azonban akciót indítottak a meglévő pártszerkezet gyökeresen átformálásának, illetve egy új, konzervatív jellegű kormánypártnak a létrehozása érdekében. Részben a mozgalom korlátozott hatóköre miatt, a két nagy pártból kilépők végül nem alakítottak saját szervezetet, hanem diszszidensek gyűjtőnéven egyfajta laza tömörülésben politizáltak tovább. Egy stabil, kormányképes többség megteremtése érdekében még 1920. május közepén a három csoportosulás összefogásával új pártalakulat jött létre. Az Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földműves Párt azonban inkább csak valamiféle koalícióként működött, részegységei megőrizték viszonylagos önállóságukat, 1921 februárjában pedig a királykérdéshez való viszony kapcsán kiéleződő belső ellentétek a teljes felbomláshoz vezettek. Február 10-én a Kisgazdapárt és a KNEP, majd a diszszidens csoportosulás is újjászerveződött.³⁹³

Ez az átrendeződés azonban a baloldali ellenzék helyzetére is hatással volt. Őket eredetileg két szervezet képviselte, az elsősorban budapesti polgári-értelmiségi bázissal bíró Nemzeti Demokrata Párt, valamint a paraszti-agrármunkás szavazókra építő Magyarországi Munkáspárt, de mindkettő kicsiny súllyal rendelkezett a törvényhozásban (Hat illetve két mandátum). Ugyanakkor az említett politikai válság következményeként egy kisebb csoportosulás Rassay Károly vezetésével kivált az OKGFP-ből és 1921. február 22-én saját szervezetet alapított Függetlenségi Kisgazda Földműves és Polgári Párt néven. A tömörülés azonban a kisgazdák agrárdemokrata erőinek csak egy behatárolt részét tudta magához vonzani, s végül kilenc törvényhozó erősítette a soraikat. Mellettük több kisebb párt létezett, melyek közül a bizonyos szervezeti előzményekkel rendelkező, 1921 júliusában megalakuló Függetlenségi és 48-as Kossuth Párt emelhető ki, amelynek azzal, hogy Balla Aladár Rassayéktól átült soraiba, a nemzetgyűlésben is sikerült parlamenti képviselőhez jutnia. A teljesség kedvéért persze hozzá kell tenni, hogy a Magyaror-

---

³⁹³ Paksy, 2010. 85. *Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010*. I. k. Főszerk. Vida István, Bp., 2011. 154–155. (továbbiakban Magyarországi, 2011.)

szági Szociáldemokrata Párt – annak választási bojkottja miatt – egyetlen mandátummal sem rendelkezvén parlamenten kívüli erőként politizált. A felsorolt pártok 1921. február 17-én közös baloldali ellenzék blokkot hoztak létre, az abban részt vevők azonban nem adták fel addigi szervezeti autonómiájukat.³⁹⁴ A pártpolitikai palettát tovább színesítette a pártonkívüliek csoportja, akiknek politikai orientációja meglehetősen vegyes képet mutatott.

AZ EGYSÉGES PÁRT LÉTREJÖTTE ÉS AZ ERŐVISZONYOK ÁTRENDEZŐDÉSE

Bethlen István már 1920 nyarán, első kormányfői jelölésekor célul tűzte ki maga elé egy új, többségi kormánypárt létrehozását.³⁹⁵ Terve azonban – a már említett Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földműves Párttal – csak részlegesen valósult meg és egyelőre a miniszterelnöki posztot sem sikerült megszereznie.³⁹⁶ Az erdélyi gróf 1921 áprilisi kormányalakítását követően sem tett le pártalakítási tervről, bár némileg módosított rajta. 1920 nyarán még a három szervezet³⁹⁷ fúzióját erőltette, most viszont úgy vélte, a KNEP alkothatja az új párt magját, s ehhez csatlakoznának a disszidensek, valamint a Kisgazdapárt általa használhatónak ítélt része, elsősorban az agrárius-konzervatív szárny. A források alapján úgy tűnik, hogy az első két tömörülés részéről megvolt a hajlandóság, a bizonytalansági tényező másban rejlett. A koncepció ugyanis a KNEP legitimitási miatt, akiknek a támogatását Bethlen fontosnak tartotta, nem he-

---

³⁹⁴ L Nagy Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke. A liberális polgári pártok 1919–1931.* Bp., 1980. 38.

³⁹⁵ Romsics, 1991. 108–109.

³⁹⁶ Ennek konkrét hátterére nézve lásd uo. 109.

³⁹⁷ A Kisgazdapárttól, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjáról és a disszidensekről van szó.

lyezett súlyt a gömbösista-fajvédő csoport csatlakozására,³⁹⁸ valamint hasonló volt a helyzet a demokratikus és szociális reformokat képviselő agrárdemokrata irányzattal is.³⁹⁹ Legegyértelműbben utóbbiak látták át, hogy a kormányfő terve lényegében véve a Kisgazdapárt szétverésével vagy egyfajta behódolással fog járni, ezért egyértelműen elutasították azt. Pontosabban úgy fogalmaztak, hogy fúzióról nem lehet szó, de más politikusok, pártok csatlakozását nem utasítják el. Maga Nagyatádi egy szeptember 5-ei, kalocsai pártgyűlésen így fogalmazott: „Sokan hangoztatják az egységes pártalakításnak szükségességét. Mi már megcsináltuk az Egységes Pártot, azonban sokan voltak, akik nem érezték jól magukat a mi köreinkben, kiváltak és újabb pártot alakítottak. Egyes pártok kedvéért eszméinket soha fel nem adjuk és nem engedjük magunkat beolvasztani sehova sem.”⁴⁰⁰ Bár 1921 kora őszén Bethlen egy korrupciós botrány nyomán erőteljesebb nyomás alá próbálta helyezni Nagyatádi Szabó Istvánt,⁴⁰¹ így sem sikerült elérni a párt felbomlasztását. Mellesleg nem zárható ki, hogy a kisgazdapárti politikusok maguk is átlátták, hogy politikai téren addig értékesek, amíg együtt marad a párt, hiszen az adott nemzetgyűlési erőviszonyok mellett, pusztán a KNEP-re és a disszidensekre építve nem lehetett kormányképes nemzetgyűlési többséget létrehozni. A miniszterelnök azonban egyelőre folytatta addigi tervének a megvalósítását, melynek jegyében 1921. október 21-ei pécsi beszédében újra az egyesülést szorgalmazta.⁴⁰²

A beszéd elmondásának idején zajlott le IV. Károly második sikertelen visszatérési kísérlete, ami jelentős mértékben módosította a politikai helyzetet. A királykérdés átmenetileg centrális rendezőelv-

---

³⁹⁸ Pedig egyébként Gömbösék kezdetől fogva támogatói voltak az új kormánypárt létrehozásának. Vonyó József: *Gömbös Gyula és a hatalom*. Pécs, 2018. 189–190.

³⁹⁹ Nagyatádi már június 5-én kijelentette, hogy „ez a párt nem csinálhat Egységes Pártot azokkal, akik vissza akarják hozni a Habsburgokat”. Barta, 2004. 331.

⁴⁰⁰ Uo. 331. A kérdést részletesen elemzi: Sipos, 2002. 991.

⁴⁰¹ Az úgynevezett Esküdt-ügy politikai háttérére nézve: Barta, 2004. 331., Romics, 1991. 142.

⁴⁰² Barta, 2004. 332.

vé vált, s ilyen körülmények között megvalósíthatatlannak tűnt, hogy kiscgazdapárti képviselők nagyobb számban hagynák ott a pártjukat azért, hogy egy oldalra kerüljenek a karlista táborral. Ráadásul utóbbiak a trónelfoglalási kísérlet kudarcáért elsődlegesen a kormányzót és a miniszterelnököt tartották felelősnek, így végképp irreálissá vált, hogy őket be lehessen vinni az új pártba.⁴⁰³ Bethlen ennek ellenére ragaszkodott eredeti elképzeléséhez, s hogy nagyobb nyomatókot adjon neki, december elején kihagyta Nagyatádit a kormányából. A miniszterelnök végül december végén vonta le azt a konzekvenciát, hogy elsődlegesen a Kiscgazdapártra és a disszidensekre kell építenie. December 21-én Klebelsberg Kuno társaságában megjelent a párt rendezvényén, Nagyatádi pedig ellengesztusként kijelentette, hogy nem akar egyoldalú „kiscgazda uralmat”, igaz hozzátette, hogy változatlanul csak bővítésről lehet szó. Január első felében azután a közeledés újabb megerősítést kapott.⁴⁰⁴ Az események ilyen alakulása egyébként jól igazodott az aktuális nemzetgyűlési erőviszonyokhoz. 1922. január végén a Kiscgazdapárt 95 mandátummal, illetve 43,5%-os aránnyal rendelkezett, mellyel messze a törvényhozás legerősebb tényezőjének számított. Önállóan tehát semmiképp sem alakíthatott volna kormányt, de a hön öhajtott többséghez csupán kevés kellett, ami a disszidensek és néhány pártonkívüli támogatásával könnyen megvalósíthatóvá vált.⁴⁰⁵

Valójában már csak két kérdés szorult tisztázásra. Január második felére Bethlennek lényegében véve kész elképzelése volt a választójog átalakításáról, s terveit a kiscgazda politikusok elé tárta. Amint az várható volt, antidemokratikus módosításai (különösen a vidéki nyílt választójog visszahozatala), éles kritikákat váltott ki, de a választójog kérdésében nem született mindenkire kötelező egység-

---

⁴⁰³ Andrásyék december végén egyértelműen ki is jelentették, hogy az adott körülmények között lehetetlen az egységes párt létrehozása. Sipos, 2002. 998.

⁴⁰⁴ Uo. 994–998.

⁴⁰⁵ Ebből a szempontból téves az az elemzés, amely a Kiscgazdapártot a tárgyalt időszakban a parlamenti többség birtokosaként állítja be. *Bethlen István titkos iratai*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta: Szinai Miklós, Szűcs László. Bp. 1972. 14–20.

ges álláspont. Pragmatikus nyelvre lefordítva ez azt jelentette, hogy Bethlennek nem kötötték meg a kezét a későbbiekre vonatkozóan és nyugodtan előállhatott saját reformterveivel, ennek viszont az volt az ára, hogy azok pártbéli támogatására sem nyújtottak garanciát. Eközben a kormányfő saját pozícióját erősítendő továbbra is az egysülést szorgalmazta. Ezt az agrárius-konzervatívok, ahogy korábban, úgy most is készek lettek volna elfogadni, de végül Nagyatádi, már tárgyalt álláspontja győzött, amit Bethlenék és a disszidensek kénytelen-kelletlen, de tudomásul vettek. A konkrét előkészületek jegyében január 25-én olyan határozat született, hogy a párt Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Pártra módosítja a nevét,⁴⁰⁶ majd január 30-án egyértelművé vált, hogy formálisan nem fúzió lesz, hanem csatlakozás.⁴⁰⁷

A belépések végül túlnyomórészt február 2-án megtörténtek, s ezzel elindult a párt átformálásának folyamata. A képviselők párt-hovatartozása alapján jól feltérképezhető, pontosan hogyan is állt össze az új tömörülés. A csatlakozók gerincét a Klebelsberg Kuno vezette disszidensek alkották, igaz, pontos számukat nem könnyű meghatározni, hiszen a tagságról nem vezettek formális nyilvántartást, és más pártokhoz hasonlóan az ő esetükben is zajlott bizonyos fluktuáció. Így például Pallavicini György ekkor már apósa, Andrásy Gyula oldalán folytatott ellenzéki tevékenységet, Teleki Pált pedig 1921 februárja, a már tárgyalt kormányzati blokk szétesése után a közvélemény nem disszidensnek, hanem pártonkívülinek tekintette. Bár a 16 disszidensből 14 követte a miniszterelnököt a Kisgazdapártba, a bethlenista konzervatív tábor nem volt egyenlő velük. A kormányfőnek több híve maradt a pártonkívüliek között, sőt korábban ő maga is ide és nem a disszidensekhez tartozott.⁴⁰⁸ Bizonyos politikai körökben eredetileg ugyan számoltak aze-

---

⁴⁰⁶ Sipos, 2013. 187–188.

⁴⁰⁷ Sipos, 2002. 1017–1027.

⁴⁰⁸ Bethlen István az első nemzetgyűlésben pártonkívüliként politizált és nem a disszidensek vezetőjeként. Romsics, 1991. 114. Vö. *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Szerk. Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc, Bp., 2003. 58.

hetőséggel, hogy több KNEP politikus is csatlakozni fog az új tömörüléshez, a remények azonban (egy kivétellel) nem váltak valóra. Itt persze szükséges pontosítanunk, ugyanis valóban számos keresztény párti honatya kötött ki az Egységes Párt oldalán, ők azonban nem ekkor, hanem korábban hagyták ott eredeti táborukat és mentek át a kisgazdákhoz. Végeredményben 14 disszidens, 9 pártönkívüli és 1 KNEP politikus növelte a Kisgazdapártot. Mivel utóbbit kétfős veszteség is érte, február végére a tömörülésnek 118 tagja lett a nemzetgyűlésben, ami elsöprő fölényt ugyan nem, de egyértelmű többséget jelentett: parlamenti bázisuk aránya 43,5%-ról 54,6%-ra nőtt.

Az Egységes Párt megalakulása, annak várható politikája – összefüggésben az első nemzetgyűlés működésének berekesztésével és az új választásokra való felkészüléssel – további átalakulást hozott magával. Bethlennel, az egységes párti képviselőjelöltek kiválasztásával, illetve szélesebb értelemben véve a konzervatívok előretörésével elégedetlen kisgazdák egy kisebb csoportja április 11-én új, agrárdemokrata arculatú pártot alapított.⁴⁰⁹ Bár a csoportosulás némi konkurenciát jelentett a kormánypártnak, annak helyzetét korántsem tudta megrendíteni, tekintve, hogy a 48-as Kisgazda Földmíves és Polgári Párt csupán korlátozott bázissal, ill. 9 képviselővel rendelkezett.

A Bethlenhez való viszony a KNEP-et is tovább erodálta. 1921 végén képviselőik egy része Huszár Károly és Ernst Sándor vezetésével még mindig szívesen részt vett volna a tervezett párfúzióba, ám az a radikális legitimista szárny ellenállása miatt megvalósíthatatlannak bizonyult. Bethlen le is vonta a konzekvenciát és a továbbiakban már KNEP nélküli megoldásban gondolkodott. Valószínűleg nem szándékolt módon, de Bethlennek egy másik lépése is a két fél távolodását erősítette. A keresztény tábor 1919 után tömegszervezetként kívánt részt venni a politikai életben, melyhez az is hozzátartozott volna, hogy a városi munkásság számottevő részét is integrálják. A miniszterelnök azonban különböző okok miatt konszolidációs politikája lényeges elemének tartotta az MSZDP legális működésének az elismerését, s közvetett módon annak tudomásul

---

⁴⁰⁹ Sipos, 2010. 136–142.

vételét, hogy a munkásság széles rétegei a szociáldemokrácia vonzásában maradnak.⁴¹⁰ Az eredmény – mint közismert – egy 1921. december 22-én megkötött titkos megállapodás lett, ami utóbb Bethlen–Peyer paktumként vált ismertté.⁴¹¹

Azután, hogy Bethlenék 1921 végére immár a keresztény oldal nélküli kormányzópártban gondolkodtak, végképp nem volt olyan tényező, ami a karlistáknak a pártban maradása mellett szólt volna. Andrássy és Friedrich kézfogása, s az új tömörülés január 16-ai létrejötte, amint már szó volt róla, elvezetett ugyan egy új ellenzéki párt létrehozásához, ám számos szakmunkában előforduló állítással ellentétben a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt 30 helyett⁴¹² csupán 20 mandátummal rendelkezett, ami igencsak messze állt attól, hogy meghatározó szerephez juthasson a parlamentben. Bár ekkor még nem következett be szétesés, a KNEP, amelyet már korábban is több tagja elhagyott, a Kisgazdapárthoz viszonyítva egyértelműen hátrányba került. Persze a képviselői helyek 23–24%-ának birtoklásával még így a nemzetgyűlés második legnagyobb erejének számított. Úgy tűnik, mivel a nemzetgyűlési többséget február elején a már tárgyalt belépésekkel sikerült biztosítani, keresztény párti politikusok nagyobb számú csatlakozására már nem volt szükség. Ezért Bethlen, ha szívesen is vett volna ilyen irányú mozgalmat, konkrét lépéseket nem tett a kieroszakolása érdekében.

A nagy törés március elején következett be azzal, hogy a belső ellentétek nyílt szakadáshoz vezettek. A kortársak és a szakirodalom által KNEP-többséginek nevezett csoport – erőteljes konzervatív arcuculattal – megmaradt kormánytámogatónak, míg a KNEP-kisebbségi tömörülés ellenzéki politizálásba kezdett. A teljesség kedvéért hozzá kell tenni, hogy a baloldalon is némi átrendeződés következett be, melynek következtében a Rassay Károly vezette csoport pozíciója gyengült, míg a Függetlenségi 48-as Kossuth Párté valame-

---

⁴¹⁰ Gergely Jenő: *Kereszténypártok 1919–1944: hatalom és egyház között.* = *Társadalmi Szemle*, 1991. 8–9. sz. 134.

⁴¹¹ Ennek részleteire nézve: Sipos Péter: *Legális és illegális munkásmozgalom (1919–1944).* Bp., 1988. 65–68.

⁴¹² Gergely, 1977. 163. Magyarország, 2011. 186.

lyest erősödött. Ám a tárgyalat folyamatok a nemzetgyűlés további működése esetén sem eredményezték volna a stabil többség elvesztését. Az Egységes Párthoz ugyanis az elégedetlenkedők kiválása után is törvényhozóknak 51,4% tartozott, melyet a KNEP-többségi szerveződés hívei (13,9%) tovább erősítettek. Kérdés persze, hogy milyen tétje volt/lehetett a pártpolitikai erőviszonyok illetően átrendeződésének a politikai élet résztvevői és különösen Bethlen István miniszterelnök számára, jóllehet tagadhatatlan, hogy mint látni fogjuk – az adott körülmények 1922 elején bizonyos fokig behatárolt alternatívákat kínáltak.

A KNEP mandátumvesztése majd széthullása 1922 első felében kiteljesedett, amin érdemben az sem segített, hogy az Andrássy-Friedrich párt Bethlenéket tekintette a fő ellenfélnek és kész volt együttműködni a különféle KNEP-csoportokkal. A nehézségeket tovább növelte, hogy a következő választásokon számítani lehetett a szociáldemokraták indulására, amint utóbb ténylegesen bekövetkezett. Az 1922 május–júniusában lebonyolított voksolás adatai azt mutatják, hogy az MSZDP túlnyomórészt a városi körzetekben ért el sikereket és elsősorban a keresztény pártok számára jelentett konkurenciát. Így aligha tűnhet reálisnak az a feltételezés, miszerint adottak lettek volna egy kétpárti (keresztény-kisgazda) váltógazdaság kialakulásának feltételei. Azzal egyébként valóban számolni lehetett, hogy a következő választások a baloldali irányzatok – különösen a szociáldemokraták – megerősödését hozzák, ők azonban még egy teljesen titkos voksolás során sem lettek volna egyedül kormányképesek, szövetségesként pedig gyakorlatilag csak egymásra számíthattak. Jellemző módon az MSZDP maga is lényegében véve ellenzéki szerepre készült.

Amint korábban már szó esett róla, konzervatív politikusok 1920 májusában kísérletet tettek egy új kormánypárt létrehozására. Az akció eredeti szándékait tekintve kudarcot vallott, illetve annyi eredménye mégis lett, hogy egyértelművé vált: a nemzetgyűlés két nagy tömörülése külön-külön nem elegendő a kormányképes többség biztosításához. Bethlen azon elképzelése, melyet miniszterelnöksége első időszakában szeretett volna megvalósítani, a parlamenti arányok alapján elvileg lehetséges volt. 1921 első felében, az

akkor még 208 tagú testületben a KNEP 59 hellyel rendelkezett, mellette 22 disszidenssel illetve pártonkívülivel lehet számolni,⁴¹³ míg a Kisgazdapárt konzervatív-agrárius szárnya nagyjából 43 törvényhozót számlált.⁴¹⁴ Mellesleg utóbbiak nélkül ekkor sem lehetett volna egy új, többséggel bíró kormányzópártot létrehozni.

A kisgazdapártiak azonban 1921. október végéig sem hagyták ott tömegesen a pártjukat, utána pedig – a királykérdés kiéleződése közepette – végképp nehezen lehetett effélet feltételezni a tagokról, akik nélkül szó sem lehetett többségről. Igaz, Bethlen IV. Károly második visszatérését követően, majd 1922 tavaszán ismételten megpróbálta felvenni a kapcsolatot a radikális legitimistákkal,⁴¹⁵ ám szorosabb együttműködésre utóbbiak pozitív visszajelzése esetén sem lett volna komoly esély. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a kiráypárti politikusok viszonya Horthyval látványosan megromlott, amit számos, a kormányzónak címzett nyílt politikai támadás is kifejezésre juttatott.⁴¹⁶ Az pedig már az irreális bűvészmutatványok közé tartozott volna, hogy Bethlen egyszerre tartsa meg a kormányzó bizalmát és állítsa helyre a jó viszonyt Andrásyékkel. Bethlen így módosításra kényszerült, melynek következtében terveiben egy KNEP-nélküli kormányzópárt létrehozása került előtérbe. Mellesleg Andrásyék kiválása után még jobban leértékelődött a KNEP súlya, hiszen 1922. január végén a mandátumoknak már csupán 23,4%-át birtokolták. A mondottak egyúttal azt jelentik, hogy a Kisgazdapárt immár megkerülhetetlen tényezővé vált. Utóbbi persze 15 baloldali politikus támogatásával egymaga is többséget alkothatt volna, ám ez pusztán matematikai lehetőséget jelentett. Az OKGFP-ben helyet foglaló konzervatívok és szélsőjobboldaliak ugyanis semmiképp nem mentek volna bele egy, a Nemzeti Demokrata Pártot, a Kos-

---

⁴¹³ Ebben az esetben nem az 1921-es adatokat, hanem a később ténylegesen Bethlen-pártiakat vettük figyelembe.

⁴¹⁴ Sipos, 1995. 423.

⁴¹⁵ Romsics, 1991. 142., Sipos, 2013. 187–246., Sipos József: A Bethlen-kormány és az 1922-es választások előkészítése. In: *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve*, LVII. évfolyam, Főszerk. Bene János, Nyíregyháza, 2015. 257–258.

⁴¹⁶ Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Bp., 2011. 106–107., Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Bp., 2015. 315–316. (továbbiakban Püski, 2015.)

suth-pártot, Rassayékat és néhány liberális pártonkívülit magába foglaló koalícióba, s ilyen lehetőség nemcsak ekkor, hanem korábban, az első nemzetgyűlés egész ciklusa alatt sem került szóba.⁴¹⁷

A pártpolitikai erőviszonyok fenti alakulása így egyértelműen Bethlennek kedvezett. Ellenzéki oldalon a meglehetősen nagy tagoltság miatt egyetlen tömörülés sem tudott számottevő erőt szembeállítani a kormányzattal, illetve pártjával, s annak sincs nyoma, hogy a baloldali és keresztény ellenzéki irányzatok valamiféle Bethlen-ellenes alapú, szélesebb összefogásra törekedtek volna. Ami pedig a Kisgazdapártot illeti, annak belső megosztottsága szintén a miniszterelnök malmára hajtotta a vizet.

Az adott szituációból tehát egy olyan tömörülés kialakulása következett, amely a Kisgazdapártra és bizonyos konzervatív erőkre épül. Ha azonban pusztán az aktuális nemzetgyűlési legitimáció oldalról nézzük a helyzetet, akkor nem volt elkerülhetetlen az Egységes Párt megalakítása, hiszen a Kisgazdapárt a KNEP, vagy csak a KNEP-többségi csoportosulás, a disszidensek és egyes pártonkívüliek koalíciója is elegendő háttérrel nyújtott volna a kormányzáshoz a nemzetgyűlés hátralévő, rövid idejében. Ám itt lép képbe a történelmi szubjektum szerepe. Bethlen tisztában volt azzal, hogy egy ilyen forgatókönyv semmi jóval nem kecsegtet a számára. A következő választáson – stabil párháttér nélkül – bekövetkezhet a konzervatív tábor marginalizálódása, kormányának pozíciója pedig teljesen instabillá válik, vagy egyszerűen alárendelődik a pártok, és az azokat alkotó érdekcsoportok akaratának.⁴¹⁸ A kormányfő a nagyobbik rossz elkerülése érdekében vállalta a csatlakozást a Kisgazdapárthoz. Tisztában volt azzal, hogy a létrejött Egységes Párt is összetett és heterogén képződmény, amelyet – a parlamenti erőviszonyokkal párhuzamosan – belülről lehet és kell átalakítani.

---

⁴¹⁷ Az 1920–1922 közötti eseményektől túlságosan messzire vezetne annak elemzése, milyen lehetőségeket kínált volna az a szituáció, ha a szociáldemokrata párt rész vesz a nemzetgyűlési választásokon, és politikusai is ott ülnek a törvényhozás padsoraiban.

⁴¹⁸ Sipos Balázs az 1920–22 közötti időszak egyik legfőbb ismervének azt tartotta, hogy „a törvényhozás, a képviselők többsége ekkor 'diktálni' tudott a miniszterelnöknek”. Sipos Balázs, 2011. 145.

Kérdés azonban, hogy Bethlen gondolatmenete mennyire tekinthető megalapozottnak, illetve az esetleges politikai válsághelyzet, az instabil kormányzás elkerülése érdekében valóban nem volt más út a számára. Ideológia-hatalmi oldalról nézve persze nem volt, ugyanis az 1920-as évek elején kialakuló tömegpolitikai helyzet azzal fenyegetett – az első nemzetgyűlési választások eredményei által megerősítve –, hogy az egyébként is megosztott konzervatív tábor perifériára szorul más irányzatokkal szemben, melyek nagyobb társadalmi-mozgósító potenciállal bírtak.

Az persze tagadhatatlan, hogy az első nemzetgyűlés számos fontos alkotmányjogi kérdést részben nem tudott, részben nem akart rendezni, ide sorolva a vidéki önkormányzatok szerkezetének átalakítását, a második kamara létrehozását, az új házszabályok megalkotását és főként a választójogi reform törvényesítését. Az is bizonyítható, hogy a parlamenti ülések nagy része valóban meddő politikai harcokkal, személyeskedő küzdelmekkel telt el.⁴¹⁹ Amikor azonban Bethlen utóbb saját politikáját igazolandó az első nemzetgyűlést keményen kritizáló értékelést fogalmazott meg,⁴²⁰ bizonyos fokig egyszerűsítő és torzító helyzetértékelést adott. Az 1920–1922 közötti időszak története mindenekelőtt azt mutatja, hogy csak azok az ügyek bizonyultak eredményeseknek – példa erre a kormányzói jogkör kiterjesztése 1920 késő nyarán –, amelyekben a reformok mögött határozott és következetes kormányzati támogatás állt. Ennek híján szépen süllyesztőbe kerültek Ferdinandy Gyula közigazgatási javaslatai, a felsőház felállításáról és különösen a választójogról szóló reformelképzelések pedig eleve túl későn kerültek a törvényhozás elé. Az első nemzetgyűlés tehát komoly hiányosságai ellenére sem tekinthető szimplán zsákutcának.

Ami az újdonsült Egységes Pártot illeti, az persze biztosan nem tudható, hogy efféle heterogén összetételű szerveződés mennyire vált volna akár középtávon is működőképesé, számos tényező azt mutatja azonban, hogy egy ilyen irányvonal nem feltétlenül tekinthető kudarcra ítéltnek. Mindenekelőtt a már említett választójog

---

⁴¹⁹ Püski, 2015. 437–440.

⁴²⁰ *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. II. kötet, Budapest, 1933. 321.

esetében, annak mértékét illetően tagadhatatlanul nagyfokú heterogenitás mutatkozott a törvényhozók körében. A teljes körű titkos voksolás fenntartása viszont kedvező alapot biztosított volna ahhoz, hogy sikerüljön szélesebb körű konszenzust kialakítani. Ezt még olyan konzervatívok is elfogadhatónak tartották, mint a Kisgazdapárt éppen a tárgyalt időszakban elhunyt egyik prominens alakja, Rubinek Gyula vagy a kormányfő lojális támogatójának számító Klebelsberg Kuno. 1922. január végén maga Bethlen is úgy látta, hogy „a kisgazda és polgári párt nagy része a titkos szavazás mellett van”.⁴²¹ Valójában tehát rövid távon inkább Bethlen élezte a feszültséget saját pártjában azzal, hogy ragaszkodott a nyílt szavazás visszahozatalához és szándékosan inkább arra épített, hogy a nemzetgyűlés ne tudjon döntést hozni, szabad kezet biztosítva ezzel saját elképzelései megvalósításához.⁴²² Kétséges Bethlen érvelésének az a része is, hogy a választójog antidemokratikus átalakítása elengedhetetlennek bizonyult a kormánytöbbség biztosítása oldaláról nézve. Leginkább azért, mert – adatainkra hivatkozva – a nemzetgyűlési képviselők többsége eleve az Egységes Párt mögött állt, ráadásul a KNEP-többségi szerveződés politikusaival megtámogatva. Ami pedig a következő választást illeti, a szociáldemokraták – amint arról szó esett – inkább a keresztény tábornak jelentettek nagy kihívást, vidéken megvolt az esélye annak, hogy – elsősorban Nagyatádiék paraszti bázisára építve – többséget szerezzen a kormánypárt.

Mint látjuk, rövid távon a parlamenti választásokon való jó szereplés reménye összetartó erőt jelenthetett a párt számára.⁴²³ Újabb

---

⁴²¹ Ruszoly, 1974. 46., Püski Levente: Választási rendszer és parlamentarizmus a Horthy-korszakban. In. *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác, Bp., 2009. 90.

⁴²² Képes György: A szociáldemokraták és a választójog kérdése a két világháború közötti korszakban. In. *A közjogi provizórium (1920–1944) időszakának alkotmányos berendezkedése* I. Szerk. Schweitzer Gábor, Szabó István, Bp., 2016. 25–30.

⁴²³ Mi történik abban az esetben, ha ez a választási siker nem következik be, pontosabban egy olyan szituáció alakul ki, amikor egyetlen pártnak, illetve tömörülésnek sem lesz egyértelmű többsége? Ez már végképp a feltételezések világa, de valószínűsíthetően előbb-utóbb olyan körülményekhez vezetett volna, ame-

kérdésként merül fel, hogy egy esetleges választási siker ígéretere alapozva vajon meddig maradna fenntartható a különféle csoportok és irányzatok együttműködése. A gömbösista szárny egyértelműen bizonytalansági tényezőt jelentett és később valóban kenyértörésre került sor a kormányfő és közöttük. 1922-ben azonban erről még csak mint potenciális veszélyforrásról lehetett szó. Gömbösék mozgásterét a királykérdés kiéleződése ugyancsak behatárolta és nem kerülhetett szóba szorosabb együttműködés a keresztény oldal radikális, antiszemita politikusaival sem, sőt utóbbiak erőteljesen marginalizálódtak.⁴²⁴ Más a helyzet a döntően Nagyatádi körül tömörülő agrárdemokrata szárnnyal. Velük a feszültséget az is tompította volna, ha nem kerül sor a választójog gyökeres átformálására. Igaz, az ő elégedetlenségüket fokozta, hogy az 1920-ban elfogadott földreformot szűk körűnek ítélték, s az a tény is, hogy Bethlen miniszterelnökként jó darabig semmit sem tett a reform tényleges megvalósítása érdekében. 1924-ben azonban, amikor Nagyatádiéknak a formálódó ellenzéki szövetséghez történő esetleges csatlakozása a kormánybuktatás veszélyét hordozta, már gyorsan és erélyesen keresztül tudta vinni a fölosztás valamelyest való kiszélesítését és végrehajtásának felgyorsítását. Az pedig már csak adalék mindehhez, hogy személy szerint Nagyatádi 1922-től egészen haláláig elsődlegesen a Bethlennel való együttműködés kereteiben gondolkodott. Az események végeredményben azt mutatják, hogy az agrárdemokrata szárny kész volt társulni valamiféle evolutív földbirtokpolitikához, s ez a kérdés inkább csak nagyobb időtávlatban válhatott volna komolyabb feszültségforrássá. Konfrontációra sokkal inkább a vidéki közigazgatás helyzete adhatott volna okot, tekintve, hogy az önkormányzatok demokratizálásának ügyét sokáig aligha lehetett volna halogatni.

---

lyek közt Horthy vagy őt felhasználva bizonyos politikai csoportok valamiféle diktatúra révén kívánják biztosítani az állami élet stabilitását.

⁴²⁴ Többek között Huber János, Fangler Béla, Szmrecsányi György és különösen Budaváry László nem tudták megtalálni a helyüket 1922 első felének átalakuló politikai erőviszonyai között. Hová tűntek a kurzus nagyságai. Pesti Napló, 1924. december 28. 11.

LEHETŐSÉGEK – ALTERNATÍVÁK

A fenti fejtegetésekből kitűnik, hogy nem kívánunk a determinizmus álláspontjára helyezkedni, ezért a végkifejlet egyfélesége nem vonja magával az alternatívák vizsgálatának elutasítását. Elismerve a lehetőségek korlátozottságát, az első nemzetgyűlés végén kialakuló erőviszonyokból kiindulva 1922-ben nem zárható ki egy olyan kormánypolitika megvalósításának a lehetősége sem, amely a meglévő Kisgazdapártra, illetve az agrárdemokraták és bizonyos konzervatív csoportok együttműködésére épített volna. Bethlen azonban nem csupán egyensúlyozásra és kompromisszumkeresésre, hanem egyértelmű győzelemre is törekedett, s az Egységes Párt létrejötte mögött a kormányzóhatóság szempontja mellett/helyett konzekvensen végiggondolt hatalmi érdekek, illetve azokhoz szorosan illeszkedő kormányzati rendszer megteremtésének igényei húzódtak meg. Az akkori körülmények erre az alternatívára (is) lehetőséget kínáltak, sőt utóbbi vált realitássá, ami azt is magába foglalta, hogy Nagyatádit, illetve csoportját teljesen marginális pozícióba szorítják a párton belül. Ebben nagy szerepet játszott, hogy a Nagyatádi vezette (a korábbi agrárdemokrata vonalat valamelyest az Egységes Pártban is őrizni próbáló) csoportnak – a régió más országaitól eltérően – volt egy gyenge pontja: nem volt olyan társadalmi intézményi-egyesületi háttere, amely erősíthette/stabilizálhatta volna politikai jelenlétét.⁴²⁵ Végeredményben a kormányfő a számára kedvező szituáció felismerésével, valamint tudatos és következetes kihasználásával át tudta alakítani az Egységes Pártot és – főleg a választójog antidemokratikus módosítására építve – a nemzetgyűlési erőviszonyokat,⁴²⁶ aminek eredményeképp az évtized közepére immár valóban a személye iránt lojális, dominánsan konzervatív pártot tudhatott maga mögött.

---

⁴²⁵ Bódy Zsombor: A parasztság a tömegpolitika korszakában. Egyesületek, pártok, szövetkezetek a vidéki Ausztriában. In. *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Szerk. Czoch Gábor, Horváth Gergely Krisztián, Pozsgai Péter, Bp., 2008. 21–22.

⁴²⁶ Romsics, 1991. 173–174.

FÜGGELÉK

*Nemzetgyűlési képviselők pártállása 1922 első felében*⁴²⁷

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Ambrózy-Migazzi István	KNEP	KNEP?	KNEP?	visszavonult
Andaházi-Kasnya Béla	MMP	FKFPP	FKFPP	FKFPP
Andrássy Gyula	Ptk.	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Apponyi Albert	Ptk.	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Avarfy Elek	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi
Áment Ferenc	KNEP	KNEP?	KNEP?	KNEP-kisebbségi?
Balla Aladár	OKGFP	F48-as KP	F48-as KP	F48-asKP
Bárány Imre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Bárczy István	NDP	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Barla Szabó József	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Bartos János	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Baumann Emil	Ptk.	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Benárd Ágoston	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Bencze Gábor	OKGFP	KKFPP	EP	48-asKFPP
Benedek János	NDP	NDP	NDP	NDP
Beniczky Ödön	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Benkő Gábor	KNP	KKFPP	EP	48-asKFPP
Berki Gyula	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Bernáth Béla	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Bernolák Nándor	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Bethlen István	Ptk.	Ptk.	EP	EP
Birtha József	KNEP	KNEP	KNEP	EP

⁴²⁷ Egyrészt adataink ellenőrizhetősége, másrészt a későbbi pontosítás lehetősége miatt személyekre lebontva is közöljük az első nemzetgyűlés pártpolitikai tagolódását. Az esetleges bizonytalanságokat külön is jelezve (?). A rövidítésjegyzéket lásd 16. jegyz.

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Bleyer Jakab	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Bodor György	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Bodó János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Borbély-Maczkó Emil	OKGFP	disszidens	febr. 17. főispáni kinevezés	-----
Borgulya Pál	OKGFP	KKFPP	EP	48-as KFP
Bottlik József	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Bozsik Pál	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Bródy Ernő	NDP	NDP	NDP	NDP
Budaváry László	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi?
Csernus Mihály	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi
Cserti József	OKGFP	FKFPP	FKFPP	FKFPP
Csizmadia Sándor	MMP	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Csontos Imre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Csukás Endre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Czakó János	KRSZP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi?
Czeglédy Endre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Czettler Jenő	OKGFP	disszidens	Ptk.	Ptk.
Dánér Béla	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Dinich Vidor	KNP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Dömötör Mihály	KNEP	KKFPP	EP	EP
Draxler János	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Drozdy Győző	OKGFP	FKFPP	FKFPP	FKFPP
Dvortsák Győző	Ptk.	KNEP	KNEP	KNEP-többségi?
Eberhardt Antal	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Erekly Károly	KNEP	Ptk.	EP	EP
Ernszt Sándor	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Erődy-Harrach Béla	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Fábián István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Fangler Béla	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Fáy Gyula	OKGFP	disszidens	EP	EP

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Ferdinandy Gyula	OKGFP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Fertsák Jenő	KNEP	KNEP	febr. 2. főispáni kinevezés	-----
Friedrich István	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Forgács Miklós	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Frühwirt Mátyás	KRSZP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Gaal Endre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Gaal Gaszton	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Gerencsér István	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP kisebbségi
Giesswein Sándor	KRSZGP	KRSZGP	KRSZGP	ptk.
Gosmann Márton	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Gömbös Gyula	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Grieger Miklós	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP kisebbségi
Gunda Jenő	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Gyömörey György	KNEP	disszidens	EP	EP
Hadházy Zsigmond	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Haypál István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Haller István	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP kisebbségi
Haller József	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP kisebbségi
Hegedüs György	OKGFP	Ptk.	Ptk.	KFP
Hegyeshalmy Lajos	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Hencz Károly	KNEP	KKFPP	EP	EP
Henzer István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Hermann Miksa	KNEP	disszidens	EP	EP
Héjj Imre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Hir György	OKGFP	KKFPP	EP	EP

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Homonnay Tivadar	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Hornyánszky Zoltán	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Horváth Mihály	F48-as KP	-----	F48-as KP	F48-as KP
Huber János	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Huszár Elemér	OKGFP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Huszár Károly	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP többségi
Iklódy-Szabó János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Janka Károly	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Javós Antal	OKGFP	KKFPP	EP	EP?
Jármy József	Ptk.	Ptk.	EP	EP
Karafiáth Jenő	KNEP	disszidens	EP	EP
Kardos Noé	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Katona Imre	OKGFP	FKFPP	FKFPP	F48-as KP
Kállay András	Ptk.	Ptk.	Ptk.	Ptk?
Kálmán István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kenéz Béla	KNEP	disszidens	EP	EP
Kerekes Mihály	OKGFP	FKFPP	-- meghalt febr. 10.	-----
Kerese György	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kiss Ferenc	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kiss György	Ptk.	KKFPP	EP	EP
Kiss Menyhért	Ptk.	KKFPP	EP	ptk.
Klebelsberg Kuno	KNEP	disszidens	EP	EP
Kolozsi Endre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kolozsvári Kiss István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kontra Aladár	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Korányi Frigyes	OKGFP	disszidens	EP	EP
Koszó István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kovács Emil	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Cs. Kovács István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kovács J. István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kóródi Katona János	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi
Könyves Lajos	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kuna P. András	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Kutkafalvy Miklós	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi
Láng János	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Legeza Pál	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi?
Letenyei Pál	OKGFP	KKFPP	EP	48-as KFPP
Lingauer Albin	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Lipták Pál	KNEP	KKFPP	EP	EP
Lovász János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Lukovich Aladár	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Madarász Zsigmond	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Magyar Kázmér	OKGFP	disszidens	EP	EP
Mahunka Imre	KNEP	ptk.	EP	EP
Mayer János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Mándy Sámuel	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Mátéffy Viktor	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Meskó Zoltán	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Méhely Kálmán	Ptk.	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Mikovényi Jenő	KNEP	disszidens	EP	EP
Milcsevics János	OKGFP	KKFPP	F48-as KP	F48-as KP
Milotay István	KNEP	Ptk?	Ptk?	Ptk?
Moser Ernő	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Muszti István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Nagy János/egri	KNEP	disszidens	EP	EP
Nagy János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Nagy Pál	OKGFP	KKFPP	EP	48-as KFPP

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Nagyatádi Szabó István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Négyesy László	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Nitzsch Mátyás	OKGFP	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Nyéki József	OKGFP	KKFPP	EP	48-as KFPP
Oláh Dániel	KRSZP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Orbók Attila	Ptk.	KKFPP	EP	EP?
Örffy Imre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Paczek Géza	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Pákozdi András	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Pálffy Dániel	KNEP	Ptk.	EP	EP
Pallavicini György	OKGFP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Pástor József	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Patacsi Dénes	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Pekár Gyula	KNEP	KNEP	KNEP	EP
Perlaki György	OKGFP	KKFPP	EP	EP
K Pethes László	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Plósz István	OKGFP	KKFPP	EP	48-as KFPP
Prakatur Tamás	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Prohászka Ottokár	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Pröhle Vilmos	KNEP	Ptk.	EP	EP
Putnoky Móric	OKGFP	disszidens	EP	EP
Ráday Gedeon	Ptk.	Ptk.	EP	EP
Rakovszky István	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Rassay Károly	KNEP	FKFPP	FKFPP	FKFPP
Reischl Richárd	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Renczes János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Róbert Emil	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Rubinek István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Rupert Rezső	OKGFP	FKFPP	FKFPP	FKFPP
Rupprecht Olivér	KNEP	disszidens	EP	EP

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Sallay János	KNEP	disszidens	EP	EP
Schábel János	KNEP	KNEP	KNEP	visszavonult
Sándor Pál	NDP	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Schandl Károly	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Schieszl Henrik	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
K Schriffert Ferenc	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Slachta Margit	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi
Scholtz Ödön	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Sigray Antal	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Simon János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Simonyi-Semadam Sándor	KNEP	KKFPP	EP	EP
Sokorópátkai Szabó István	OGFKP	KKFPP	EP	EP
Somogyi István	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Sréter István	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Szabó Balázs	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Szabó Gy János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Szabó József	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi
Szabó József/Bihar	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Szabó Zoltán	Ptk.	KKFPP	EP	EP
Szabóky Jenő	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Szalánczy József	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Szádeczky-Kardoss Lajos	KNEP	KNEP	EP	EP
Szentimrey Ákos	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Széchenyi Viktor	OKGFP	Ptk.	EP	EP
Szilágyi Lajos	OKGFP	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Sziráki Pál	OKGFP	KKFPP	EP	48-as KFP
Sziji Bálint	OKGFP	KKFPP	EP	EP

Név	Megválasztáskor	1922. január vége	1922. február közepe	1922. április vége
Szmrecsányi György	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Szterényi József	Ptk.	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Szűcs Dezső	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Tankovics János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Tarányi Ferenc	KNEP	disszidens	EP	EP
Tasnádi Kovács József	KNP	Ptk.	EP	EP
Taszler Béla	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Teleki Pál	KNEP	Ptk.	Ptk.	Ptk.
Temesváry Imre	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Thomas Ferenc	KNEP	KNEP	KNEP	visszavonult
Tomcsányi Vilmos Pál	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Tomori Jenő	OKGFP	FKFPP	FKFPP	FKFPP
Turi Béla	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Ugron Gábor	NDP	NDP	NDP	NDP
Ujváry Géza	KNEP	KNEP!	KNEP!	EP!
Usetty István	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Vasadi Balogh György	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Vass József	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-többségi
Vázsonyi Vilmos	NDP	NDP	NDP	NDP
Vedlik Béla	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Vértés Vilmos István	OKGFP	KKFPP	EP	48-as KFPF
Virter László	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Wagandt Antal	KNEP	KNEP	KNEP	KNEP-kisebbségi
Weber János	OKGFP	KKFPP	EP	EP
Weiss Konrád	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Windischgraetz Lajos	KNEP	KNFPP	KNFPP	KNFPP
Zákány Gyula	KNEP	KNFPP?	KNFPP?	KNFPP?
Zeőke Antal	OKGFP	KKFPP	EP	EP

A VILÁGHÁBORÚS EMLÉKEZÉS REPREZENTATÍV SZEMÉLYISÉGE A HORTHY-KORSZAKBAN: HABSBURG JÓZSEF FŐHERCEG⁴²⁸

A Tanácsköztársaság bukását követően egy új politikai vezetőréteg került előtérbe, melynek sorait a Habsburg család magyarországi ágát képviselő József főherceg is erősítette. Ismert tény, hogy 1919 augusztusában – még 1918. október végén elnyert, királyi megbízottí, homo regiusi posztját felhasználva –, formailag ő adott megbízást Friedrich Istvánnak a kormányalakításra, ilyenformán személye – ellenforradalmi alapon – egyfajta folytonosságot képviselt a történelmi és az új magyar állam között. Nemzetközi nyomásra hamar lemondásra és visszavonulásra kényszerült, ami politikai karrierjének a végét jelentette. Ez a visszahúzódás azonban nem lett tartós, illetve csak részlegesnek tekinthető, s az 1920-as évek közepére már a társadalmi élet egyik elismert és tekintélyes személyiségének számított. Aktivizálódása szoros összefüggésben állt azzal az emlékezetpolitikával, amely az első világháború kapcsán a korabeli közéletben kialakult, s melyben József főhercegnek fontos szerep jutott.

1914-ben szembesült először a magyar társadalom a modern, industrializált tömegháború pusztításaival, borzalmas hatásaival. Ennek élménye vezetett el oda, hogy a Tisza István vezette kormány 1917 elején törvényjavaslatot terjesztett elő, amely a háborúban elesettekről történő megemlékezés fontosságát, a tiszteletadásnak emlékművek formájában történő megjelenítését írta elő.⁴²⁹ Az elképze-

---

⁴²⁸ A tanulmány a K 83521 számú OTKA pályázat (Műveltség és társadalmi szerepek: az arisztokraták a 17–20. századi Magyarországon) keretében készült.

⁴²⁹ Képviselőházi Irományok (továbbiakban KI) 1910–1918. LVI. k. 92–94. Az indoklás úgy fogalmazott, hogy a „most folyó háború a résztvevők száma, va-

lést a törvényhozásban helyet foglaló pártok vezetői lényegében egységesen támogatták, vita inkább csak akörül alakult ki, amilyen mértékben a kérdés tárgyalása összekapcsolódott a választójog reformjával.⁴³⁰ A háborús évek, majd az azt követő forradalmi időszak nem tették lehetővé az 1917: VIII. törvénycikkben foglaltak végrehajtását, annak megkezdésére csak az 1920-as évek elejétől nyílt érdemi lehetőség. A folyamat azzal kapott újabb jogi-politikai lendületet, hogy a második nemzetgyűlés 1924-ben megerősítette a korábbi döntést, sőt ki is szélesítette annak kereteit.⁴³¹ Bár a képviselők által letárgyalt és lefogadott törvényjavaslat arra hivatkozva hozta elő ismételt a témát, miszerint „nem elég az, hogy a falvakban itt is ott is egy-egy emléktábla, egy-egy emlékoszlop vagy egy-egy szobor hirdesse a falu hősi halottainak emlékezetét”,⁴³² a gyakorlatban többnyire mégis az emlékműállítás lett ennek a kiinduló, sőt központi eseménye. A törekvéseknek azonban a törvényi háttér megerősítése egyértelműen új lendületet adott.

Ezeket a rendezvényeket József főherceg kezdettől fogva aktív szerepet játszott, ami egyáltalán nem tekinthető véletlenszerűnek. József Ágost már 1920-tól fokozott érdeklődéssel fordult minden olyan társadalmi akció, mozgalom felé, amely a világháborús megemlékezéssel, sőt általában véve a háború társadalmi utóéletével állt összefüggésben. Mindenekelőtt több ízben küldött pénzadományt hadviseltek számára és támogatóként láthatóan szívesen vett részt a különböző ínségakciókban, így 1920 novemberében 50 ezer koronát adott a Győr vármegyei hadigondozottaknak, melyet a későbbi miniszterelnök, akkori főispán, Darányi Kálmán közvetítésével juttat-

---

lamint az emberéletben és vagyonban bekövetkezett pusztulás mértéke tekintetében páratlanul áll a világtörténelemben.” Mivel „a legsúlyosabb áldozatot azok hozták, akik hazájuk védelmében életükkel adóztak”, illendő, hogy az ő emlékezetük felé „fokozott kegyelettel” tekintsen a nemzet.

⁴³⁰ Ez abban a vitában mutatkozott meg a legegyszerűbben, melyet a képviselők a Rakovszky István által benyújtott határozati javaslatról folytattak. Képviselőházi Napló, (továbbiakban KN) 1910–1918 XXXIV. k. 115–132.

⁴³¹ 1924. évi XIV. tc.

⁴³² Nemzetgyűlési Napló, (továbbiakban NN) 1922–1926. XXII. k. 241.

tott el az érintetteknek.⁴³³ Szociális tevékenysége kiemelkedő aktu-
saként 1923 november közepén – 30 éves házassági évfordulója al-
kalmából – jelentős, 5 millió koronás adományt tett a hadirokkantak
részére.⁴³⁴ Ezzel párhuzamosan rendre a világháborút végigharcoló
katonaként, illetve háborús élményeire emlékező hadvezérként je-
lent meg a különböző társadalmi eseményeken.⁴³⁵ A gyászistentisz-
teleteken, díszelőadásokon való részvétel mellett nem hiányozhatott
a személye azon vitézi rend megalakításakor sem, melynek egyik
célja éppen a háborús teljesítmény hivatalos elismerése volt.⁴³⁶
Utóbbinál persze nem pusztá részvételtől lehetett beszélni, hiszen a
szervezet megalakulása után – egyfajta elismerésként – az elsők kö-
zött ütötték hivatalosan vitézzé.⁴³⁷

Így amikor sorozatban került sor világháborús emlékművek fel-
állítására, József főherceget rendre meghívták, ő pedig láthatóan
szívesen fogadott minden felkérést. Arra nézve, hogy hány ilyen
eseményen vett részt, pontos adatok nem ismertek. A Magyar Táv-
irati Iroda szorgalmasan tudósított minden ilyen rendezvényről és
azt sem mulasztotta el hozzátenni, ha azokon a főherceg valamilyen
közvetlen szerepet is vállalt. A korszak közéletére vonatkozóan
rendkívül adatgazdag és a történeti kutatás által még csak felettébb
részlegesen hasznosított forrásanyag szerint József Ágost a kor-
szakban összesen 70 emlékműavatáson volt jelen díszvendégként.
Szereplése eleinte nem volt magától értetődő. Így az 1922. augusz-
tus 16-i, balatonlellei emléktábla-avatásnak még Belitska Sándor
honvédelmi miniszter lett volna a reprezentatív személyisége, aki
azonban nem tudott személyesen jelen lenni. A minisztert végül

---

⁴³³ <http://mol.arcanum.hu/mti> MTI könyomatos, (továbbiakban MTI könyomatos)
napi tudósítások, 1920. november 24. 2. Letöltés ideje: 2015. január 20.

⁴³⁴ MTI könyomatos, napi tudósítások, 1923. november 15. 4.

⁴³⁵ MTI könyomatos, napi tudósítások, 1920. november 5. 5., december 21. 9.,
1921. május 18. 7., 1922. június 22. 7.

⁴³⁶ A szervezet létrehozásának okaira nézve: Kerepeszki Róbert: *A vitézi rend*. Má-
riabesnyő, 2013. 11–15.

⁴³⁷ Az eseményre 1921. augusztus 21-én került sor. MTI napi tudósítások, 1921.
augusztus 21. 6–7.

Álgya Papp Sándor tábornok képviselte, aki ekkoriban még József főherceg szárnysegédje volt, így ő helyezte el az emléktábla mellett az utóbbi koszorúját is.⁴³⁸ 1924-től azonban már sorozatban került sor olyan megemlékezésekre, ahol a Habsburg főherceg volt az esemény kulcsszereplője. Ezirányú tevékenysége végigkísérte szinte a korszak egészét, s az utolsó ilyen alkalmakra 1941-ben került sor. Személye annyira megkerülhetetlenné vált, hogy 1941 júniusában, a kenderesi avatáson – tehát a kormányzó lakóhelyén – ő és Horthy Miklós együtt voltak a díszvendégek és mindketten beszédet is mondtak.⁴³⁹ Természetesen szereplései nem oszlottak meg egyenletesen, s inkább a korszak első felére koncentráálódtak, összefüggésben azzal, hogy általában véve Bethlen miniszterelnöksége tekinthető az emlékműavatások fő időszakának. Az MTI-tudósítások szerint 1924–1931 között 60, míg 1932–1941 között csupán 10 ilyen eseményre került sor.

József Ágost életrajzírója, Gabányi János láthatóan számot tartott minden olyan eseményt, ahol a könyvének főhőse megjelent, de miután munkája 1931-ben jelent meg, nem foghatta át a korszak egészét. Szerinte a főherceg 1920-tól 1930 június végéig 120 emlékműavatáson vett részt,⁴⁴⁰ míg a Magyar Távirati Iroda ugyanezen periódusra vonatkozóan 47-ről tudósított. Ez azt jelenti, hogy a két adat között 2,5 szerez szorzóval lehet számolni, ebből következően a korszak egészét illetően körülbelül 170–175 avatási ünnepséggel számolhatunk, ami pontos adatnak nem, de valószínűsíthető becslésnek elfogadható.

Ez a szokatlan méretű közszereplés több tényezőre vezethető vissza. Egy idő után – egyéb társadalmi elfoglaltságaira hivatkozva – könnyen visszautasíthatta volna őket, de nem tette, mint ahogyan

---

⁴³⁸ MTI könyvomas, napi tudósítások, 1922. augusztus 16. 10. Álgya Papp Sándor kapcsolata a miniszter felé egyáltalán nem tekinthető véletlennek, amit megerősít, hogy 1924 végén a honvédelmi minisztérium főcsoportfőnöke lett. MTI könyvomas, napi tudósítások, 1924. 12. 13.

⁴³⁹ MTI könyvomas, napi tudósítások, 1941. június 29. 25.

⁴⁴⁰ Gabányi János: *József főherceg tábornagy*. Bp., 1931. 178. (továbbiakban Gabányi, 1931.)

szelekcióra sem volt hajlandó és a legkisebb község meghívására is vállalta a felkérést. Jellemző módon 1930. június második felében, tehát mintegy két hét alatt, négy ünnepségen vett részt az ország különböző pontjain. Részéről tehát nemcsak az érdeklődés volt meg, hanem annál több is: láthatóan nem sajnálta az idejét, energiáit és persze pénzét⁴⁴¹ az efféle reprezentációs közszereplésre. A feladat igen testhezálló volt a számára, hiszen az ünnepségeken elhangzó beszédei döntően saját emlékeire, a világháború alatt katonai tevékenységére épültek. Emellett azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy személyében – Trianonból fakadó veszteségei ellenére – az ország egyik leggazdagabb földbirtokosáról volt szó, aki 1925. évi Gazdacím tár adatai szerint a maga 17 388 holdjával a rangsorban a 49. helyen állt.⁴⁴² A gazdálkodás valószínűsíthetően nem érdekelt, ideje se jutott volna rá, de földjeit képzett szakemberek vezették, így tekintélyes jövedelemre tett szert,⁴⁴³ melynek egy részét közéleti tevékenységének a finanszírozására fordíthatta. A gyakori meghívásokban annak is szerepe volt, hogy József főherceg meglehetősen széles háborús múlttal rendelkezett. Ott volt a szerb, a galíciai, a román és az olasz fronton, s idővel nemcsak rangban emelkedett, hanem egyre több és több egység szolgált alatta, főleg olyanok, melyekbe magyar katonákat soroztak. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a korszak elején még nem volt egyértelmű, vajon ki lesz a háborús emlékezés közéleti kulcsszereplője a számos tábornok és katonai vezető közül. József Ágost nagy aktivitása, gyakori szereplései voltak azok, melyek egyértelművé tették, hogy ezen a téren nincsen igazi versenytársa.

---

⁴⁴¹ Az utazási költségek és a koszorúk minden alkalommal külön anyagi terhet jelentettek.

⁴⁴² *Magyarország földbirtokosai és földbérlei*. Összeállított és kiadta a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1925. 422.

⁴⁴³ Jövedelme még a birtokaihoz képest is igen magasnak tekinthető, az 1930-as évek közepén évi 360–420 ezer pengő között mozgott. *Nevék és számok, az utolsó három évben bevallott vagyonok és jövedelmek*. Szerk. Tibor László, Bíró György, Bp., 1937. 14., Zentay Dezső: *Beszélő számok. IV. k. Az utolsó fél-század. Bevallott jövedelmek és vagyonok*. Bp., 1936. 104.

Maguk a rendezvények többnyire hasonló koreográfia mentén zajlottak. A szobor, emlékoszlop, vagy egyszerűbb esetben a település elesetteinek névsorát megőrkítő emléktábla elkészülte után egy nagyszabás ünnepségre került sor, melyet a szervezők misével vagy istentisztelettel és rövidebb kulturális műsossal igyekeztek ünnepélyesebbé tenni. Ezen ott voltak a helyi, esetleg a vármegyei élet prominens személyiségei, a kerület képviselője és díszvendégként a tábornagi egyenruháját magára öltő József főherceg. Több emlékező beszéd elhangzása után leleplezték az emlékművet, majd a település vezetői megvendégelték az előkelő meghívottakat. 1929. november közepén Kunszentmártonban Timon Zsigmond apát nyitotta meg a rendezvényt, amit mise, a helyi dalárda műsora, majd a főszolgabíró üdvözlő szavai követték. Utána került sor a szobor leleplezésére, a koszorúk elhelyezésére, valamint József főherceg beszédére, majd a vármegye tisztii főügyészének szavai zárták az esemény hivatalos részét.⁴⁴⁴ 1934 júniusában a Tolna megyei Kölesden még látványosabb külsőségek mellett ünnepeltek. József főherceget külön küldöttség fogadta Pesthy Pál országgyűlési képviselő és Raj Oszkár főszolgabíró vezetésével, az ünnepséghez pedig hozzátartozott az elesettek neveinek felolvasása és a kivonult csapatok díszmenete is.⁴⁴⁵

Miután József főhercegnek igen sokszor kellett beszédet tartania, nem meglepő, hogy szövegei általában véve kevés változatosságot mutattak, sőt bizonyos elemek gyakran ismétlődtek. Magától értetődően kiemelte az emlékezés fontosságát, s utalt arra, hogy a helyiek az ő parancsnoksága alatt harcoltak. A protokolláris szavakon túl azonban beszédei a hivatalos, az állami szervek által támogatott értékelést közvetítették. Mondanivalójának egyik központi elemét jelentette a háborús részvétel hősie és hazafias jellegének kiemelése. 1924-ben Polgárdon azzal indított, hogy a szeretet és a ragaszkodás vitte el az ünnepségre azok iránt, akik mindenüket feláldozták a hazájukért.⁴⁴⁶ Körösladányon és más alkalmakkor is kihangsúlyozta,

---

⁴⁴⁴ Kunszentmártoni Híradó, 1929. november 24. 1–3.

⁴⁴⁵ Tolnamegyei Újság, 1934. június 6. 1–2.

⁴⁴⁶ MTI napi tudósítások, 1924. november 17. 6.

hogy a magyar katonák hazájukért harcoló hősök voltak, akik teljes önfeláldozással harcoltak.⁴⁴⁷ Időnként azonban olyan elképesztő túlzásokba esett, ami egy harcokat közvetlenül soha nem látó civil politikustól még talán elnézhető, de egy háborút megjárt veterán szájából igencsak furcsán hatott. 1925-ben Rákosfalván úgy nyilatkozott, hogy a magyar katonák „zengő dallal” mentek a halálba, az özvegyeket pedig így vigasztalta: „legyetek büszkék, hogy ilyen értékes férfiakat, ilyen igazi hősöket adtatok a hazának”⁴⁴⁸ Ez motívum annyira megtetszhetett neki, hogy később is megismételte. „Mintha látnám még őket lelkesedéstől dagadó kebelrel, énekkel az ajkaikon, mosollyal az arcukon küzdeni, rohamozni, győzni és oly sokakat meghalni.” – jelentette ki többek között az 1929. július 20-i, debreceni ünnepségen.⁴⁴⁹

Visszatérően hangsúlyozta, hogy a háborús részvétel a nemzeti öntudat, a hazafiság fontos része volt, a magyar katonák mindig megállták a helyüket, sőt „a legjobb harcosok” voltak. 1929. május 9-én egyenes úgy fogalmazott, hogy „a magyar katonánál dicsőbbeket és hősiesebbeket elképzelni sem lehet”.⁴⁵⁰ Más alkalmakkor – így Polgáron és Pusztaföldváron – valamivel visszafogottabb volt: „ahol a legnagyobb volt a veszély, mindig oda küldték a katonákat, akik a legjobban megállták a helyüket” – jelentette ki.⁴⁵¹ Beszédei így egyszerre adtak nemzeti és honvédő töltetet a háborúnak és kínáltak pozitív élményt – a dicsőség és vitézség kiemelésével – a háborús veteránoknak. Ebből következően arra soha nem tért ki, hogy a hadseregben a magyarokon kívül sokféle más nemzetiség is szolgált, mint ahogyan a német szövetségesek sem jutottak szerephez. Miután az Osztrák–Magyar Monarchiát – benne a Habsburg dinasztiával – még így sem lehetett egyfajta nemzeti királyságként beállítani, ezért megalégedett saját magyarságnak, nemzeti elkötelezettségének a hangoztatásával.

---

⁴⁴⁷ MTI napi tudósítások, 1929. május 6. 12–13.

⁴⁴⁸ Gabányi, 1931. 251.

⁴⁴⁹ Debreceni Független Újság, 1929. június 21. 2.

⁴⁵⁰ Gabányi, 1931. 253.

⁴⁵¹ MTI napi tudósítások, 1924. november 17. 6., Gabányi, 1931. 21.

Számára a kiindulópontot az jelentette, hogy a háborúban még megvolt a nemzeti egység. Kiskundorozsmán patetikusan úgy fogalmazott, hogy „közöttetek más nem létezett, mint a hazáért élni vagy meghalni”.⁴⁵² Egyes alkalmakkor utalt ugyan rá, hogy ez az egység már a háború alatt töredezetté vált, de annak szertefoszlását egyértelműen az azt követő időszakhoz kötötte, így szembeállította egymással a honvédő háborút és a honvesztő forradalmakat. Eltérések inkább csak a megfogalmazás módjában és nem tartalmában mutathatók ki. 1924. szeptember elején Fehérvárcsurgón „a mocskos forradalmak szennyes árját” emlegette, két hónappal később Kiskundorozsmán úgy fogalmazott, hogy „gonosz árulók délibábos hitegetésekkel megbolondították a könnyen hívő embereket.” A háborús összefogás tehát – szövege József főherceg konklúziója – mintát nyújt a jelen és a jövő számára is. Pontosabban csak az összefogás és egyfajta, közelebből soha meg nem határozott nemzeti egység vezethet el, hozhat sikereket az ország egésze számára. A revíziós politika sikerének hangoztatása időről időre előkerülő gondolata volt. 1925 áprilisában Rákosfalván azt emelte ki, hogy csak összefogással érhető el, hogy a „megcsonkított és boldogtalan hazából” újra Nagymagyarország legyen, de 1930. júniusi, nagykanizsai beszédét is a feltámadással és „Nagymagyarország”-gal zárta.⁴⁵³ Más vonatkozásban azonban aktualizálni is kész volt mondandóját. Így az 1920-as évek közepén a konszolidáció került középpontba, s a sándorfalvai, szolnoki vagy éppen kiskundorozsmai beszédében az újjáépítést jelölte meg közvetlen célként, míg 1931 májusában Komáromban – a gazdasági válság időszakában – azt hangoztatta, hogy a súlyos helyzetten „osztálykülönbség nélküli” összefogással lehet úrrá lenni.⁴⁵⁴

Az emlékműavatások és benne József Ágost fellépései a gyász kollektív megnyilvánulásán, az elveszettek hiányának tudatosításán⁴⁵⁵ túl egyértelműen a korszak ellenforradalmi ideológiájú emlékezetpolitikájának szerves részét alkották. Azét, amely a háborúban

---

⁴⁵² Sztriha Kálmán: *Kiskundorozsma története*. Kiskundorozsma, 1990. 2. kiadás. 266.

⁴⁵³ Gabányi, 1931. 251–254.

⁴⁵⁴ MTI napi tudósítások, 1931. május 17. 3.

⁴⁵⁵ Gyáni Gábor: *Az elveszített múlt*. Bp., 2010. 298. (továbbiakban Gyáni, 2010.)

sikert és dicsőséget kívánt látni, s a vereség minden következményét a forradalomra kívánta áthárítani.

Természetesen egy ünnepi megemlékezésnek megvannak a maga korlátai, így aligha várható el József főhercegtől, hogy az emlékműavatásokon a háborús múlttal való szembehelyezkedés mellett álljon ki, vagy kritikus/önkritikus szemlélet uralja fellépéseit. Láthatóan azonban teljesen igazodni kívánt ahhoz képhez, melyet a hivatalos szervek hangoztattak a világháborúról, melynek következtében beszédeiből hiányzott, vagy csak nyomokban fordult elő a patetikus szemléleten, a sematikus leegyszerűsítéseken valamelyest túlmutató, árnyaltabb megközelítés. Így soha nem tért ki arra, hogy a háborús események végül mást hoztak, mint amire hadászati vagy diplomáciai téren előzetesen számítani lehetett. Beszédeiben arra sem utalt, hogy a modern tömegháború bizony nemcsak dicsőséget, hanem szenvedést, nyomort, a hátorszáiban éhezést is hozott magával. Pedig az ünnepek hallgatósága között szép számmal voltak olyanok, akik egyszerű közkatonaként közlelő tapasztalhatták meg a háború borzalmaival.⁴⁵⁶ József főherceg valószínűsíthetően a személyes érintettség okán is ragaszkodni próbált az átpolitizált múltértelmezéshez. Ha ugyanis utalt volna arra, mennyire általánossá vált az országban 1918 őszére a békevágy, nem lett volna nehéz szembesíteni azzal, hogy novemberben még ő maga is késznek mutatkozott arra, hogy támogassa az őszirózsás forradalommal hatalomra került Károlyi-kormányt.

József főhercegnek a háborús szereplésére épülő tevékenysége azonban nem korlátozódott az emlékműavatásokra, hanem egyre jobban kiterjedésszerűsödött. Láthatóan kezdettől fogva megvolt benne a hajlandóság, hogy élményeivel a nagyközönség elé lépjen. 1920-tól több alkalommal tartott nyilvános előadást a témáról.⁴⁵⁷ Az ugyancsak nagy elismertséggel rendelkező Szurmay Sándorral együtt írtak előszót egy 1923-ban megjelent reprezentatív kiadású, háborús

---

⁴⁵⁶ Az emlékezet ezen oldalához: Gyáni, 2010. 300–303.

⁴⁵⁷ MTI könyvnyomtatás, napi tudósítások, 1921. 07. 26. 17., 1922. 12. 04. 23., 1923. 02. 1. 7.

emlékalbumhoz.⁴⁵⁸ Ezekből kiindulva fogott bele az évtized közepén egy nagyszabású – háborús napló, memoár és hadtörténeti elemzés sajátos kombinációjára épülő – munka megírásába. Az 1926–1933 között napvilágot látott hét kötetes művet tartotta a kortárs közvélemény a legjelentősebb teljesítményének. Könyveinek és a megemlékezéseken történő állandó szerepléseinek köszönhetően számos olyan felkérést is kapott, melyek tovább erősítették társadalmi pozícióját és elismertségét. Bekerült számos, ugyancsak a világháborús múlthoz kapcsolódó egyesület vezetőségébe, s közülük talán a Frontharcos Szövetség díszelnöksége tekinthető a legjelentősebbnek.⁴⁵⁹

Számos neves társadalmi egyesület részéről kapott felkérést ünnepi beszéd megtartására, melyek a konzervatív társadalmi elit reprezentatív rendezvényeinek számítottak. 1927. február 6-án a Nemzeti Casinó Széchenyi-lakomáján, 1929. április 23-án pedig a Tisza Társaság emlékvacsoráján mondott beszédét, s mindkettő mondani-valóját – az alkalomhoz közvetlenül kapcsolódó megnyilatkozásokat leszámítva – alapvetően a világháborús élmények jelentették. Ezek az alkalmak azt jelezték, hogy József főherceg az 1920-as évek második felére már egyértelműen a konzervatív társadalmi elit prominens alakjának számított, ami további karrierlehetőségek előtt nyitotta meg az utat. Világháborús könyvei elismeréseképp 1929-ben a Kisfaludy Társaság tagja lett, 1936-ban pedig a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székét foglalhatta el.

Pozícióiból következően rendszeres kapcsolatban állt a politikai és állami élet vezetőivel. Diplomataik tettek nála tisztelgő látogatást,

---

⁴⁵⁸ *A magyar nemzet aranykönyve 1914–1918.* A bevezetőt írta József főherceg és Szurmay Sándor, Bp., 1923.

⁴⁵⁹ MTI könyvomas, Magyar Országos Tudósító, 1938. 05. 17. 13. Reprezentatív elismeréseire nézve: Nánay Mihály: József Ágost főherceg, mint magyar katonai és hadvezér. Adalékok a főherceget övező kultusz jelenségéhez. In: Csepregi Klára–Csepregi Oszkár–Fülöp Áron–Illik Péter–Nánay Mihály–Weiszhar Attilla: *A történelem peremén. Adalékok Magyarország történetéhez.* Bp., 2012. 96. (továbbiakban Nánay, 2012.)

miniszterelnöki fogadásokon vett részt,⁴⁶⁰ sőt olyan eset is előfordult, hogy egy-egy neves külföldi vendég magyarországi programjába a szervezők a főherceggel való személyes találkozást is beillesztették.⁴⁶¹ Ilyenformán valóban József főherceg lett a világháborús emlékezés emblemikus alakja a Horthy-korszakban, akinél a gyakorlati és publicisztikai tevékenység szorosan összefonódott és egymást erősítette. Ezt jól mutatta, hogy az avatóünnepségeken való részvételét könyvei megírásakor, illetve megjelentetésekor sem hagyta abba. Katonai múltja, az arra épülő személyes emlékei nagyrészt jól hitelesítették fellépéseit. Népszerűsége, az a számtalan elismerés, amellyel őt elhalmozták, felveti annak a kérdését, hogy lehet-e a személye kapcsán valamiféle kultuszról beszélni.⁴⁶² Ha azt nézzük, ahogy a helyi rendezvényeken fogadták őt, a meghatározás helytálló lehet, de kérdés, vajon nem arról van-e szó, hogy jelen esetben maga a világháború, és a hozzá kapcsolódó szereplés lett a kultusz tárgya és József Ágost csupán ebbe beillesztve jutott – egyébként valóban nem csekély – szerephez.

József főherceg gyakori közszereplései, tekintélye, pozícióhalmozásai, a hivatalos szervek részről kapott számtalan elismerés, elvileg más karrierlehetőségeket is megnyithattak volna a számára. Az ünnepségeken elhangzott beszédei azonban túlságosan is általános keretek között mozogtak, és konformista módon próbáltak igazodni a körülményekhez. A korábban tárgyaltakhoz hasonló alap-
elemek köszöntek vissza a Nemzeti Casinóban elhangzott Széchenyi-serlegbeszédében is. Kiindulópontként azt hangoztatta, hogy”én magam, s mindnyájan, akik a harctereken voltunk, tanúi vagyunk annak, hogy egy szív, egy lélek volt e nemzet, midőn ellenségek törttek minden oldalról ezer éves szent határainkra.”. Majd azt fejtegette, hogy a káros megosztottság változatlanul fennáll: „még mindig

---

⁴⁶⁰ Ott szerepelt Bethlen István, Károlyi Gyula, vagy éppen Gömbös Gyula meghívottai között. MTI könyvmatos, napi tudósítások, 1926. 05. 17. 23., 1927. 05. 24. 20., 1932. 03. 19., 1934. 02. 7. 49.

⁴⁶¹ 1932-ben Ferdinánd bolgár cárt, 1937-ben az olasz királyi párt látta vendégül. MTI könyvmatos, lapszemle, 1932. 11. 9. 7. Napi tudósítások, 1937. 05. 11. 12.

⁴⁶² Nánay, 2012. 97.

pártoskodás, egyéni érdekhajszás és megindokolhatatlan viszálykodás örvényei tátonganak magyar és magyar között.” Zárásként pedig csupán az összefogást, egy „új vérszerződés” megkötését tudta ajánlani a szent-istváni állam feltámasztása érdekében.⁴⁶³

Az 1929. április 29-i Tisza serlegbeszéd a megszokottól már valamelyest eltérő hangvételű volt, mintegy jelezve, hogy a főherceg alkalmanként másfajta szemléletre is képes volt. Ekkor utalt arra, hogy Tisza neki személyesen fejtette ki, milyen „nagy szerencsétlenség ez a háború”, s fenntartásait hangoztatta az orosz fronton nagy véráldozatokkal járó támadó hangműveletekkel szemben. Sőt, egy ízben állítólag arra kérte őt, hasson oda, hogy „hiába ne ontsunk annyi magyar vért.”⁴⁶⁴ Persze nem zárható ki, hogy ezek a kijelentések is politikai célzattal bírtak, s a Tisza kultuszhoz igazodva azt kívánták demonstrálni, hogy a hajdani miniszterelnök messze nem volt olyan heves háborúpárti, mint ahogyan az 1918-ra a hazai és a nemzetközi közvéleményben elterjedt.⁴⁶⁵ Így azután akármilyen fórumon szólalt fel, beszédei nem mutattak különösebb elemző készséget, intellektuális teljesítményt, s nem állt elő eredeti gondolatokkal. Ezért tevékenysége csak akkor számíthatott kiemelt figyelemre, ha mondanivalója valamilyen, addig nem ismert elemet tartalmazott, vagy politikai téren jól hasznosíthatónak bizonyult. Mellesleg mindkét eset előfordult, méghozzá háborús emlékezései kapcsán. 1928-ben, annak harmadik kötetében melegen dicsérte az olasz katonák képességét, katonai teljesítményét,⁴⁶⁶ ami jól illeszkedett abba a folyamatba, melyet akkoriban a két ország közötti politikai viszony erősödése jellemezett. Nem véletlen, hogy az olasz lapok azonnal fel-

---

⁴⁶³ *Széchenyi emlékezete. Serlegbeszéd a Nemzeti Kaszinóban 1846–1944.* Szerk. Anka László–Gergely András, Bp., 2010. 282.

⁴⁶⁴ Gabányi, 1931. 258–260.

⁴⁶⁵ Ifj. Bertényi Iván: A gyűlölt Tisza István. In. *Tisza István és emlékezete.* Szerk. Maruzsa Zoltán, Pallai László, Debrecen, 2011. 38–40.

⁴⁶⁶ Ennek zárszavában egyenes ügy fogalmazott, hogy „Dicsőség ez az itt párviadalt megvívott mindkét nemzetre, magyarra, s olaszra, kik vérüket egy sziklavatagon öntve ki a halál küszöbén a hősiességben testvérek lettek”. József főherceg tábornagy: *A világháború, amilyenek én láttam.* III. k. Bp., 1928. 795.

figyeltek a munkára, buzgón dicsérték József Ágostot, aki így kedvelt vendég lett Itáliában.⁴⁶⁷ Ötödik kötete pedig azzal a történettel került az érdeklődés középpontjába, miszerint a háború második felében egyes román politikai körök felajánlották részére a román királyi trónt.⁴⁶⁸

Két ízben fordult elő, hogy József főherceg közvetlenül is bekapcsolódott a politikai életbe, 1918 őszén és 1919 augusztusában.⁴⁶⁹ Ez arra utal, hogy eredendően nem volt elutasító a politika világával szemben, a két világháború között azonban tudatosan igyekezett magát távol tartani a közvetlen (párt)politizálástól. Az egyetlen kivételt a trón betöltése jelentette, ahol azonban készségesen igazodott a hivatalos állásponhoz, s több ízben kifejtette, hogy a királykérdés előhozatalát nem tartja aktuálisnak.

Óvatosságának, visszafogott magatartásának köszönhetően közszereplései kapcsán nem került támadások keresztjüzebe és tevékenységéről az ellenzéki lapok is mérsékelt lelkesedéssel, de udvariasan beszámoltak. Az érem másik oldalaként viszont lemondott arról, hogy esetleges politikusi pályáját valamiféle szervezeti-intézményi háttér kiépítésével készítse elő. Valószínű, hogy ha a felkérést kap rá, József főherceg jelentősebb politikai feladatokat is vállalt volna, de ilyenre – tudomásunk szerint – nem került sor és sohasem vált aktív és befolyásos politikussá. Bár 1927-től a korszak végéig felsőházi tag volt, de a törvényhozók csupán a véderő bizottság elnöki posztjára választották meg. Az üléseken aktivitása nem tekinthető kiemelkedőnek és viszonylag ritka felszólalásai sem váltottak ki nagyobb visszhangot politikai körökben. Ciklusonként egyik-törvényjavaslatnál szólalt fel, s a felsőház külügyi bizottságában 1930 júliusában elhangzott beszéde is inkább személye, semmint

---

⁴⁶⁷ MTI könyomatos, lapszemle, 1929. 02. 1. 41., 04. 13. 48., 06. 11. 48.

⁴⁶⁸ József főherceg tábornagy: *A világháború, amilyenek én láttam*. V. k. Bp., 1931., MTI könyomatos, lapszemle, 1931. 01. 19. 25., 02. 11. 05.

⁴⁶⁹ Nánay Mihály: *Habsburg József, a homo regius*. = Rubicon, 2011. 8. sz. 46–57.

mondanivalója okán kapott figyelmet.⁴⁷⁰ Egyik kormányzati periódusban sem jutott el az informális politikacsinálók szűk körébe, s az állami élet vezetői – beleértve a kül- és a katonapolitikát is – egyetlen területen sem kérték ki tanácsait. Így megmaradt annak, amivé az 1920-as évek közepére vált: egy tekintélyes, sokoldalú társadalmi tevékenységgel és kapcsolatrendszerrel bíró, de számottevő politikai hatalom, ill. befolyás nélküli közszereplőnek.

---

⁴⁷⁰ Walko Lajos külügyminiszter helyzetértékelése után József főherceg mondandójának lényege az általános leszerelés végrehajtásának sürgetése volt. MTI könyvomas, lapszemle, 1930. 07. 07. 3.

A TANULMÁNYOK EREDETI MEGJELENÉSI HELYE

HAJDÚNÁNÁS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN. In. *Vidék és város. Az első világháború és a magyar vidék*. Szerk. Barta Róbert, Csiszár Imre, Hajdúnánás, 2015. 99–112.

VÁLTOZÁS ÉS FOLYTONOSSÁG – FÖLDES KÖZSÉG 1919/20-BAN. In. *Népmozgások, forradalmak, rendszerváltások és a magyar vidék*. Szerk. Barta Róbert, Csiszár Imre, Hajdúnánás, 2017. 129–143.

AZ ELLENFORRADALMISÁG JEGYÉBEN: NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK A HAJDÚSÁGBAN ÉS DEBRECENBEN 1920 NYARÁN. In. *Történeti emlékezet és rendszerváltások. Hatalmi és politizálási alternatívák a 20. századi Magyarországon*. Szerk. Barta Róbert Csiszár Imre, Debrecen, 2020. 51–75.

ARISZTOKRATA POLITIKUSOK – A TÖRTÉNETI MAGYARORSZÁGTÓL A TRIANONI ÁLLAMIG. In. *Tisztelgő tanulmánykötet Czövek István professzor 75. születésnapjára*. Szerk. Vinnai Győző–Szoboszlai György–Zsoldos Ildikó, Budapest–Nyíregyháza, 2021. 82–92.

BETHLENTŐL TISZÁIG: A NEMZETI EGYESÜLÉS PÁRTJA MEGALKULÁSA. In. *Az Osztrák–Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország összeomlása 1918-ban; Konfliktusok és megoldási kísérletek*. Szerk. Barta Róbert–Kerepeszki Róbert–Pintér Zoltán, Debrecen, 2019. 99–108.

FORRADALOMTÓL ELLENFORRADALOMIG. A közelmúlt értelmezése az első nemzetgyűlésen (1920–1922). In. *„Politica-philosophiai okoskodás” Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Szerk. Fazakas Gergely Tamás–Míru György–Velkey Ferenc, Debrecen, 2013. 301–315.

EGY ELMARADT HÁZSZABÁLYREFORM AZ ELSŐ NEMZETGYŰLÉS IDEJÉBŐL. In. *A történelem bennünk él. Tanítványi tisztelettel Romsics Ignácnak*. Szerk. Bödök Gergely–Gali Máté. Budapest, 2022. 377–386.

VÉGJÁTÉK ÉS KEZDET. AZ ELSŐ NEMZETGYŰLÉS PÁRTSTRUKTÚRÁJA 1922 ELSŐ FELÉBEN. = *Századok*, 2019. 2. sz. 379–402.

A VILÁGHÁBORÚS EMLÉKEZÉS REPREZENTATÍV SZEMÉLYISÉGE A HORTHY KORSZAKBAN: HABSURG JÓZSEF FŐHERCEG. In. *A „Nagy Háború” és emlékezete*. Szerk. Püski Levente és Kerepeszki Róbert, Debrecen, 2015.

NÉVMUTATÓ

- Ablonczy Balázs 73, 90, 113, 119
Ambrózy-Migazzi István 134, 151
Andaházi-Kasnya Béla 151
Anka László 111, 170
Arday Lajos 91
Andrássy Géza 74, 79
Andrássy Gyula 71, 72, 74–76, 80, 89, 90, 98, 99, 108–110, 118, 122, 124, 125, 136, 140, 141, 143, 144, 145, 151
Apponyi Albert 50, 56, 71–73, 75, 76, 89, 90, 102, 106, 107, 111, 129, 151
Aradi Gábor 79
Arany János 47
Avarffy Elek 49, 151
Álgya Papp Sándor 162
Áment Ferenc 151
Baján Gyula 130
Balla Aladár 137, 151
Ballabás Dániel 69, 70, 71
Balogh István 54, 67
Balogh Jenő 89
Balogh Mihály 30
Baltazár Dezső 27, 46, 52, 54, 64
Barla Szabó József 151
Bartha Ákos 78
Barta János 126, 128
- Barta Róbert 72, 80, 126, 128, 139, 173
Bartos János 151
Batthyány Tivadar 72, 74
Baumann Emil 151
Bárány Imre 151
Bárczy István 151
Belitska Sándor 161
Benárd Ágoston 49, 151
Bencze Gábor 151
Bene Antal 30
Bene János 27, 145
Benedek János 151
Beniczky Ödön 125, 151
Benkő Gábor 151
Beöthy László 84
Berecz Anita 7
Berencsy János (polgármester) 14, 17, 18, 19, 26, 59, 63, 65
Berencsy János (tisztii ügyész) 24
Berinkev Dénes 29, 87, 93
Berki Gyula 151
Bernát István 89
Bernáth Béla 151
Bernolák Nándor 48, 50–52, 62, 63, 66, 67, 151
Bertényi Iván, ifj. 170
Berzeviczy Albert 90
Bethlen István 7, 9, 58, 59, 63, 67, 70, 72–75, 79–81, 85–93,

- 107, 110, 112, 113, 122–130,
133, 138, 139, 140–149, 151,
162, 169, 173
- Bényei Miklós 47, 60
- Birtha József 151
- Bíró György 163
- Bleyer Jakab 152
- B Müller Tamás 77
- Bodor György 152
- Bodó János 152
- Bolgár Ferenc 90
- Borbély Samu 60
- Borbély-Maczky Emil 134, 152
- Borgulya Pál 152
- Boros Zsuzsanna 127
- Bottlik István 71
- Bottlik József 57, 121, 152
- Bozsik Pál 152
- Bódy Zsombor 150
- Bödök Gergely 27, 28, 174
- Brigovác László 28
- Bródy Ernő 152
- Buczkó József 19, 20
- Budaváry László 149, 152
- Buza Barna 108
- Cnobloch, Hans 91
- Cunningham, Thomas 91
- Csajányi Melinda 80
- Csaplár-Degovics Krisztián 111
- Cseh Géza 27
- Csepregi Klára 168
- Csepregi Oszkár 168
- Csernus Mihály 152
- Cserti József 152
- Csiszár Imre 173
- Csizmadia Sándor 108, 152
- Csobán Endre 37
- Csohány László 13
- Csontos Imre 152
- Csorvássy Miklós 60
- Csukás Endre 152
- Cs Kovács István 155
- Czakó János 152
- Czeplédy Endre 152
- Czeplédy Mihály 60, 63, 65
- Czettler Jenő 152
- Czoch Gábor 150
- Czövek István 173
- Darányi Kálmán 160
- Dánér Béla 60, 63–65, 152
- Dániel Ernő 76
- Degenfeld-Schomburg József 67
- Dessewffy Emma 89
- Dinich Viktor 152
- Domokos Géza 37, 38, 39
- Dömötör Mihály 44, 152
- Draxler János 152
- Drozdy Győző 109, 152
- Dvortsák Győző 152
- Eberhardt Antal 152
- Ecsedy István 53, 54, 66
- Emich Gusztáv 54–57, 62, 63, 66
- Ercsey Lajos 37
- Ereký Károly 152
- Ernszt Sándor 101, 118, 119, 142,
152
- Erődy-Harrach Béla 152
- Esterházy Móric 77, 82
- Fangler Béla 149, 152
- Farkas Dezső 30
- Fazakas Gergely Tamás 174
- Fábián István 152
- Fáy Gyula 152
- Ferdinánd, Szász-Coburg-Gothai
169
- Ferdinandy Gyula 147, 153

- Fertsák Jenő 134, 153
Festetics Sándor 75
Fehér András 29, 30
Fodor Imre 30, 32, 37, 38, 39
Földes György 123, 127, 135
Földesi Mihály 59, 65
Forgács Miklós 153
Friedrich István 53, 59, 61, 65,
101, 133, 136, 143, 144, 153,
159
Frühwirt Mátyás 153
Fülöp Áron 168
Gaál Endre 153
Gaál Gaszton 104, 109, 110, 117,
125, 153
Gaál Gyula 92
Gabányi János 162, 165, 166, 170
Gazdag István 30, 47, 60
Gali Máté 90, 174
Gál Istvánné 24
Gál Máté 7
Gerencsér István 153
Gergely András 170
Gergely Jenő 113, 135, 136, 141,
143
Ghillány Imre 78, 80
Ghillány Sándor 78
Giesswein Sándor 109, 110, 136,
153
Glatz Ferenc 141
Glatz Oszkár 89
Gosmann Márton 153
Gömbös Gyula 113, 139, 149, 153,
169
Granstouck Hammersberg 60
Grieger Miklós 99, 153
Gunda Jenő 153
Gunst Péter 126, 128
Gyáni Gábor 8, 100, 107, 166, 167
Györömei György 153
Gyurgyák János 60, 113
Hadházy Zsigmond 59, 60, 63–
65, 153
Haendel Vilmos 47, 50, 66
Hajdu Tibor 87
Hajdu Zoltán 61
Haller István 48–51, 53, 60, 122,
133, 153
Haller József 153
Hanák Péter 82
Harkányi János 77, 80
Hatos Pál 73, 75, 83, 90
Hautzinger Zoltán 92
Haypál István 153
Hegedüs György 153
Hegedüs Lóránt 90
Hegyeshalmi Lajos 153
Heinrich Ferenc 87
Hencz Károly 118, 119, 153
Henzer István 153
Herkély Tibor 89
Hermann Miksa 153
Herpay Gábor 28, 29
Héjj Imre 153
Hir György 153
Homonnay Tivadar 154
Hornyánszky Zoltán 154
Horthy Miklós 45, 46, 47, 102,
125, 145, 162
Horváth Gergely Krisztián 150
Horváth János 113
Horváth Mihály 134, 154
Hubai László 62, 63, 123, 127,
128, 130, 135, 136
Huber János 149, 154
Hubert Ottó 52, 67

- Huszár Elemér 154
 Huszár Károly 43, 95, 97, 99, 100,
 102, 103, 106, 109, 142, 154
 H. Fekete Péter 58
 Ignác Károly 45
 Iklódy-Szabó János 154
 Illik Péter 168
 Iványi Béla 66
 Janka Károly 154
 Javós Antal 132, 154
 Jámbory Kálmán 64, 65
 Jármay József 154
 Jenei Imre 29, 32
 Jóna István 53, 54, 55
 József főherceg, Habsburg 10,
 159–164, 166–171, 174
 Juhász Nagy Sándor 83
 Kaas Albert 75, 89
 Karafiáth Jenő 154
 Karátsonyi Jenő 80
 Kardos József 110
 Kardos Noé 154
 Karsai Örs 61, 65
 Katona Imre 154
 Kazy József 70
 Kállay András 154
 Kállay Ignác 39
 Kálmán István 154
 IV. Károly 83, 96, 110, 111, 136,
 139, 145
 Károlyi Gyula 77, 169
 Károlyi Mihály 14, 71–74, 77, 78,
 82, 86, 87, 91, 99, 100, 167
 Kende István 89
 Kenéz Béla 154
 Kerekes Mihály 134, 154
 Kerepeszki Róbert 28, 32, 72, 77,
 161, 173, 174
 Kerese György 154
 Kertész Imre 53
 Kertész János 89
 Kiss Ferenc 60, 63, 64, 65, 154
 Kiss György 154
 Kiss Menyhért 154
 Klebelsberg Kunó 70, 75, 87, 89,
 93, 140, 141, 148, 154
 Kolozsi Endre 154
 Kolozsváry Kiss István 154
 Komlóssy Imre 46
 Komoróczy György 30
 Konok Péter 27
 Kontra Aladár 51, 154
 Korányi Frigyes 154
 Koroknay Gergely 29, 32, 40
 Koroknay Géza 39
 Kossuth Lajos 57
 Koszó István 154
 Kovács Emil 154
 Kovács Ferenc 14, 26
 Cs. Kovács István 155
 Kovács J. István 44, 58, 59, 111,
 155
 Kovács Tamás 92
 Kóródy Katona János 155
 Könyves Lajos 155
 Kuna P. András 155
 Kutkafalvy Miklós 155
 K. Pethes László 156
 K. Schiffert Ferenc 157
 L. Nagy Zsuzsa 138
 Lackó Miklós 112, 113
 Lakatos Ernő 69
 Láng János 155
 Lázár István 79
 Legeza Pál 133, 155
 Lengvári István 8
 Letenyei Pál 155
 Lingauer Albin 155

- Lipták Pál 155
Lovász János 155
Lovászy Márton 87, 93
Lukács Sándor 30
Lukovich Aladár 155
Madarász Zsigmond 155
Magoss György 53, 67
Magyar Gáborné 24
Magyar Kázmér 155
Mahunka Imre 155
Maruzsa Zoltán 170
Mayer János 54, 155
Mándy Sámuel 155
Márk Endre 55, 67
Mátéffy Viktor 155
Meskó Zoltán 155
Méhely Kálmán 155
Mérei Gyula 87, 88
Mikovényi Jenő 155
Milcsevic János 109, 155
Milotay István 48, 50–52, 63, 66,
109, 155
Miru György 174
Mitrovics Gyula 53, 54
Moser Ernő 155
Muszti István 155
Nagy János/egri 155
Nagy János 155
Nagy József 53, 54, 55, 57, 63
Nagy Lajos 38
Nagy Pál 155
Nagy Szabolcs 27
Nagyatádi Szabó István 54, 56,
61, 87, 105, 122, 132, 139,
140, 149, 150, 156
Nánay Mihály 168, 169, 171
Négyesy László 156
Nitzsch Mátvás 156
Nyakas Miklós 58
Nyéki József 156
Olasz Lajos 96, 119
Oláh Dániel 50, 51, 156
Orbók Attila 67, 156
Ormos Mária 112
Osváth Ferenc 65
Örffy Imre 116–118, 120, 121, 156
Paczek Géza, 156
Paksy Zoltán 123, 127, 136, 137
Pallai László 22, 126, 128, 170
Pallavicini György 73, 74, 90,
104, 105, 141, 156
Pap József 69, 70, 82
Papp Klára 80
Patacsi Dénes 55, 58, 156
Pákozdy András 17, 26,
Pákozdi András/képviselő 156
Pákozdi Sándor 63, 64
Pál Judit 70
Pálfi Antal 30
Pálffy Dániel 156
Pásztor József 156
Pekár Gyula 156
Perényi Zsigmond 75, 77, 89, 94
Perlaki György 156
Pesthy Pál 164
Peyer Károly 110, 143
Péterffy Gergely 7
Pilkhoffer Mónika 8
Pintér Zoltán 72, 173
Plósz István 156
Polgáry István 54, 55, 63
Pozsgai Péter 150
Pölöskei Ferenc 46, 104, 141
Prakatur Tamás 156
Prohászka Ottokár 100, 102, 103,
113, 156
Pröhle Vilmos 48, 50, 63, 66, 156
Putnoky Móric 156

- Püski Levente 22, 59, 72, 80, 128,
145, 147, 148, 174
Raffay Sándor 89
Rainer M János 7
Raj Oszkár 164
Rakovszky István 98, 102, 115–
118, 120, 122, 124–126, 156
Rakovszky Iván 89
Rassay Károly 119, 122, 137,
143, 146, 156
Ráday Gedeon 75, 89, 94, 156
Reischl Richárd 156
Rencés János 156
Ritoók Emma 89
Romsics Ignác 7, 10, 27, 58, 73,
75, 79, 81, 85, 87, 91, 92, 94,
96, 108, 113, 119, 122, 128,
138, 139, 141, 145, 148, 150,
174
Roszner Ervin 79
Róbert Emil 156
Rubinek Gyula 51, 54, 55, 56, 60,
61, 121, 134, 148
Rubinek István 101, 156
Rupert Rezső 57, 122, 156
Rupprecht Olivér 156
Ruszoly József 129, 148
Sallay János 157
Sarkadi Juliánna 21
Sándor Pál 157
Sánta Ilona 113
Schabel János 134, 157
Schandl Károly 157
Schieszl Henrik 157
Schlachta Margit 49, 157
Scholtz Ödön 157
Schweitzer Gábor 148
Serényi Béla 79
Sigray Antal 157
- Simon János 157
Simonyi-Semadam Sándor 43, 97,
99–101, 104–106, 123, 136, 157
Sipos Balázs 8, 127, 146
Sipos József 10, 105, 126, 128, 129,
132, 135, 139, 140–142, 145
Sipos Péter 52, 143
Sokorópátkai Szabó István 54–56,
58, 157
Solymosy Lajos 77, 89
Somogyi István 157
Spannenberger Norbert 113
Sréter István 157
Szabolcsi Lajos 101
Szabolcsi Miklós 101
Szabó Balázs 157
Szabó Dániel 127
Szabó Dezső 113
Szabó Gy János 157
Szabó István 148
Szabó József 157
Szabó József/Bihar 157
Szabó Zoltán 157
Szabóky Jenő 157
Szalánczy József 157
Szádeczky-Kardoss Lajos 157
Szántó László 132
Szekfü Gyula 113
Szentimrey Ákos 157
Széchenyi István 57
Széchenyi Viktor 157
Székely János 49, 50
Sziij Bálint 132, 157
Szilassy Aladár 89
Szilágyi Lajos 157
Szinai Miklós 140
Sziráki Pál 157
Szmrecsányi György 98, 101, 102,
149, 158

- Szoboszlai György 173
 Szomjas Gusztáv 47, 50, 52–54, 55
 Szörtsey József 89
 Szöllősy Gábor 28, 38
 Szerényi József 77, 158
 Sztriha Kálmán 166
 Szurmay Sándor 167, 168
 Szűcs Dezső 158
 Szűcs László 140
 Tankovics János 158
 Tarányi Ferenc 158
 Tasi Miklós 60, 65
 Tasnádi Kovács József 58, 63,
 65, 158
 Taszler Béla 158
 Teleki Pál 67, 73, 79, 80, 90,
 107, 109, 112, 113, 119, 120,
 122, 123, 141, 158
 Teleszky János 84
 Temesváry Imre 158
 Than Gyula 47
 Thomas Ferenc 134, 158
 Tibor László 163
 Timon Zsigmond 164
 Tisza István 14, 70, 71, 72, 75,
 81–86, 89–91, 117, 118, 121,
 126, 159, 170, 173
 Tisza Kálmán 79
 Tokody Gyula 31, 47
 Tomcsányi Vilmos Pál 120, 158
 Tomory Jenő 158
 Tormay Cecile 75, 89, 91
 Tornyai Anna 111
 Tóth Zoltán 150
 Török Miklós 49
 Turbucz Dávid 128, 145
 Turi Béla 103, 158
 Ugron Gábor 98, 99, 105, 158
 Ujváry Géza, 158
 Usetty István 158
 Valuch Tibor 105, 128, 135
 Varga Lajos 85
 Varga Zoltán 29
 Vasadi Balogh György 158
 Vass József 108, 158
 Váczy József 16
 Vásárhelyi Ferenc 70
 Vásáry István 46, 47, 53, 67
 Vázsonyi Vilmos 158
 Vedlik Béla 158
 Velkey Ferenc 174
 Veress Géza 32, 46, 53, 67
 Vermes Gábor 71, 83
 Végváry Ferenc 70
 Vértés Vilmos István 158
 Vida István 84, 108, 123, 127,
 137
 Vinnai Győző 173
 Virter László 158
 Vitéz József 14
 Vonyó József 8, 112, 113, 139
 Waigandt Antal 158
 Walkó Lajos 172
 Weber János 158
 Weiss Konrád 158
 Weiszhár Attila 168
 Wekerle Sándor 71, 82, 83, 90
 Weszprémy Barna 37
 Windischgraetz Lajos 76, 158
 Zákány Gyula 158
 Zentay Dezső 163
 Zeőke Antal 158
 Zichy János 86
 Zimmer Ferenc 70
 Zsembery István 88, 89, 93
 Zsoldos Ildikó 79, 173

A SPECULUM HISTORIAE DEBRECENIENSE
sorozat eddig megjelent kötetei

(Sorozatszerkesztő: Papp Klára)

1. MATTHIAS AND HIS LEGACY: CULTURAL AND POLITICAL ENCOUNTERS BETWEEN EAST AND WEST. Eds. *Attila Bárány, Attila Györkös*. Debrecen, 2009.
2. SZŐLŐTERMELÉS ÉS BORKERESKEDELEM. Szerk. *Orosz István, Papp Klára*. Debrecen, 2009.
3. *Iff. Barta János*: „HA ZEMPLIN VÁRMEGYÉT AZ ÚTASVISGÁLJA...” GAZDÁLKODÁS ÉS TÁRSADALOM ZEMPLÉN MEGYÉBEN. Debrecen, 2009.
4. ARISZTOKRATA ÉLETPÁLYÁK ÉS ÉLETVISZONYOK. Szerk. *Papp Klára, Püski Levente*. Debrecen, 2009.
5. *Orosz István*: A JOBBÁGYVILÁG MEGSZŰNÉSE MAGYARORSZÁGON. Debrecen, 2010.
6. *Csorba Dávid*: A ZÁSzlÓs BÁRÁNY NYOMÁBAN. A MAGYAR KÁLVINIZMUS 17. SZÁZADI VILÁGA. Debrecen, 2011.
7. DEBRECEN VÁROS 650 ÉVES. VÁROSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK. Szerk. *Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás*. Debrecen, 2011.
8. *Szendrei Ákos*: JUSTH GYULA POLITIKAI PÁLYÁJA. A FÜGGETLENSÉGI POLITIZÁLÁS LEHETŐSÉGEI A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN. Debrecen, 2012.
9. „... ÉLTÜNK MI SOKÁIG ‘KÉT HAZÁBAN’...” TANULMÁNYOK A 90 ÉVES KISS ANDRÁS TISZTELETÉRE. Szerk. *Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábo*. Debrecen, 2012.
10. „NINCS EGY IGAZ BARÁTOM SE!” TANULMÁNYOK SZÉCHENYI ISTVÁN POLITIKAI KAPCSOLATAINAK TÖRTÉNETÉHEZ. Szerk. *Velkey Ferenc*. Debrecen, 2012.
11. *Jeney-Tóth Annamária*: „... URUNK UDVARNÉPE ...” UDVAR ÉS TÁRSADALMA BATHORY GÁBOR ÉS BETHLEN GÁBOR FEJEDELEMSÉGE IDEJÉN A KOLOZSVÁRI SZÁMADÁSKÖNYVEK TÜKRÉBEN. Debrecen, 2012.

12. A MAGYAR ARISZTOKRÁCIA TÁRSADALMI SOKSZÍNŰSÉGE, VÁLTOZÓ ÉRTÉKEK ÉS ÉLETVISZONYOK. Szerk. *Papp Klára, Püski Levente*. Debrecen, 2013.
13. FRANCIA–MAGYAR KAPCSOLATOK A KÖZÉPKORBAN. Szerk. *Györkös Attila – Kiss Gergely*. Debrecen, 2013.
14. SMALL NATIONSON THE BORDERLINES OF GREAT POWERS. Eds. *Attila Bárány – Satu Matikainen*. Debrecen – Jyväskylä, 2013.
15. BETHLEN GÁBOR KÉPMÁSA. Szerk. *Papp Klára és Balogh Judit*. Debrecen, 2013.
16. KULTURÁLIS IDENTITÁS ÉS ALTERITÁS AZ IDŐBEN. Szerk. *Pieldner Judit, Pap Levente, Tapodi Zsuzsa, Forisek Péter és Papp Klára*. Debrecen, 2013.
17. „EKLEZSIÁKNAK, EGYHÁZI SZOLGÁKNAK EGYETLENEGY DAJKÁJA” TANULMÁNYOK BETHLEN GÁBOR EGYHÁZPOLITIKÁJÁRÓL. Szerk. *Dáné Veronka – Szabadi István*. Debrecen, 2014.
18. MŰVELTSÉG ÉS TÁRSADALMI SZEREPEK: AZ ARISZTOKRÁCIA VÁLTOZÓ TÁRSADALMI SZEREPE. Szerk.: *Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint*. Debrecen, 2014.
19. JÓSIKA ANTAL KOLOZSI FŐISPÁN TEVÉKENYSÉGE ÉS ÍRÁSAI. A tanulmányokat írta: *Papp Klára*, a forrásszövegeket gondozta: *Papp Klára és Tóth Orsolya*, Jósika Antalnak a katolikusokról szóló, latin nyelvű írását átírta és a szöveget fordította: *Tóth Orsolya*, Debrecen, 2015.
20. *Iffy. Barta János*: „HA ZEMPLIN VÁRMEGYÉT AZ ÚTASVISGÁLJA” II. ADATTÁR ZEMPLÉN MEGYE 18. SZÁZADVÉGI TÖRTÉNETÉHEZ. Debrecen, 2015.
21. *Orosz István*: A FÖNIX ÉS A BÁRÁNY VÁROSA. Debrecen, 2015.
22. A „NAGY HÁBORÚ” ÉS EMLÉKEZETE. Szerk. *Püski Levente és Kerepeszki Róbert*. Debrecen, 2015.
23. KATOLIKUS ÚJJÁSZÜLETÉS DEBRECENBEN. Szerk. *Orosz István és Papp Klára*. Debrecen, 2015.
24. Papp Imre: AGRÁR- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK A 18. SZÁZADI FRANCIAORSZÁGRÓL. Szerk. *Bárány Attila, Györkös Attila és Jakab Melinda*. Debrecen, 2016.
25. MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK. Szerk. *Papp Klára és Kerepeszki Róbert*. Debrecen, 2016.

26. A MAGYAR ARISZTOKRÁCIA TÁRSADALMI-KÖZÉLETI KAPCSOLATAI ÉS SZEREPVÁLLALÁSA. Szerk. *Papp Klára, Püski Levente, Novák Ádám*. Debrecen, 2019.
27. FÖLDVÁRY LÁSZLÓ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS HADINAPLÓJA. Szerk. *Barta Róbert, Takács Bálint*. Debrecen, 2020.
28. *Anssi Halmesvirta*: A SZABADSÁG KESKENY ÖSVÉNYE. BIBÓ ISTVÁN KÖZÖSSÉGI MORALIZMUSA. Debrecen, 2020.
29. KULTÚRA, MŰVELŐDÉS, AGRÁRIUM. TANULMÁNYOK IFJ. BARTA JÁNOS 80. SZÜLETÉSNAPIÁRA Szerk. *Papp Klára, Bárány Attila, Kerepeszki Róbert, Pallai László*. Debrecen, 2020.
30. *Orosz István*: TANULMÁNYOK AZ ALFÖLD MEZŐGAZDASÁGÁRÓL. Debrecen, 2020.
31. *Barta Róbert*: A MAGYARSÁG VONZÁSÁBAN. VÁLOGATÁS CARLILYE AYLMER MACARTNEY ÍRÁSAIBÓL ÉS BESZÉDEIBŐL. Debrecen, 2021.
32. *Ifj. Barta János*: „HA ZEMPLIN VÁRMEGYÉT AZ ÚTAS VISGÁLJA...” III. ADATTÁR ZEMPLÉN VÁRMEGYE 18. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ II. ZEMPLÉN VÁRMEGYE 1800. ÉVI ÖSSZEÍRÁSA. Debrecen, 2020.
33. *Veres Tünde*: A REGÉCI URADALOM GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETE A RÁKÓCZI CSALÁD BIRTOKLÁSÁNAK IDŐSZAKÁBAN (1646–1711). Debrecen, 2021.
34. SZÉCHENYI ISTVÁN (ÉS KORTÁRSAI) EGO-DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN. Szerk. *Velkey Ferenc – Kovács Réka*. (megjelenés alatt)
35. ÜNNEPI KÖTET PAPP KLÁRA 70. SZÜLETÉSNAPIÁRA. Szerk. *Jeney-Tóth Annamária, Tóth Orsolya, Bárány Attila*. Debrecen, 2022.